

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tjaša Pureber

Revolucija kot proces

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tjaša Pureber

Mentor: red. prof. dr. Mitja Velikonja

Somentorica: doc. dr. Marta Gregorčič

Revolucija kot proces

Diplomsko delo

Ljubljana, 2010

Mentorjema Mitji Velikonja in Marti Gregorčič se zahvaljujem za vso pomoč pri pisanju diplome; njun angažma je močno presešlo službene dolžnosti. Tovarišicam in tovarišem, družini ter prijateljem pa hvala za vso podporo, potrpežljivost in navdih pri pisanju, ki je precejkrat mejilo na izredno stanje. Je že tako, da je revolucija, ko se je enkrat lotiš, precej težja kot se zdi na prvi pogled.

REVOLUCIJA KOT PROCES

Cilj mojega raziskovanja, ki pretežno izhaja iz anarhistične misli, je razumevanje revolucije kot procesa, ki ne prehaja le onkraj fetišizacije enkratnega zgodovinskega Dogodka, temveč tudi onkraj prevzema državne oblasti. Prek preučevanja dveh konkretnih primerov, staroselskega upora zapatistov in spregledanega poglavja kubanske revolucije, v katerem so začeli ljudje 'od spodaj' ustvarjati nove relacije skozi zeleno ekonomijo, sem konceptualizirala boj za dostojanstveno življenje, ki gre onkraj produkcije odtujenih kapitalističnih odnosov. Samoorganizirano, horizontalno, ne-hierarhično in direktno-demokratsko delovanje je ključni pogoj vsake skupnosti v uporabi, ki se bori za življenje onkraj kapitalističnega sistema zatiranja in odtujevanja. Na podlagi prodornih teoretskih misli in emancipatoričnih političnih praks sem dokazala, da revolucija danes ni preživet pojem, preživeto je zgolj njeno apokaliptično razumevanje v kontekstu naskoka oblasti.

Ključne besede: revolucija, oblast, anarhizem, zapatizem, zelena ekonomija

REVOLUTION AS A PROCESS

The main objective of my research, that largely derives from anarchist thought, is to understand the revolution as a process, which does not only go beyond fetishization of the one-time historical Event, but also beyond taking the state power. By studying two examples, zapatista indigenous struggle and the overlooked grass-root chapter of the Cuban revolution, during which the people turned to green economy and started to build new forms of relations, I have tried to portrait the struggle for a dignified life from the grass-root level that goes beyond the production of alienated capitalist relations. By focusing my attention to self-organized aspects of everyday life, I have tried to prove that revolution can only be realized through a constant process of changing the reality that surrounds us. Self-organization, horizontalism, direct democracy and non-hierarchical relations are the key foundation of every community, that struggles for life beyond the system of oppression and alienation, promoted by the capitalist system. Throughout my research, I tried to show that revolution is not an outdated concept. Only the apocalyptical understanding of the revolution through the prism of fighting to take state power is outdated.

Key words: revolution, power, anarchism, zapatismo, green economy

KAZALO

1	UVOD	6
1.1	TEORETSKI OKVIR IN METODOLOGIJA.....	8
2	MISLITI REVOLUCIJO V 21. STOLETJU	10
2.1	REVOLUCIJA KOT PREVZEM OBLASTI.....	12
2.2	REFORMA ALI REVOLUCIJA?.....	13
2.3	ČASOVNA KOMPONENTA	15
2.4	ANARHISTIČNA PERSPEKTIVA.....	20
2.5	NOVE DRUŽBENOSTI »A LAS BARRICADAS«.....	24
3	REVOLUCIONARNI PROCESI.....	28
3.1	KUBA: REVOLUCIJA OD SPODAJ.....	30
3.1.1	POLITIČNA PARTICIPACIJA PRED LETOM 1959	30
3.1.2	REVOLUCIJA V VSAKO SOSESKO!.....	33
3.1.3	»SOCIALIZEM ALI SMRT!«.....	35
3.1.4	KLJUČNA REVOLUCIONARNA ZAHTEVA: AGRARNA REFORMA.....	37
3.1.4.1	POSEBNO OBDOBJE	41
3.1.4.2	REVOLUCIJA V MESTIH: PREHRAMBENA SAMOZADOSTNOST	42
3.1.5	POLITIČNA PARTICIPACIJA V POSEBNEM OBDOBJU.....	46
3.1.5.1	PREZRTE DIMENZIJE KUBANSKEGA ZDRAVSTVA: DOMA IN V TUJINI ..	47
3.1.5.2	IZOBRAŽEVANJE: DECENTRALIZACIJA IN INTERNACIONALIZEM.....	49
3.1.5.3	ŽENSKJE V REVOLUCIJI.....	51
3.2	UPOR V CHIAPASU	52
3.2.1	ZGODOVINSKI KONTEKST: MEHIKA - ZEMLJA IN SVOBODA!	53
3.2.2	CHIAPAS: PRIHAJA NEVIHTA	56
3.2.3	PRVI JANUAR 1994: <i>¡YA BASTA!</i>	58
3.2.4	REVOLUCIJA OD SPODAJ: OD GVERILE DO SKUPNOSTI V UPORU ..	61
3.2.4.1	KMETJE: KOLEKTIVNO DELOVANJE ZA RAZVOJ SKUPNOSTI.....	64
3.2.4.2	SAMOUPRAVNI ZDRAVSTVENI SISTEM: ZDRAVJE ZA VSE!	66
3.2.4.3	AVTONOMNO IZOBRAŽEVANJE: HODIMO SPRAŠUJOČI	69
3.2.4.4	KRIK ŽENSK: OD DVOJNEGA ZATIRANJA DO DVOJNE MOČI ZA UPOR ..	71
3.2.4.5	MEDNARODNI ODMEV VSTAJE: NAVDIH IN PODPORA.....	73
4	MED KUBO IN CHIAPASOM: REVOLUCIJA?	76
4.1	ŽIVLJENJE ONKRAJ KAPITALIZMA	76
4.2	REVOLUCIJA KOT PROCES (OD SPODAJ)	81
5	SKLEP.....	87
6	LITERATURA.....	89

1 UVOD

»Oprostite ker motimo, ampak to je revolucija!«

Subcomandante Marcos

Kadar pomislimo na besedo *revolucija*, se nam pred očmi prikažejo ruski vojaki, ki marširajo na Zimski dvorec v oktobrski revoluciji, naše misli odtavajo k ognju Bastilje v francoski revoluciji, čuti nam vztrepetajo ob misli na Che Guevaro, ki obdan z bradatimi revolucionarji ob številnih zastavah in vzklikih množic zmagoslavno vkoraka v Havano v kubanski revoluciji. Romantične podobe mladih zanesenjakov, ki želijo herojsko spremeniti svet, zbledijo ob realni streznitvi. Kaj so prinesle revolucije, še posebej tiste v 20. stoletju? Velikokrat ne vsega, kar so ljudje med uporom od njih pričakovali. Res je, da so marsikateri, na primer kubanska, uspešno strmoglavile zatiralske režime in vsaj delno tudi izboljšale življenjski standard ljudi. Še več je bilo takšnih, med njimi denimo španska, ki so bile kljub družbenim in političnim inovacijam zatrte.

Ko danes vpeti v neoliberalni prijem zahodnega kapitalističnega sistema preučujemo socialistične revolucionarne poskuse, se vse prevečkrat ujamemo v past vrednotenja njihovega razvoja skozi prizmo individualizma, liberalnih političnih konceptov in kapitalizma. Razlaščenje veleposestnikov zlahka zamenjamo za omejevanje svobode, borbo proti imperializmu za zatiranje prebivalstva, poskus uvajanja kolektivne lastnine in družbene enakosti za onemogočanje razvoja individualnih teženj po kopičenju bogastva. Dejstvo, da so marsikje oblast prevzele revolucionarne elite, ki so množicam vladale s podobno oddaljenostjo in praviloma tudi zatiranjem kot stari režimi, je nesporno. Družbenega napredka, enakosti in svobode gotovo ne moremo utemeljevati na množičnem poboju študentov na Trgu nebeškega miru s strani kitajskih komunističnih oblasti ali pa Stalinovih gulagih. Preučevanje tovrstnih procesov je še toliko težje na prostoru nekdanje Jugoslavije, kjer še vedno nismo razčistili z lastno revolucionarno preteklostjo.

A ključna težava v premišljanju revolucionarnih sprememb tiči še nekje drugje. Ko se ozremo v preteklost, namreč vidimo množico mladih, ki se je leta 1968 po vsem svetu borila za drugačen svet, pa bila marsikje zatrta s tanki in orožjem. Spomnimo se na večmilijonsko skupnost, ki je v času španske državljanske vojne vzpostavljala enakopraven družbeni model izven kapitalističnega izkoriščanja, pa doživela poraz v obliki množičnih pobojev, prisilnega dela in izgonov. Pomislimo tudi na številne

države, recimo Kitajsko, ki je šla v zadnjih desetletjih skozi revolucionarni socialistični proces, a se je začela v začetku osemdesetih let 20. stoletja liberalizirati in danes velja za eno najbolj kapitalističnih skupnosti na planetu, kjer se opazovalcu lahko zazdi, da je od revolucionarnega naboja ostala le še mitska konstrukcija, ki revolucijo živi skozi državno ideologijo. Drugje, recimo v Jugoslaviji, pa so se revolucionarne ideje končale v vzponu nacionalizma in tragičnih medetničnih vojnah.

Imajo torej prav tisti, ki ob besedi revolucija zgolj zamahnejo z roko, češ, poglejte v preteklost, sveta se tako pač ne da spremeniti? Je kapitalizem res večer? Je treba pristati na predpostavko, da lahko sistem le reformiramo, v svojih temeljih pa bo ostal enak? Se je treba odpovedati sanjam o enakosti in svobodi? Ali pa je težava drugje? Je morda potrebno spremeniti naše dojemanje revolucije?

Politološke teorije revolucijo danes povečini odpravljajo kot relikvijo zgodovine, kot neuspelo epizodo preteklih bojev. V zadnjih štiridesetih letih je bila ob hkratnem vzponu divjega neoliberalnega kapitalizma na margino uspešno odrinjena vsakršna radikalna politična teorija in praksa, ki bi mislila realnost onkraj kapitalističnega ustroja sveta. O revoluciji znanstveniki praviloma govorijo kot o hitremu preobratu režima skozi kaotični spopad dveh vojskujočih se strani. Pri svojih analizah nasedejo na spektakelsko funkcijo revolucije, saj jo iztrgajo iz daljšega časovnega obdobja in se osredotočajo na apokaliptični 'dan D' – torej na trenutek, ko je revolucionarno gibanje prevzelo državno oblast.

Zaradi tovrstne koncepcije revolucije se današnjim novim družbenim gibanjem, ki s svojim delovanjem v konkretnih situacijah vsakdanjega življenja gradijo radikalno drugačno družbo v avtonomnih sferah, le redko pripozna emancipatorični revolucionarni potencial. Še posebej, če se že na začetku upora odpovejo prevzemanju oblasti. Takšno delovanje za prevladujočo politično misel ni spektakelsko, tu ni prostora za herojski aktivizem. Prežeti z izkušnjami neuspešnih bojev, ki so si prizadevali za prevzem državne oblasti, pa si revolucionarnosti večkrat ne pripisejo niti sama gibanja.

A zgodovina nas je naučila prav to, da revolucije ne moremo dojemati v totalnem smislu radikalnega reza s preteklostjo v podobi zavzetja oblasti. Revolucija je lahko videna zgolj kot nenehen proces najedanja kapitalističnega ustroja, ki odtuja. Revolucionarno delovanje tako ne more biti priprava na 'končen' spopad, ampak grajenje alternativnih svetov in drugačnih družbenih odnosov tu in zdaj; upiranje podrejanju, odtujevanju in drobljenju družbenih vezi v konkretnih situacijah

vsakodnevnega boja in obstoja. In prav v tem smislu so gibanja upornih, ki vrtajo luknje v navidez neprebojen kapitalistični jopič, revolucionarna.

1.1 TEORETSKI OKVIR IN METODOLOGIJA

V pričujočem delu bom poskusila potrditi tezo, *da revolucije danes ne moremo dojemati kot enkratnega zgodovinskega reza, temveč kot dolgotrajen proces ustvarjanja alternativne družbenosti. Realizacijo revolucije moramo torej iskati v vsakdanjem življenju posameznic in posameznikov oziroma v njihovem samoorganiziranem, avtonomnem, kolektivnem delovanju.* Hipotezo bom preverjala prek podrobne analize dveh primerov revolucionarnih procesov, ki ju bom v izogib posploševanju najprej umestila v širše časovno dogajanje. Nato bom analizirala posamezne prevratne dogodke, ki skupnostim praviloma služijo kot podlaga za mitiziranje preteklosti. Na podlagi nekaterih ključnih raziskovalnih področij družbe, kot so politična participacija, vloga žensk, samoorganizirano šolstvo, zdravstvo in kmetijstvo ter posledična samozadostnost, samooskrba, avtonomnost, anti-avtoritarnost, horizontalnost, dialoškost, konsenzualnost itn., bom poskušala prikazati, da se revolucija kot proces lahko kaže le kot korenita sprememba vsakdanjega življenja, ki svoje razlikovanje od ostalih procesov gradi na odnosih onkraj kapitalistične odtujitve.

Pri izbiri revolucionarnih procesov želim prikazati tako zgodovinski pogled na nekatere ključne mejnike sodobnosti kot tudi boj tu in zdaj. Poskusila bom zajeti ruralni in urbani upor; revolucijo, ki se rojeva 'od spodaj' in takšno, ki je vodena s strani revolucionarne elite, pa ljudje znotraj nje vseeno producirajo novo revolucionarno spremembo svojih življenj; upore, katerih cilj je prevzem oblasti, in tiste, ki se temu odpovejo. Za natančno analizo sem zato izbrala upor zapatistov v Chiapasu in kubansko revolucijo. Slednja se morda zdi nenavadna izbira, a z analizo tega procesa želim po eni strani pokazati na nezadostno radikalnost levičarskih vlad pri temeljnem spreminjanju kapitalističnih odnosov, po drugi pa gre pri Kubi za primer državne revolucije, ki se kljub napredku na določenih področjih vsakdanjega življenja prebivalcev ujame v zanko regeneriranja oblastniških odnosov, ki onemogočajo svobodo ljudi, da odločajo o svojih usodah in tako izživijo svoje kreativne potenciale. Hkrati bom osvetlila večinoma prezrto spontano poglavje kubanske revolucije v devetdesetih letih 20. stoletja, kjer je državna oblast pod pritiskom gospodarske krize odpovedala, ljudje pa so začeli sami iskati rešitve in graditi egalitarno družbenost 'od spodaj'. Z raznoliko časovno, družbeno in geografsko izbiro bom poskusila pokazati, da je radikalne družbene spremembe

mogoče misliti tako v avtoritarnem, predstavniškem kot tudi v neoliberalnem kapitalističnem okolju.

Koncept revolucije bom raziskala in interpretirala prek interdisciplinarne znanstvene in angažirane literature, ki posega v področja politologije, zgodovine, filozofije, antropologije in sociologije. Argumentacijo bom izpeljevala prek izbranih teorij in opisov družbenih praks ter tako nakazala, kako se posamezne teorije prevajajo v revolucionarne prakse in kako slednje porajajo teorije. Moj teoretski okvir se bo pri analizi kapitalističnega sistema večinoma naslanjal na politično filozofijo marksistične tradicije, saj bom ključne mehanizme produkcije odtujenih odnosov razumela skozi dela Marxa in Engelsa, Althusserja ter Marcusa. Časovne dimenzije revolucionarnih procesov bom preučevala z Bourdieujem, Badioujem in Wallersteinom. Prevladujoče razumevanje revolucije bom utemeljevala na delih Rose Luxemburg, Lenina, Hannah Arendt, Bernsteina in ostalih, obrat v nove koncepte revolucije pa bom premišljevala predvsem skozi misel sodobnih teoretikov marksizma: Hollowaya, Negrija, Freireja, Močnika ter Foucaulta. Pri afirmaciji revolucije kot procesa se bom v veliki meri naslanjala tudi na anarhistično misel, tako na klasične teoretike kot so npr. Bakunin, Berkman, Goldman, Kropotkin, Landauer, Malatesta, Proudhon, itn., kot na sodobnejše avtorje, denimo Chomskega in Graeberja.

Ker za potrebe tega dela nisem imela priložnosti opraviti obsežne terenske raziskave, ki jo načrtujem pri nadaljnjem študiju, bom za razumevanje revolucionarnih procesov v razmerah njihovega razvoja pri svoji študiji primerov kot temeljno metodo preučevanja uporabila zgodovinsko-politično kontekstualizacijo. Družbene prakse bom utemeljevala prek refleksije lastnih dialogov z upornimi anarhističnimi, alter-globalističnimi in anti-avtoritarnimi skupnostmi v Ljubljani, Sarajevu, Berlinu, Atenah in Londonu, pa tudi prek povezovanja z raziskovalci, ki so ta gibanja preučevali na terenu, in reflektiranju dela kolektivov, ki tematizirajo emancipatorične prakse novih družbenosti. Za potrebe raziskovanja radikalne družbenosti 'od spodaj' bom pridobila različno primarno literaturo akterjev revolucionarnih procesov (spise, govore, pamflete, manifeste, dokumente itn.), ki jih bom iskala v angažirani literaturi in med zapisi, ki jih ustvarjajo sodobna gibanja, ko reflektirajo obstoječe ali zgodovinske procese.

Statistične podatke in nekatere ekonomske kazalce, ki so potrebni za razumevanje širše družbene realnosti, znotraj katerih prihaja do radikalnih sprememb, bom pridobila iz poročil državnih in mednarodnih institucij, predvsem Združenih narodov in njihovih agencij.

2 MISLITI REVOLUCIJO V 21. STOLETJU

Na začetku 21. stoletja se zdi, da je svet opravil s svetovnimi ureditvami, ki so v preteklosti omejevale posameznikovo svobodo. Zlomljen je bil fevdalizem, premagan kolonializem, porušen berlinski zid, zmagala je demokracija in povsod vlada le še »območje svobode, varnosti in pravice« (Pogodba o Evropski uniji, 3. čl.). A ob tem se moramo vprašati: »Ali take trditve res držijo?« in predvsem: »Za koga?«. Po podatkih raziskave Svetovnega inštituta za razvojno ekonomijo (2006) ima en odstotek najbogatejših posameznikov v lasti kar 40 odstotkov svetovnega premoženja. Deset odstotkov najbogatejših si lasti 85 odstotkov bogastva, in da je kontrast še večji – polovica ljudi na svetu skupaj razpolaga zgolj z enim odstotkom globalnega premoženja. Slednje je v 90 odstotkih skoncentrirano v državah Evrope, Severne Amerike in bogatejših regij Azijsko-pacifiških držav.

Že v šestdesetih letih 20. stoletja je delež transnacionalnega kapitala v globalnem BDP znašal 17 odstotkov, leta 1982 se je povečal na 24, leta 1995 pa že presegel trideset odstotkov (Marcos 2002, 43). Med letoma 1983 in 1999 je dobiček 200 največjih multinacionalk narasel za 362 odstotkov, medtem ko se je v istem obdobju zaposlenost na svetovni ravni povečala zgolj za 14 odstotkov. Leta 2000 je bilo med stotimi največjimi ekonomijami na svetu 49 držav in 51 podjetij. Leto prej je prodaja petih takrat največjih transnacionalnih podjetij presegal BDP 182 držav (Anderson in Cavanagh 2000), ob čemer je leta 2008 18 odstotkov svetovne populacije, ki je zaposlena, živelo z manj kot dolarjem na dan (United Nations 2009).

Tovrstna podjetja cvetijo zlasti v posebnih ekonomskih conah, kjer delavci bivajo v nemogočih razmerah in v odnos z multinacionalkami vstopajo v suženjskih pogojih.¹ Njihove pogodbe ponekod zapovedujejo obvezno bivanje v teh enklavah, kjer morajo delati tudi po 14 ur na dan, in to vse dni v tednu, pri tem pa nimajo nikakršnih socialnih pravic (Gregorčič 2008a, 171-172). In zanimivo - ta območja so najpogostejša prav v državah, ki so v zadnjih desetletjih doživele proti-imperialistično oziroma socialno revolucijo. Ali so sužnjelastniški odnosi v današnjem svetu resnično odpravljeni, bi lahko podvomili tudi na primeru indijskih kmetov, kjer kljub proti-kolonialni revoluciji

¹ Gre za geografsko ločeno območje znotraj posamezne države (ena najbolj znanih con je bila v osemdesetih letih 20. stoletja ustanovljena na Kitajskem), kjer namesto nacionalnih zakonov veljajo pravila najemnika cone, ki območje upravlja več desetletij. V njih je večinoma prepovedano kakršnokoli delavsko organiziranje in protesti, hkrati pa so ob številnih gospodarskih ugodnostih dopuščeni bistveno nižji ekološki standardi. V teh conah delavci praviloma delajo v t. i. 'sweatshop' tovarnah, ki nimajo urejenih primernih pogojev za delo, požarnih izhodov itn. Za delni seznam podjetij, ki svoje produkte proizvajajo v takšnih pogojih, glej Klein (2001).

in posledični osvoboditvi izpod britanskega imperija še danes trpijo zaradi neizpeljane agrarne reforme, ki jih v odnosu do veleposestnikov spravlja v podrejen položaj in omogoča zatiranje na vseh ravneh (SinghaRoy 2008).

Na principih kolonializma so v zgodovini delovali številni imperiji, od kitajskega, rimskega in mongolskega, pa vse do kasnejših španskih, francoskih, britanskih in portugalskih imperialističnih sistemov. Številni boji za osamosvojitve so potekali že vse od 18. (na primer ameriška revolucija) in 19. stoletja (na primer gvatemalska osamosvojitve izpod španskega imperija leta 1821), svoj vrhunec pa po množičnosti doživeli po drugi svetovni vojni. Nekatere protikolonialne revolucije bi lahko opredelili kot revolucije za nacionalno osvoboditev (na primer Kongo), druge so prerasle tudi v socialne revolucije (na primer Alžirija, Angola, Mozambik, Vietnam, Zimbabve). V primeru prvih se je velikokrat zgodilo, da so oblast hitro prevzeli politiki, ki so državo gradili na temeljih zahodnih institucij iz kolonialne dobe, kar je prebivalstvo vodilo v revščino in ustvarjalo družbene neenakosti (Foran 2005). Nove elite so kljub osamosvojitvam izpod imperialnega nadoblastnika pogosto ustvarile kolonialni sistem nad deli svojega prebivalstva (Harrison 1993, 55) (primer takšnega rasizma je denimo izkoriščanje staroselcev v Latinski Ameriki), hkrati pa se nekdanje in nekatere nove kolonialne sile niso odpovedale starim tržiščem in so začele nekoč prisvojeno ozemlje izkoriščati prek multinacionalnih podjetij.

V zadnjih štiridesetih letih jim je ob pohodu neoliberalizma² s pomočjo mehanizmov Svetovne banke,³ Svetovne trgovinske organizacije in sporazumov o prosti

² S pojmom neoliberalizem označujemo sklop ekonomskih politik, katerih osrednja vrednota je ideja o prostem trgu. Ključni mehanizmi slednjega so nevmešavanje države v gospodarstvo, zmanjševanje izdatkov za socialno državo in izničenje pojma skupnosti (Podnar in Golob 2002: 953). V drugi polovici leta 2008, ko je nastopila svetovna gospodarska kriza, so se neoliberalizmu odpovedovali tudi največji zagovorniki tovrstnega ekonomskega modela, kot je na primer Francis Fukuyama, ki je maja 2009 izjavil, da je imel finančni sektor meje, do katerih se lahko razvije, in da je ekonomski sistem prostega trga prišel do svojih končnih zmožnosti (Gaye 2009). Po drugi strani pa moramo pogledati, kaj neoliberalizem v resnici pomeni. Množična nacionalizacija podjetij po svetovni gospodarski krizi leta 2008 namreč ne predpostavlja konec tovrstne ideologije, saj prek začasnih lastninjenj podjetij in bank vloga države v tem procesu postaja zgolj jasnejša. Kot analitiki opozarjajo že vrsto let, neoliberalizem predpostavlja močno vlogo (zahodnjaške) države, ki svoje območje zaščiti s protekcionizmom (npr. Združene države in Evropska unija) na račun razvijajočih se držav, od katerih se pričakuje disciplinirano sledenje zakonitostim svobodnega trga. Ob vsem tem pa se javni denar pretaka v zasebne roke (Chomsky 2005). Krčenju socialne države smo še vedno priča tudi v času zadnje globalne krize, ko mora vlada 'varčevati', hkrati pa odobrava subvencije oziroma poročstva multinacionalkam. Eden takšnih primerov je novomeški Revoz. Država mu je v letu 2009 že drugič v zadnjih letih odobrila znatna sredstva, uradno za proizvodnjo novega tipa avtomobila (Vlada Republike Slovenije 2009), v resnici pa je jasno, da vlada sredstva odobri zato, da se proizvodnja ne seli drugam in si tako kupuje socialni mir.

³ Svetovna banka je denimo na Haitiju zahtevala liberalizacijo gospodarskega sistema. Pred tem je bil Haiti v pridelavi riža samozadosten, po liberalizaciji gospodarstva pa so lahko krili le še približno

trgovini uspevalo izkoriščati področja, bogata z naravnimi surovinami, zaradi česar prihaja do uničevanja narave in poglobljanja socialnih razlik tam živečega prebivalstva. Neoliberalna strategija namreč predvideva izvoz kapitalističnih in neoliberalnih institucij v kraje, kjer slednje še ne obstajajo. Afrika je bila v preteklih desetletjih tako cilj množične privatizacije naravnih virov (ključna za preživetje je predvsem voda) ter uvoza izobraževalnih, zdravstvenih in drugih socialnih mehanizmov iz Zahoda. Čeprav je na tem kontinentu množstvo pozabljenih staroselskih praks, je neoliberalna kapitalistična ureditev povsem zanemarila politične invencije staroselskih ljudstev, ki ne izvirajo iz danih surovin, temveč iz vnovičnega premišljanja kulturnih praks, načinov življenja in delovanja. In prav tu se skrivajo potenciali za osvoboditev, ne pa v posojilih Mednarodnega denarnega sklada, Afriške unije ter nenehnih poskusih reševanja, ki s seboj nujno vpeljujejo tudi zahodu »lastne travme in nevroze« (Gregorčič 2005a, 70).

Pred letom 1848, ko sta Marx in Engels napisala Komunistični manifest, pa tudi v obdobju po njem, se je zvrstilo veliko revolucij, ki so se končale »z revolucionarno preosnovo vse družbe« (Marx in Engels 1848/2009, 94). Zatiranje in družbena nasprotja so ljudi vodila v številne poskuse družbenih sprememb. Uporniki so si množično prizadevali za radikalno drugačnost, velikokrat prek osvajanja oblasti, začasnega ali stalnega. Kljub temu smo danes še vedno soočeni z družbenimi prepadi in zatiranjem. Je torej res, da so socialne neenakosti temelj sistema, ki ga ni mogoče spremeniti? Ali obstoječe oblike in ureditve, kot so država, oblast, kapital itn., obstajajo neodvisno od nas in se lahko pogovarjamo zgolj o njihovem reformiranju? Ali pa moramo poskušati razbiti tradicionalni koncept revolucije in stvari zastaviti drugače? Ne prek prevzema oblasti, ampak prek grajenja alternativnih družbenih odnosov in skupnosti?

2.1 REVOLUCIJA KOT PREVZEM OBLASTI

Koncept revolucije je v politični filozofiji prisoten že stoletja. O njem so pisali Platon,⁴ Aristotel,⁵ Hobbes,⁶ Locke,⁷ Rousseau,⁸ Tocqueville,⁹ Luxemburg,¹⁰ Lenin,¹¹

polovico svojih potreb. Čeprav je država med najrevnejšimi na tem območju, je postala glavna izvoznica riža v ZDA (Rizman 2005, 9).

⁴ Platon o revoluciji med drugim spregovori v Republiki. Vidi jo kot prenos oblasti od enega vladarja k drugemu, vzrok revolucije pa je lahko šibkost oblastnika ali širjenje množice revnih, ki so izkoriščani s strani vladajočega sloja (Platon 1955/2003).

⁵ Aristotel o revoluciji še posebej podrobno govori v peti knjigi Politike, kjer analizira vzroke, cilje in poteke revolucij. Slednjo razume predvsem v kontekstu prehajanja ene oblike vladavine v drugo (oligarhija, demokracija, aristokracija itn.) ali pa s ciljem, da se oblika družbene ureditve ohrani, pri čemer se spremeni le vladajoči razred. Govori tudi o tem, kako je mogoče revolucije preprečiti (Aristotel 1932/1998).

Arendt,¹² idr. Nekateri so z revolucijo simpatizirali, drugi so jo obsojali, tretji spodbujali, nekateri zgolj poskušali razumeti in kontekstualizirati. Večina jo je mislila skozi državo oziroma prevzem oblasti. Tovrstna paradigma je bila zadnje stoletje center ne zgolj revolucionarne misli, temveč tudi prakse. Primerov je veliko, od Sovjetske zveze, Kitajske, Jugoslavije, Kube, prek proti-kolonialnih bojov za nacionalno osvoboditev v Afriki (Egipt, Maroko, Tunizija, Alžirija, Nigerija, Kongo itn.) do številnih bolj ali manj uspešnih urbanih in ruralnih gverilskih gibanj.

2.2 REFORMA ALI REVOLUCIJA?

Ena izmed najbolj znanih diskusij v zadnjem stoletju, ki je začrtala smer razmišljanja o revoluciji, je bila razprava med Roso Luxemburg in Eduardom Bernsteinom. Prva je zagovarjala revolucionarno delovanje (hiter prehod, prevzem državne oblasti, takojšnja vpeljava radikalnih sprememb s strani novega režima), medtem ko je Bernstein prisegal na postopno reformistično spreminjanje dejanskosti prek volitev vse do 'mehkega' prehoda v socializem¹³ (Holloway 2004, 18). Bernsteinovi ključni poudarki so izhajali iz analize marksizma; tako je na primer

⁶ Hobbes napiše Leviathan pod vtisi angleške državljanske vojne. Njegovo razumevanje suverenosti ne dopušča pravice do upora (Hindess 2001; Hobbes 2002).

⁷ Locke je poudarjal, da imajo ljudje, če oblast ravna v nasprotju z njihovim dobrobitom, to oblast pravico spremeniti ali zamenjati (Locke 2003).

⁸ Glej njegovo delo Družbena pogodba.

⁹ Glej njegovo delo Stari režim in revolucija, v katerem analizira francosko revolucijo.

¹⁰ Eno njenih najbolj znanih del na to temo je Reforma ali revolucija, o kateri bom spregovorila v nadaljevanju.

¹¹ Zanimivo polemiko, ki kaže na dva različna pogleda na vlogo države v revoluciji, lahko najdemo v Leninovem delu Država in revolucija, kjer v diskusiji z anarhisti izpostavi Marxov poudarek, da lahko tako komunisti kot anarhisti na ukinitve države gledajo kot na skupni cilj, a je po Leninovem mnenju začasen prevzem oblasti s strani proletariata nujen za zmago nad izkoriščevalskim razredom (Lenin 1975, 54). Anarhisti pa večkrat opozarjajo, da prav takšen prevzem oblasti vodi v enake mehanizme izkoriščanja. Bakunin komuniste denimo označi za privrženca načel in prakse avtoritete, medtem ko revolucionarni socialisti zaupajo zgolj svobodi (Bakunin 1986b, 227). Kropotkin pa pravi, da je strmoglavljenje režima glavni cilj buržoaznega revolucionarja, medtem ko je za anarhista to šele začetek družbene revolucije (Kropotkin 1986, 304).

¹² Hannah Arendt se v svojem delu O revoluciji osredotoča na analizo konkretnih primerov revolucionarnih procesov (ameriška, francoska itn. revolucija). Naklonjena je ideji svetov državljanov, ki spontano vzniknejo kot alternativa državi med revolucijo (ki jo razume kot obdobje dejanskega prevrata oziroma menjave oblasti), vendar ugotavlja, da so slednji skozi proces revolucije uničeni s strani 'profesionalnih revolucionarjev', katerih cilj je monopolizacija sredstev nasilja in posledično oblasti (Arendt 1965).

¹³ Bernstein velja za ključnega zagovornika in teoretika revizionizma, miselne smeri, katere pripadniki so ostro nastopali do Marxove zapuščine. V žgoči razpravi med zagovorniki reformističnega in revolucionarnega pristopa naj bi Engels Bernsteina celo prosil, da bi bil uraden 'eksekutor' marksističnih spisov, medtem ko je Bernstein zanikal, da povzroča škodo marksizmu, saj naj bi »Marxu škodil zgolj Marx« (Bernstein v Hoffman in Graham 2006, 226).

zavračal Marxovo tezo o napredku kapitalizma v dva ločena razreda,¹⁴ saj je trdil, da meje niso rigidne, in da med razredi obstaja tudi sodelovanje, zato družbe po Bernsteinu ne moremo interpretirati v terminih razrednega boja. Iz tega sledi, da revolucija ni potrebna. Menil je namreč, da si moramo prizadevati za totalno spremembo družbe z evolucijo in vsakodnevnimi spremembami (Joll 1974, 93) v demokratičnem (parlamentarnem) sistemu. V svojem delu *Evolucionistični socializem* Bernstein tako pravi, da demokracija prinaša uničenje razredne (nad)vlade, čeprav v resnici še ne prinese tudi uničenja samih razredov. Volilna pravica iz ljudi dela virtualne partnerje v procesu odločanja; v procesu družbenih sprememb pa naj bi ta odnos prerasel v resnično partnerstvo (Bernstein 1899, 3. pogl.). Verjame v liberalni parlamentarizem, sindikate pa vidi kot borce za praktične in ne-revolucionarne spremembe, kar jih po njegovem mnenju dela za nepogrešljive organe demokracije (Hoffman in Graham 2006, 227).

Njegova stališča so naletela na buren odziv v takratnih in kasnejših revolucionarno-marksističnih krogih. Poleg ostre polemike med Kautskym in Bernsteinom je razpravo o 'reformi ali revoluciji' zaostriła Rosa Luxemburg (1937/2006). Če so revolucionarni socialisti delovanje v parlamentu in sindikatih videli kot sredstvo vodenja in izobraževanja proletariata, da bo sposoben prevzeti oblast, so revizionistom očitali njihovo stališče, da parlamentarna aktivnost postopoma zmanjša kapitalistično eksploatacijo. Rosa Luxemburg meni, da je Bernsteinova pozicija zgrešena predvsem zato, ker se skozi tovrstno izobraževanje in organiziranje v razred proletariat zave, da je na tak (torej evolucionistični) način fundamentalne spremembe nemogoče doseči. Zato delavstvo sprevidi, da je treba za radikalne spremembe prevzeti oblast.

A kot opaža John Holloway (2004), je gorečnost polemike o revoluciji ali reformi zakrila ključno točko soglasja – državo. Reformisti in marksistični revolucionarji so namreč kot izhodiščno točko spreminjanja družbene realnosti postavili delovanje prek državne oblasti,¹⁵ čeprav je v radikalni marksistični politični misli¹⁶ osvojitve državne oblasti le del revolucionarnega procesa. Vendar zgodovinska dejstva dokazujejo, da so se doslej vse komunistične revolucije pač ustavile na točki prevzema oblasti in niso nadaljevale postopnega prehoda, kot sta si ga zamislila Marx in Engels.

¹⁴ To je utemeljeval tudi s tem, da se število velikih veleposestnikov na podeželju zmanjšuje, raste pa število manjših kmetov. Prav tako naj bi se izboljševal življenjski standard delavcev (Hoffman in Graham 2006, 227).

¹⁵ Tukaj mislimo tako na delovanje prek parlamentarnih vzvodov (volitve, stranke, referendumi itn.) kot na revolucionarno prevzemanje državne oblasti.

¹⁶ Pa tudi Bernstein je v končni fazi poudarjal, da gre pri delovanju znotraj parlamentarnega sistema za proces, ki bo pripeljal do socializma.

2.3 ČASOVNA KOMPONENTA

Marx in Engels sta v svojo teorijo, ki je vplivala na številne revolucije v dvajsetem stoletju, vpeljala univerzalni in unilinearni evolucionistični model. Zgodovino sta razdelila glede na doseženo stopnjo razvoja produkcijskih sil in tipa lastnine ter tako razmišljala v okvirih petih faz družbenega razvoja: prvotni komunizem, sužnjelastništvo, fevdalizem, kapitalizem in razviti komunizem. Po tem modelu nobena družba ne more preskočiti katerekoli izmed faz, spreminjati njihovega sosledja ali bistveno odstopati od značilnosti posameznega obdobja (Godina 1998, 141). V državah, kjer se je odvila socialistična revolucija (na primer Kitajska, Vietnam, Koreja, Rusija, Madžarska, Nemčija, Indonezija, Indija, Jugoslavija itn.), je nastopila četrta stopnja razvoja – diktatura proletariata. Marx je bil prepričan, da ljudje, ki se izvijajo iz primeža kapitalizma, elemente slednjega ne morejo takoj zavreči, zato mora še nekaj časa (torej do faze komunizma) v veljavi ostati buržoazno pravo. Država je na tej točki nujna, saj varuje skupno lastništvo proizvodnih sredstev, enakost dela itn., k čemur je Lenin (1975, 80) dodal, da mora ne glede na to, da ni več kapitalistov, država obstati tudi zaradi varovanja buržoaznega prava, ki delavstvo brani pred neenakostjo.

Tu pa zadanemo v srž problema, kajti če je cilj revolucije brezoblastna družba, je drugačne odnose prek osvajanja oblasti pač težko graditi. Logika oblasti začne pronicati v pore revolucionarnega delovanja, manipuliranje in manevriranje za oblast postane način življenja – državne instrumente je treba slednjič ohraniti le še zaradi varovanja ključnega instrumenta oblasti, ki to oblast ohranja.

S tem premislekom dregnemo tudi v vprašanje nasilja v revolucionarnem procesu. Tako zgodovinski kot nedavni primeri kažejo, da država in kapitalistični sistem gradnjo alternativnega sveta omogočata zgolj do točke, ko takšna družbena realnost za oblastnike postane preveč moteč faktor. Slej kot prej se tako zgodi, da poskuša država prek svojih represivnih aparatov¹⁷ uničiti avtonomne sfere, kjer se gradi revolucionarna drugačnost.¹⁸ Prav branjenje te avtonomije je bila dolga leta ključen argument, zakaj bi

¹⁷ Na tem mestu se nanašamo na terminologijo, ki jo je prek marksističnih predhodnikov populariziral Louis Althusser, ki je državne aparate razdelil na dve realnosti. Po eni strani poznamo ideološke aparate države, ki se kažejo v obliki ustaljenih institucij, kot so verski, šolski, družinski, pravni, informacijski ideološki aparat (ki zajema vse množične medije) itn. Druga skupina pa so represivni državni aparati, ki zajemajo vlado, upravo, vojsko, policijo, sodišča, zapore. Čeprav že sama beseda represija nakazuje na fizično silo, ki se je v svojem ravnanju poslužuje država, lahko represija prevzame tudi nefizične oblike, na primer znotraj administracije (Althusser 1970).

¹⁸ Tovrstnega nasilja je zgolj v zadnjih dveh letih ogromno; eno odmevnejših je bilo uničenje skvota Milada v češki prestolnici Pragi. Vila je bila zasedena dobrih enajst let, v njej so anarhisti prirejali debate, koncerte, filmske večere itn. Oblasti so poskušale avtonomni prostor večkrat izprazniti in porušiti, kar jim

moralo revolucionarno gibanje prevzeti državno oblast ter posledično nadzorovati policijo in vojsko. Vendar nadzor države s strani delavcev, študentov ali kateregakoli drugega revolucionarnega subjekta še zdaleč ne pomeni zmanjšanja odtujenosti med državo in ljudmi. Država še vedno operira z enakimi represivnimi elementi kot prej, zato je vedno podvržena možnosti, da bosta vojska in policija preprečili kakršnokoli avtonomno akcijo, ki se ne bo ujemala s pričakovanji in vizijami trenutnih oblastnikov.

Vprašljiva je tudi smiselnost grajenja paravojaške milice, ki bi se pripravljala na končen spopad z mašinerijo države, ki bi bila v smislu vojaške tehnologije verjetno v premoči. Takšno organiziranje bi s seboj nujno prineslo ponotranjenje enakih hierarhičnih načel, vrednot in logike, kot jih vsebuje obstoječ državni represivni aparat (Holloway 2005b, 169). Za uspešen boj revolucionarnih sil je zato še posebej pomembna podpora lokalnega prebivalstva, kar je izpostavil že Ernesto 'Che' Guevara (1960/1998, 10), ko je gverilo primerjal z lokalnimi tolkami. Te imajo vse, kar bi morala imeti revolucionarna vojska: homogenost, spoštovanje voditelja, pogum, dobro poznavanje terena in uporabnih taktik bojevanja. Vse, kar jim manjka, pa je solidarnost ljudi, zaradi česar so takšne tolpe slednjič ujete in uničene. Vseeno pa se tudi gverilske vojske, ki se opirajo na karizmatične voditelje, ne morejo ogniti potvarjanju hierarhičnih odnosov znotraj lastnih formacij.

A vprašanje državnega nasilja kljub naši kritiki vojaškega organiziranja še naprej ostaja odprto. Eden izmed načinov obrambe pred mehanizmi nasilja je prisoten v mehiški zvezni državi Chiapas, kjer so se zapatistični uporniki, o katerih bomo podrobneje spregovorili v nadaljevanju, formirali kot oborožena skupnost. Njihovo orožje jim ne omogoča uspešnega direktnega spopada z mehiško vojsko, zato jim služi bolj kot samoobramba, pri čemer je ključno, da niso oboroženi zgolj s puškami, ampak tudi z novimi oblikami komuniciranja z različnimi javnostmi, drugačno retoriko, ki je pripomogla k formiranju solidarnostnih mrež po vsem svetu, predvsem pa z močjo alternativnih družbenih vezi in razmerij v svojih skupnostih. Staroselce varuje prav gostota mreže družbenih odnosov, ki posamezno gibanje (tudi drugod, ne le v Chiapasu) povezujejo v širšo družbo. Za samoobrambo gibanja in avtonomnih prostorov v najširšem smislu so torej ključni mehanizmi vpetosti, solidarnosti in povezanosti znotraj gibanja in v odnosu s širšo družbo, to pa nujno pelje v obratno smer od kapitalističnega odtujevanja in razčlovečenja (Holloway 2005b, 170).

je ob pomoči zasebne varnostne službe (med katero so bili pomešani neo-nacisti) in policije uspelo junija 2009 (Indymedia UK 2009).

Revolucionarni proces, ki se osredotoča na državo, se slej ko prej instrumentalizira, začnejo se ustvarjati hierarhije znotraj procesa samega. Če eden izmed ključnih mehanizmov prehoda do brezoblastne družbe postane osvojitev oblasti, se temu cilju podredijo vse aktivnosti (Holloway 2004, 22-23). Boji in upori, za katere, če uporabimo izraz Hannah Arendt, 'profesionalni revolucionarji' ne vidijo neposredne koristi pri osvojitvi oblasti, postanejo manjvredni. Na tak način pa upor izgubi svoj potencial za resnično radikalne spremembe v družbi, pa tudi posluh za vse nove oblike odnosov in produkcije, ki se rojevajo skozi revolucionarni proces.

Marsikje nove revolucionarne oblasti v primeru zmage nad starim režimom tudi niso uspele ohraniti v boju doseženih pridobitev¹⁹ (Hardt in Negri 2005). Razočaranje ljudi, posledično obtoževanje o izdajstvu revolucionarnih ciljev in opuščanje ideje revolucije je postalo neizogibno, razočaranje pa se na podoben način širi tudi znotraj zmernejših krogov. Če so leve stranke včasih zagovarjale radikalne politične programe, je danes jasno, da se kljub dejstvu, da so do določene mere uspele uveljaviti ukrepe, ki so izboljšali socialni položaj prebivalstva, njihovi programi v resnici niso bistveno drugačni od odkrito pro-kapitalističnih vlad (Holloway 2004, 19).²⁰ Res pa je, da se je treba pri tovrstnih ocenah zavedati, da še posebej na primeru Latinske Amerike, kjer v zadnjih nekaj letih prihaja do množičnega obrata v parlamentarno levico,²¹ družboslovna literatura in novinarska periodika danes pogosto enačita samonikla

¹⁹ V gverilskih organizacijah Latinske Amerike so ženske v drugi polovici 20. stoletja predstavljale okoli 30 odstotkov borcev, podobna je bila tudi poveljniška struktura. V Nikaragvi se je veliko žensk pritoževalo, da po zmagi sandinističnih upornikov svojih položajev niso uspele ohraniti v postrevolucionarnih strukturah državne oblasti. V vladi je bilo glede na okoliške države sicer nadpovprečno število žensk, a vseeno bistveno manj kot pred revolucionarnim prevzemom oblasti.

²⁰ Vzemimo za primer brazilskega predsednika Lula da Silvo, ki je član komunistične Delavske stranke. Brazilska vlada v določeni meri sicer res sofinancira programe družbenih gibanj 'od spodaj', kot je recimo gibanje Kmetov brez zemlje (*Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra* oziroma MST). Gibanje se zavzema za agrarno reformo, s katero bi ruralni delavci pridobili pravico do zemlje, deluje pa z metodo zasedanja le-te. Brazilska vojska in paravojaške milice kmete redno zastrašujejo, veliko je tudi primerov umorov. Član MST in *Via Campesina* (mednarodnega združenja ruralnih delavcev) João Pedro Stedile opozarja, da do agrarne reforme ne pride zaradi notranjih vladnih nesoglasij, kompromisov med pripadniki različnih strank in Lulinega favoriziranja velikih izvoznih podjetij pred družinskim načinom kmetovanja (Stedile 2007).

²¹ Situacija je v vsaki izmed držav specifična, veliko predsednikov držav pa je 'levih' bolj v imenu kot pa s konkretnimi političnimi programi (glej prejšnjo opombo). Če vzamemo parlamentarno levico v najširšem smislu in sem prištejemo tako sredinske kot bolj radikalne politike, je levica v zadnjih letih oblast dobila v Čilu (Michelle Bachelet), Braziliji (Luiz Inacio Lula da Silva), Boliviji (Evo Morales), Peruju (Alan García Pérez), Ekvadorju (Rafael Correa), Venezueli (Hugo Chávez), Nikaragvi (Daniel Ortega). V Hondurasu je situacija zapletena, saj je 28. junija 2009 prišlo do državnega udara. Kljub temu, da so odstavljenega predsednika Manuela Zelayo podprle nekatere prej omenjene levičarske vlade, sam spada v desno sredino.

gibanja 'od spodaj' s potezami posameznikov ali strank, ki so morda prav zaradi tovrstnega revolucionarnega vrenja prišli na oblast.²²

Če ne pristanemo na preučevanje revolucije skozi prizmo krajše oborožene vstaje ali prevarata in namesto tega pogledamo daljšo časovno obdobje, vidimo, da je med posameznimi gibanji skozi revolucionarno vretje večkrat prišlo do boja za dominacijo. Zgodovina nas sicer opozarja, da je v primeru revolucionarnega prevzema oblasti pogosto prihajalo do izginotja ali celo zatrtja posameznih gibanj²³ študentov, delavcev, staroselcev in kmetov (na primer avtonomnega kmečkega gibanja *prekaristov*, ki je imelo dolgo obdobje lastne dinamike upora, preden je v drugi polovici 20. stoletja prišlo do zlitja s kubansko revolucionarno gverilo pod vodstvom Fidela Castra). Kljub temu na podlagi dogajanja zadnjih let v nekaterih državah Latinske Amerike še ne moremo sklepati, da se bo to zaradi prevzema oblasti parlamentarne levece zgodilo tudi tamkajšnjim avtonomnim skupnostim.

Tako pri revolucionarnem delovanju kot pri radikalni parlamentarni praksi torej prihaja do množičnega razočaranja ljudi, ki obljubljenih sprememb ne izkusijo na ravni vsakodnevnega življenja. Pri obeh primerih tovrstno razočaranje izhaja tudi iz časovne komponente. Zdi se, da je tradicionalna levica v svojem delovanju osredotočena na čakanje. Če pogledamo parlamentarno levico, vidimo, da je njihov diskurz, kot pravi Holloway (2004), omejen na koordinatah čakanja na volilno zmago, ko bodo lahko nastopile spremembe. Leninistične stranke pa ljudem svetujejo čakanje na revolucijo kot zgodovinsko nujnost, saj se bodo po njihovi logiki po prevzemu oblasti stvari začele premikati na bolje. Gre za kapitalistično operiranje s časom, ki predvideva prej omenjeno linearnost razvoja dogodkov. Holloway pa predlaga obrnjen pogled na časovno perspektivo razvoja revolucije.

Kapitalizem namreč ne obstaja ločeno od ljudi, ki ga ustvarjajo, ne obstaja kot nespremenljiva forma, nastala pred nekaj stoletij, ampak obstaja zgolj kot dimenzija, ki

²² Primer tovrstnega posploševanja je v zadnjih letih Venezuela. Gibanje Bolivarijanska revolucija je bilo s strani mladih vojaških oficirjev, med njimi tudi sedanjega predsednika Huga Cháveza, ustanovljeno leta 1983, združilo pa je gverilce iz preteklih obdobj, intelektualce, leve stranke in aktiviste. Neoliberalnim politikam so se uprli leta 1989, Chávez pa je tri leta kasneje poskušal izvesti državni udar, a mu to ni uspelo in je pristal v zaporu. Leta 1994 so ga izpustili, na predsedniških volitvah je zmagal štiri leta kasneje in z mandatom začel leta 1999. Čez tri leta je prišlo do poskusa državnega udara, a se je Chávez zaradi množične podpore ljudi vrnil na oblast. Pri tem pa se je pomembno zavedati, da prevzem oblasti ni bil nikoli del političnega programa Bolivarijanske revolucije, zato gibanje s svojim delovanjem 'od spodaj' še vedno nadaljuje ne glede na Chávezovo predsedniško udejstvovanje (Gregorčič 2005a, 94).

²³ Čeprav je res tudi to, da so tovrstna uporniška gibanja izjemno fluidna. Do vzponov in padcev prihaja vseskozi, k izginotju posameznih gibanj in porajanju novih pa pripomorejo tudi specifične okoliščine, od represije oblasti, različnih interesov, notranjih nesoglasij, namenov in ciljev posameznih gibanj, dinamike razvoja dogodkov itn.

jo vsakodnevno ustvarjajo ljudje sami. Cilj revolucije torej ne more biti uničenje kapitalizma kot fetišizirane forme, ampak prenehanje njegovega ustvarjanja in prehajanje onkraj kapitalističnih družbenih razmerij. A če hočemo zavrniti kapitalistično udejstvovanje ljudi, moramo imeti alternativo. Slednja pa zahteva lastno časovnost, gre namreč za kompleksen proces grajenja drugačnih odnosov, gre za grajenje moči–za, moči za delovanje in realizacijo kreativnih potencialov.

Tovrsten proces je popolnoma drugačen od revolucionarnih ali reformističnih praks, ki smo jih opisovali prej. Če naše delovanje podvržemo logiki oblasti, začnemo graditi kapitalistične oblike organiziranja, ki vsiljujejo ločevanje na vseh ravneh. V kapitalističnih družbah namreč poteka nenehen proces ločevanja narejenega od delovanja in delujočih. S takšno objektivizacijo se ustvarja lastnina. Kapitalizem torej implicira definicijo subjekta in objekta, kjer je objekt ostro ločen od subjektovega delovanja. Takšno delovanje nato postane orodje dominacije oziroma izvajanja nadmoči. Kapitalistična družba je tako zgrajena na temelju razbijanja delovanja ljudi. Nekateri si namreč prilastijo sredstva delovanja in ukazujejo drugim, ostali, ki teh sredstev nimajo, pa morajo izpolnjevati ukaze. Lastniki sredstev delovanja monopolizirajo načrtovanje, kreacijo, delujoči pa so svoje subjektivitete oropani, namesto možnosti premišljevanja, načrtovanja in delovanja (moč-za) zgolj izpolnjujejo ukaze izvajalcev nad-moči (Holloway 2004, 36-37).

Za ustvarjanje alternativ kapitalističnim odnosom moramo znotraj časovne perspektive odmisлити dimenzijo čakanja. Luknje v kapitalistični red gibanja gradijo tu in zdaj, brez odlašanja. Kolektivi in ostale organizirane skupnosti ne čakajo apokaliptične revolucije, ampak stopajo v dolgotrajen in potrpežljiv boj proti in onkraj kapitalizma. V nasprotju s pogostimi očitki, da je razmišljanje o dolgotrajnem boju skozi situacije vsakdanjega življenja reformistično, ne pa insurekcionistično, tovrsten koncept revolucije pravzaprav izhaja iz nepotrpežljive želje po hitri spremembi. Prva zavrnitev kapitalizma je namreč nepotrpežljiva in negativna, gre za krik vsakega posameznika, ki reče: »Dovolj!« izkoriščanju in zatiranju (Holloway 2005a). Potrpežljivost je potrebna šele pri gradnji alternativnih svetov, ki v svoji drugačnosti v primerjavi s kapitalističnimi institucijami pomenijo dejansko revolucionarno spremembo.

Z nakazanimi premisleki o časovni komponenti revolucionarnega boja lahko vidimo, da je dominantnemu konceptu zgodovinske levice, ki si je prizadeval za osvojitve oblasti in od tu dalje poskušal ustvarjati svoboden družbeni sistem, spodletelo pri ustvarjanju revolucije, ki bi v celoti zavrnila kapitalistične in hierarhične odnose. Ne

moremo in ne smemo zanikati dolgotrajnega procesa transformacije družbe in določenih napredkov, ki so jih ljudje pod takšnimi vladami doživeli in ki so praviloma prezrti zaradi napol demoničnega obravnavanja teh poskusov s strani analitikov, nekritično vpetih v kapitalistične tokove. Ugotavljamo pa, da tudi v takšnih sistemih ljudje o svojih usodah ne odločajo sami, ampak izvršujejo ukaze in vizije drugih. Čeprav bi morala biti njihova udeležnost v revolucionarni poti ključna, je revolucije od ljudi velikokrat povsem oddaljena. Zato le izjemoma pride do popolne samo-realizacije posameznika in družbe kot celote. Vseeno pa, čeprav tovrstne poskuse dominantna zgodovina rada prezre, je v preteklosti prihajalo tudi do številnih bolj ali manj uspešnih poskusov fundamentalnega predrugačenja družbenih odnosov. Eden takšnih primerov je španska revolucija (o tem več v nadaljevanju), kjer se je pokazala še tretja, pogosto zanemarjena revolucionarna teorija in praksa.

Pod anarhizem so sicer padli vsi poskusi preišljevanja revolucije izven klasičnih okvirov reformističnih oziroma ortodoksno marksističnih dimenzij. Ker v sodobnem družboslovju še vedno vlada potreba po klasificiranju vsakršnih poskusov pobega izven dominantnih, že nič-kolikokrat preigranih in preišljenih situacij, je še toliko pomembneje omeniti, da Hollowaya med anarhistično tradicijo uvrščajo ne glede na to, da se v svojem ključnem delu *Spreminjamo svet brez boja za oblast* na eksplicitno anarhistične avtorje sklicuje le dvakrat, pa še to zgolj v opombi, prav tako pa zgolj dvakrat v celotni knjigi omeni anarhizem (Day 2005, 157). V svoji radikalni zavrnitvi kapitalizma in s poudarjanjem pomembnosti kreacije novih, alternativnih postajanj onkraj revolucionarnega zavzetja oblasti, se Holloway kljub prebiranju in revitaliziranju klasičnih marksističnih spisov v resnici približa politični misli anarhizma.

2.4 ANARHISTIČNA PERSPEKTIVA

Anarhizem nikoli ni imel enotnega miselnega toka, tako da tudi ne moremo reči, da so pogledi na revolucijo pri vseh anarhistih enaki.²⁴ Več ali manj vsi na oblast gledajo kot na sredstvo nepravčnosti in zatiranja ter verjamejo, da lahko svoboda obstaja zgolj v družbi, kjer ne vlada nikakršna prisila (Berkman 1929/2006, 65), pri čemer se ne nanašajo zgolj na prisilo s strani države. Anarhizem družbeno stanje namreč analizira z

²⁴ Alexander Berkman poleg anarho-komunistov (ki verjamejo v družbeno lastnino in deljenje le-te skladno s potrebami) prepozna še mutualiste (eden najbolj znanih predstavnikov je Proudhon; njihovo videnje bodočega ekonomskega sistema brez vlade vključuje vzajemno bančništvo in kreditiranje brez obresti, ki bi izničilo dobičke, bogate in revne) ter individualiste (eden vidnejših predstavnikov je npr. Striner; še vedno priznavajo individualno lastnino).

več vidikov in tako identificira socialne, politične, psihološke in ekonomske mehanizme, s katerimi se ohranja izkoriščanje. Nasprotuje vsakršni obliki avtoritete in hierarhičnim oblikam izvajanja moči ter dominacije, ki se oblikuje tudi izven sfere institucionalne politične ureditve. Ker je obstoječi družbeni red ukoreninjen skozi družbeno kontrolo, da anarhisti vzorce obnašanja, ki so ljudem zavedno ali nezavedno vcepljeni skozi strukture avtoritete in sledenja vizijam drugih, prepoznavajo kot intelektualno ujetništvo, ki marsikje zavzame tako fizično kot psihično obliko zatiranja. Gre za mehanizem, ki ga je Max Stirner poimenoval »kolesje v glavi« (Sheehan 2003, 121-122).

In čeprav anarhiste zaradi njihove načelne zavrnitve ideje podrejanja več ali manj družji nasprotovanje revolucionarnemu prevzemu oblasti in njeno uničenje, pa nekateri teoretiki vseeno razmišljajo o nenadnem, apokaliptičnem spopadu, ki bo šele prišel in ostro zarezal v zgodovino.

Mihael Bakunin je mestoma sicer nedosleden, a vseeno poskuša razlikovati politično od socialne revolucije.²⁵ Tovrstno razlikovanje oblikuje predvsem v dialogu z Marxom in njegovimi nasledniki, saj za politično revolucijo označi željo po uporabi države kot instrumenta zatiranih, medtem ko koncept socialne revolucije oblikuje kot uničenje namesto prevzema državne oblasti (Day 2005, 113). Pojem revolucije opredeli kot dve različni dejstvi, ena je začetek, v sklopu katerega se uničijo obstoječe socialne razlike, druga pa konec, kjer ljudje gradijo nove oblike družbenih odnosov (Bakunin 1986a, 200). Del 'ortodoksnega' anarhizma, kamor lahko prištevamo tudi Bakunina, podobno kot marksizem v 19. stoletju govori o dramatični revoluciji, ki je nujna za realizacijo utopične vizije totalne človekove emancipacije (Call v Day 2005, 223). Pri tem pa se nanašamo na naravo, ne pa na metodo revolucije, saj Bakunin za razliko od Marxa ne predvideva prevzema državne oblasti, ampak njeno uničenje.

Takšna revolucija bi torej izgledala približno takole: revolucionarna vstaja bi se začela z boji na ulicami in bi se, če bi bili slednji uspešni, nadaljevala z gradnjo novih institucij, svetov in ustvarjanjem drugačnih odločevalskih procesov. V svoji končni

²⁵ Z istim poimenovanjem, čeprav drugačnim konceptom, stoletje kasneje operira tudi Hannah Arendt. Razliko med revolucijami utemelji na primeru francoske (socialne) in ameriške (politične) revolucije. Za razliko od Bakunina Arendtova v ospredje ne postavi metode revolucije, ampak njene cilje. Kot opazata Hardt in Negri, poskuša tako ločiti težnje po politični osvoboditvi in gradnji demokracije od razrednega konflikta in zahtev po družbeni pravičnosti (Hardt in Negri 2005, 85). Tovrstno ločevanje političnega od družbenega (podobno je poskušal vzroke revolucij ločiti že Aristotel) je umetno, saj revolucijo praviloma žene zmes obojega, takšno ločevanje pa lahko hitro pripelje do posploševanja konkretnih revolucionarnih procesov. Sicer pa je že Marx dejal: »Ne govorite, da družbeno gibanje izključuje politično. Politično gibanje, ki ne bi bilo hkrati tudi družbeno, ne obstaja.« (Marx v Ouvia 2005b, 35).

instanci bi prišlo do realizacije revolucije v vsakdanjem življenju. Poskusov takšnih revolucij je bilo kar nekaj, a nas izkušnje (na primer tiste iz študentskega upora leta 1968 v Franciji) učijo, da tudi v primeru, ko cilj revolucionarnega delovanja ni prevzem oblasti, tovrstno delovanje ni primerno, saj se slej ko prej izgubi v birokratskem nasilju.²⁶ Sodobna gibanja, ki so zavezana direktni akciji, so ta spekter obrnila na glavo,²⁷ saj so v svojem delovanju zvesta reinveciji vsakdanjega življenja.

Delovanje tovrstnih gibanj praviloma izhaja iz novih oblik kolektivnega odločanja, svetov, zborov, itn., ki niso oblikovani kot enkratni dogodek ali za potrebe ene akcije, ampak so rezultat živahnega procesa grajenja radikalne drugačnosti prek skupščin, posvetovanj, dialoga in polemik. Prav ta počasen proces, ki ga prevladujoča literatura in medijski spektakel prezirata,²⁸ pripelje do občasnega načrtovanja delovanja na ulicah v obliki protestov, manifestacij, predstav, komunikacijskih akcij itn. Tovrstno načrtovanje praviloma privede do dramatične konfrontacije med protestniki in državo v podobi policije ali vojske. Situacija včasih eskalira tudi do vstaje,²⁹ ki pa kot enkratno dejanje ne predstavlja ključnega premika v konstelaciji sil. Kot pravi Graeber (2007), tovrstno dogajanje služi bolj kot trenutek, ko gibanja okusijo sladkost svoje vizije drugačne družbe, ki opogumlja ljudi v bistveno težjem in počasnejšem procesu grajenja alternativnih institucij.

Ena izmed ključnih idej anarhizma je tudi nasprotovanje vsakršni avtoriteti. Bakunin (1986a, 200) je bil na primer izjemno kritičen do pripisovanja posebnih zaslug in pomenov posameznikom znotraj revolucionarnega procesa, saj je menil, da v socialni revoluciji šteje le spontano delovanje mase brez voditeljev, saj je posameznik nepomemben. Pravi revolucionarji naj tako množicam ne bi ukazovali, ampak jih

²⁶ Z nasiljem tu mislimo predvsem nasilje nad svobodo posameznika, kot ga opredeli Althusser (1970), s to razliko, da ga tokrat ne izvaja več država, ampak gibanje samo, saj se znotraj njega začnejo oblikovati neformalne avtoritete itn.

²⁷ Graeber (2007) svoje razmišljanje utemeljuje na podlagi dela z decentralizirano mrežo gibanj *Direct Action Network*, ki je bilo formirano za potrebe mobilizacije protestov proti Svetovni trgovinski organizaciji leta 1999 v Seattlu. Gibanje je bilo aktivno do leta 2002.

²⁸ Korporativni mediji, ki širšim množicam prinašajo informacije o novih družbenih gibanjih, se praviloma osredotočajo zgolj na večje proteste, od tu tudi potreba sodobnih družbenih gibanj po ustvarjanju lastnih medijev.

²⁹ Decembra 2008 in januarja 2009 je smrt 15-letnega anarhista Alexandrosa Grigoropoulou, ki ga je ubil policist, sprožila množično vstajo po vsej Grčiji. Dijakom in študentom so se pridružili številni delavci, upokojnenci, migranti, Romi, solidarnostne akcije pa so potekale po vsem svetu, med drugim dvakrat tudi v Ljubljani. Delovanje na ulicah je bilo različno, od uničevanja privatne lastnine do protestov, komunikacijskih akcij, zasedb fakultet, medijev in sindikalnih predstavništav, požiga policijske postaje s strani večje skupine organiziranih Romov itn. Ključno pri vsem je bilo, da so bili na ulicah tako aktivisti z že izoblikovanimi organizacijskimi shemami direktne demokracije, samoorganizacije in avtonomije, kot tudi ostali prebivalci, ki so v toku dogajanja začeli vzpostavljati podobne mehanizme v svojih skupnostih. Prav to grški aktivisti smatrajo za ključen dosežek vstaje (A Infoshop 2008).

pomešani med njimi zgolj povezovali. V politični revoluciji pa mase vodi majhna skupina karizmatičnih posameznikov, ki namesto ustvarjanja novega družbenega reda prevzamejo oblast in tako vzpostavijo novo obliko dominacije nad ljudmi³⁰ (Day 2005, 113). Pri tem vprašanju se še danes krešejo mnenja med sodobnimi teoretiki revolucije. Predstavnik avtonomnega marksizma Hardt in Negri v ospredje revolucionarnega delovanja v svojem najbolj odmevnem delu *Imperij postavita Aktivista*, ki je popoln, čist subjekt, ki se bori na strani multitudine (Holloway 2004, 154). V delu *Multituda* ta subjekt še nadgradita, saj bi morali biti po njunem mnenju današnji aktivisti specialisti na vseh področjih, v ta namen pa se bi morali preprosti uporniki (staroselci, kmetje in brezposelni delavci, ki danes na globalni ravni proizvajajo najbolj zanimive politične inovacije) najprej preobraziti v herojske aktiviste (Gregorčič 2005a, 29). A revolucija ne more biti zgolj stvar aktivistov, četudi si ti ne prizadevajo za oblast, saj je lahko za svobodno realizacijo potencialov nevarna tudi neformalna avtoriteta, ki se zgradi v revolucionarnem delovanju. Kot pravi Holloway (2004, 154), je revolucija namreč mogoča šele takrat, ko je utemeljena v vseprisotnosti upora.

Ideja o revoluciji kot procesu je imanentna anarhistični misli. Že Pierre-Joseph Proudhon (1851/1989, 174) je v svojem delu *Splošna ideja o revoluciji v 19. stoletju*, poudaril, da mora nova družba zrasti iz stare kot spontan, naraven in nujen razvoj dogodkov. Ko se ljudje odločijo, da ne bodo reformirali vlade, ampak bodo revolucionirali družbo (in ne državo!), stopijo na pot, kjer se ne pretvarjajo, da so njihovi koraki absolutni ali da ne morejo biti podvrženi spremembam. Kot bomo videli v nadaljevanju, so podobno idejo o poti, po kateri počasi 'hodijo sprašujoče', dvesto let kasneje razvili tudi zapatisti. Proudhon je ideji o procesualni revoluciji namesto mišljenju enkratnega zgodovinskega preloma sicer ostal zvest tudi v kasnejših obdobjih, je pa spremenil svoj odnos do revolucionarnih akterjev – ljudi. Kasneje je namreč ugotavljal, da ne njim ne njihovim predstavnikom ne moreš popolnoma zaupati, da bodo znali pravilno odločati o svojih usodah, zato se je bolje organizirati v federativne enote. Ena izmed prednosti družbene ureditve v federativni sistem je po njegovem mnenju tudi rešitev ljudi pred tiranijo njihovih voditeljev in njihovo lastno neumnostjo (Day 2005, 110).

³⁰ Zanimivo navezavo med umetniškimi zgodovinskimi in političnimi avantgardami v svojem delu *XX. stoletje* ponudi Alain Badiou, ki na podlagi umetniških avantgard poudari nujnost organiziranosti afinitetne skupine, če želi zdržati pritiske svojih idej. Tovrstne avantgarde animirajo močne osebnosti, ki niso nagnjene k delitvi svoje moči (Badiou 2005, 164).

Da se tudi znotraj anarhističnih krogov revolucija večkrat pojmuje kot neposredna posledica odločilnega upora, ki bo uničil vse, kar obstaja, in nove institucije zgradil naknadno, je opozarjal že Errico Malatesta. Anarhija, torej svobodna družba, po njegovem mnenju ne more priti po čudežni poti in nenadoma, ampak lahko nastaja zgolj postopoma. Čeprav končnega cilja ni mogoče doseči v bližnji prihodnosti, to ni izgovor, da se ljudje ne bi proti katerikoli oblasti borili že danes, saj je vsako slabljenje oblasti korak proti svobodi (Malatesta 1955, 12-13). Tovrstno slabljenje je lahko doseženo prek prenosa sredstev produkcije iz rok individualnih kapitalistov v upravljanje skupnosti, kar je prvi poudaril Kropotkin, ter s tem stopil iz Bakuninove sence. Podprl je idejo, da v boju proti kapitalizmu šteje vsakršna zmaga ljudi proti oblastnikom, a je to fazo še vedno videl zgolj kot nujne korake do apokaliptične revolucije (Day 2005, 119-120).

Težišče iz čakanja na revolucijo v točko upora sedanjosti, ki je glavno tkivo anarhističnih mislecev, je izpostavil tudi Gustav Landauer (1901/1986, 428). Anarhija ni stvar prihodnosti, ampak sedanjosti; anarhija ni stvar zahtev, temveč življenja. Revolucija zato ne more biti oblikovana kot razredni boj posedujočih proti neposedujočim, ampak kot začetna notranja kolonizacija ustvarjanja majhnih skupnosti svobodnih, notranje trdnih alternativ.

Anarhizem je pogosto podvržen različnim predsodkom. Zamenjuje se ga za kaos in nasilje, pa čeprav anarhija, kot jo predstavlja v tem poglavju obravnavana anarhistična misel, dejansko pomeni zgolj drugačno organiziranost družbe, odpravo izkoriščanja in podjarmljenja človeka po človeku ter uvedbo egalitarnih odnosov, ne pa kaotični boj vseh z vsemi (Malatesta 1955, 13). Produktivnost anarhističnega miselnega toka se kaže prav v pomislekih, da izgradnja družbe onkraj kapitalizma brez prevzema oblasti ni mogoča. Da se je tej pasti mogoče izogniti, dokazuje kar nekaj preteklih in sodobnih primerov revolucionarnih gibanj, med katere ne sodi le teoretska praksa anarhistov, pač pa tudi največji zgodovinski preboji poskusov revolucioniranja družbe. Med pomembne primere, ki ponujajo dogovor na to dilemo, spadata socialna revolucija znotraj španske državljanske vojne in ljudska vstaja v Argentini leta 2001.

2.5 NOVE DRUŽBENOSTI »A LAS BARRICADAS«³¹

Na začetku 20. stoletja se je Španija soočala z veliko socialno in politično krizo, ki je slednjič privedla do državljanske vojne.³² Vzporedno s protifašističnim bojem se je v

³¹ Na barikadah. Naslov znane pesmi španskih borcev.

državi začela odvijati socialna revolucija, saj je tako na podeželju kot v mestih potekalo samoupravno organiziranje kmetov, ki so zavzemali zemljo, in delavcev, ki so prevzeli nadzor nad tovarnami.³³

Politična invencija španske revolucije se je pokazala v tem, da so prebivalci sredi vojne vihre namesto individualnega boja za preživetje kot najprimernejšo obliko organiziranja prevzeli skupnostni način odločanja in življenja. Kmetje so odločitve sprejemali na ravni skupščin, ki so za gospodarsko upravljanje določili poseben upravni odbor. Razdeljeni so bili v skupine po deset ali več ljudi z enim delegatom, ki je vsak večer poročal upravnemu odboru o dejavnostih tistega dne. Vsaka skupina je bila zadolžena za specifično nalogo preživljanja skupnosti. Upravljanje s prihodkom ni bilo enako po vsej državi in je bilo podvrženo različnim eksperimentom.³⁴

Čeprav je bilo primarno organiziranje kmetov na ravni posameznih vasi namenjeno zadovoljevanju temeljnih potreb po preživetju, je šlo njihovo delovanje onkraj gole prehrambene samooskrbe. Na principih skupnostnega delovanja, egalitarnosti, samoorganizacije, horizontalnosti, anti-avtoritarnosti in avtonomnosti so se namreč organizirali tudi na ostalih ključnih področjih življenja. Najemnin ni bilo, prav tako so bile brezplačne elektrika, zdravstvo, skrb za ostarele in izobrazba. Šolanje je bilo obvezno za otroke do štirinajstega leta, ki jim je bilo hkrati prepovedano fizično delo. Obrtniki so se prostovoljno združevali v kolektive. Med vasmi je vladala solidarnost, saj so bolj uspešne pomagale tistim, ki so imele težave. Posamezne skupnosti so se združevale na ravni kantonov, te pa naprej v regionalne federacije.

Kolektivno obdelovanje zemlje je hitro prineslo uspehe. Kmetje so tesno sodelovali z agronomi in kmetijskimi tehniki, ki so jim svetovali, kako najučinkoviteje obdelovati zemljo. Pridelek je narasel za 30 do 50 odstotkov (Guérin 1965/1986, 603-604).

³² Država je bila zelo neenakomerno razvita. Po prvi svetovni vojni se je čedalje več ljudi zgrinjalo v mesta in predvsem v Barceloni se je ogromno delavcev združevalo v anarho-sindikalistično organizacijo CNT (Nacionalna konfederacija dela), ki je delovala po principih radikalne direktne akcije. Leta 1927 je bila ustanovljena tudi FAI (Federacija iberških anarhistov), ki se je zavzemala za radikalizacijo revolucionarnega boja in se borila proti vzpostavitvi avtoritarnih odnosov znotraj delavskega gibanja (Christie 2008, 53-54). Po dolgotrajni diktaturi je bila leta 1931 razglašena republika, v naslednjih letih pa sta se na oblasti izmenjevali levica in desnica, pri čemer se je stanje v državi čedalje bolj slabšalo. Levica je leta 1936 ponovno zmagala z obljubami temeljnih reform, a se je v dogajanje vmešala vojska (Graham 2005). 17. julija se je tako s poskusom državnega udara začela španska državljanska vojna.

³³ Takoj ob izbruhu državljanske vojne, ko so začeli industrialci in veleposestniki množično bežati v tujino, so se kmetje spontano odločali, da bodo zemljo še naprej obdelovali. CNT je zemljo fašistov in veleposestnikov kolektiviziral pod vodstvom sindikata, kmetje pa so se lahko nato odločili med skupnostnim ali individualnim lastninjenjem. Kar 90 odstotkov se jih je odločilo, da bodo zemljo obdelovali kot skupno lastnino.

³⁴ Nekatero skupnosti so prihodek delile v duhu kolektivizma, druge na podlagi komunistične delitve, tretje so bile kombinacija obeh. Praviloma je družina dobila bon v določeni vrednosti, ki so ga lahko izkoristili v prodajalnah skupnosti. Presežek se je izplačeval v obliki žepnin v omejenih količinah.

Drugo področje samoupravljanja se je rojevalo v zasedenih tovarnah po mestih. Odgovornosti za posamezne oddelke, delavnice ali pisarne tovarn so prevzeli sindikalni delegati. Delavci so še naprej izdelovali nekatere stare, pa tudi številne nove produkte.³⁵ Končna cena izdelka je bila nižja od izdelka v prejšnji kapitalistični ekonomiji, plače pa večinoma višje (Souchy 2005, 442-443). Sindikati so se lotili tudi reorganizacije proizvodnje. Zapirali so manjša podjetja in vlagali v večja. Pri tem je prihajalo do čedalje večjega nasprotovanja med marksističnimi in anarho-sindikalističnimi strujami, saj so prve popolni kolektivizaciji nasprotovale. Tudi sicer republikanska vlada samoupravljanju ni bila naklonjena. Odtegoti so jim začeli surovine in posojila, razbijati agrarne skupnosti in v tovarne pošiljali nadzornike, industrijo pa podrejali vojaškemu interesom (Guérin 1965/1986, 607-608).

Revolucija je bila deloma zaradi neugodnega mednarodnega položaja, deloma zaradi vojne vihre in sočasne sabotaže komunistov v želji po dominantni poziciji znotraj revolucionarnega procesa slednjič zatrta, a španska lekcija vseeno ponuja pomemben vpogled v realne možnosti anarhistične revolucije. Emma Goldman, ki je v Španijo prišla dober mesec po začetku vojne, je zapisala, da morda »res ne bodo zdržali dolgo, a četudi so anarhisti poraženi, so svetu že pokazali, kako se delajo prave revolucije« (Goldman v Porter 2006, 69). V Španiji je namreč več milijonov ljudi živelo in delovalo na temeljih enakosti, svobode in solidarnosti ter tako v gradnji revolucionarnega procesa dokazovalo, da je obstoj onkraj kapitalističnega izkoriščanja mogoč. Kmetje in delavci so presegali odtujene oblike produkcije in na novo definirali svoje skupnosti ter v vsakodnevnem uporabi raziskovali možnosti življenja onkraj hierarhičnih odnosov dominacije in izkoriščanja. Iz zasedenih tovarn in zemlje je rasla nova družbenost, ideje o anarhističnem samoupravljanju pa so se hitro širile tudi po drugih deželah, kjer španska lekcija še danes predstavlja navdih številnim gibanjem, ki hodijo onkraj kapitalizma.

Podoben izbruh kolektivnosti in upora za dostojanstveno življenje se je zgodil tudi leta 2001 v Argentini. Ta je vrsto let veljala za najbolj 'evropsko' državo Latinske Amerike, kjer so pod vplivom peronistične dediščine delovali dobro organizirani sindikati z relativno dobro plačanim delavstvom in številčnim srednjim razredom. Po vojaški diktaturi med leti 1974 in 1983 je državo doletel hladen tuš ukrepov Svetovne

³⁵ V tekstilnih tovarnah so recimo množično proizvajali rdeče-črne rute s protifašističnimi gesli. Njihovo ceno so določili na podlagi stroškov dela, cene surovih materialov in plač, dodali del sredstev za rezervni fond in končno ceno dvignili še za deset odstotkov (to je bil edini profit), ki so bili v celoti namenjeni protifašističnim milicam.

banke in Mednarodnega denarnega sklada, ki je sindikatom onemogočil učinkovito delovanje (znotraj njih je bilo tudi veliko korupcije), delavci so izgubljali delo, državni sektorji so se privatizirali, proizvodnja pa selila v Afriko in Azijo. Decembra 2001 je Argentina doživela popoln gospodarski zlom. Večina prebivalcev je delo izgubila, prej sorazmerno bogat srednji sloj je bil praktično čez noč pahljen v revščino. V upor proti neoliberalističnemu modelu gospodarstva se je aktivno združila kar polovica prebivalstva. V januarju 2002 so ulični protesti pod geslom »*Que se vayan todos!*»³⁶ odnesli štiri predsednike. V argentinski družbi so nov politični igralec postali piketerosi,³⁷ oblikovala so se številna družbena gibanja, delavci so začeli zasedati tovarne in jih sami upravljati, v mestnih soseskah so začeli zasedati sveti, ki delujejo na podlagi avtonomije in državljske nepokorščine. Brezposelni so z gorečimi gumami množično blokirali avtoceste, mostove, supermarkete in strateške vpadnice ter tako (ne le simbolično) prekinjali glavne kapitalistične tokove v državi. Argentina je doživljala najbolj osnovno obliko participativne demokracije (Zadnikar 2004; Gregorčič 2005a).

Argentinski primer je pomemben zato, ker v času vsesplošnega zaostrovanja pogojev življenja v neoliberalnem kapitalizmu mobilizira prekarno delavstvo (ki ga je vse več tudi v Sloveniji), ki s svojo naravo dela uhaja iz tradicionalnih form in ga etablirani sindikati ne znajo oziroma zmorejo organizirati. Namesto individualnega (ne)razreševanja osebnih travm kapitalizma je argentinski primer pokazal negacijo obstoječih subjektov organiziranja (kot so sindikati, politične stranke itn.) ter potrebo in možnost po vzpostavitvi novih, samoorganiziranih družbenih oblik. Argentina 2001 je pokazala, da je mogoče revščino in odtujenost aktivirati v konstruktiven krik, ki posameznike vpne v kolektivno delovanje znotraj revolucionarnega procesa in ga resocializira znotraj skupnostnega delovanja v mestnih četrtih in ostalih lokalnih skupnostih.

³⁶ »Naj gredo vsi!« Ali v ostrejši različici prevoda: »Poberite se vsi v p.m.!«

³⁷ Beseda '*piqueteros*' izhaja iz termina '*piqueto*', ki predstavlja nekoga, ki se upira, demonstrira. Gibanje izvira iz uporov odpuščenih delavcev državnega naftnega podjetja, ki so leta 1996 blokirali avtocesto. Leta 2001 je bilo gibanje brezposelnih že visoko organizirano. Piketerosi združujejo številne ne- in podzaposlene delavce ter predstavljajo organizirani glas revežev iz mestnih slumov. Številni sindikati in leve politične stranke so ta segment delavstva vrsto let zapostavljali, zato so se organizirali neodvisno od političnih strank v horizontalno obliko neposredne demokracije, ki temelji na enakosti.

3 REVOLUCIONARNI PROCESI

V nadaljevanju bom poskušala analizirati dva konkretna primera revolucionarnih procesov: spregledano zeleno revolucijo 'od spodaj' znotraj kubanske revolucije in upor staroselcev v mehiški državi Chiapas. Poskušala bom preveriti hipotezo, da lahko revolucijo preišljujemo zgolj v kontekstu njene realizacije na ravni vsakdanjega življenja, brez ostrih rezov in apokaliptičnih spopadov. V ta namen bom znotraj kompleksnega imaginarija teh revolucij podrobneje preučila nekaj ključnih vidikov revolucionarnega procesa, prek katerih njihovi udeleženci spreminjajo realnost, ki jih obdaja. Poskušala bom preseči pasti interpretiranja revolucionarnega dogajanja, ki bi se osredotočilo in posledično tudi hitro zreduciralo zgolj na enkratnost zgodovinskega dogodka. To, kar Badiou imenuje »novo dejanje, novo rojstvo« oziroma »imperativ: 'izbriši stare dni'« (Badiou 2005, 78), ne bom interpretirala v kontekstu nenadnega preloma, ki bi vodil v temeljito spremembo sistema, temveč kot dolgotrajni proces spreminjanja družbene realnosti, ki pa ga, kot sem že prikazala v prejšnjem poglavju, vseeno ne gre enačiti z evolucijo.

Veliko preučevalcev novih družbenih gibanj se pogosto ujame v pasti kategorizacije, ki jim želijo iskalec radikalne drugačnosti pobegniti. Namesto da bi prepoznali njihove »poti in popotovanja do alternativnih formacij, preobrazb, postajanj, poskusov, eksperimentov itn. ... s svojimi analizami prejuridicirajo razvoj gibanja in praks tako, da bi vodili v vnaprej zamišljeno transformacijo, revolucijo, reformo, novo načrtno družbo – novo postalo.« (Gregorčič 2005a, 17). Eden takšnih poskusov izumljanja modela revolucionarne družbe, ki šele mora nastati, je v zadnjem času precej odmevna teorija participativne ekonomije (znana tudi pod imenom ParEcon). Med najvidnejšimi predstavniki ideje je Michael Albert, ki poskuša v svojem delu *Moving Forward: Program for a Participatory Economy*³⁸ na številne očitke o škodljivosti institucionaliziranega modela ekonomije prihodnosti odgovoriti v namišljenem dialogu med 'parekonomistom' in 'kritikom'. Albert zagovarja tezo, da pri njegovem programu ne gre za vsiljeni model, ampak predlagano alternativo, saj »ko nas danes nekdo vpraša, s čim bomo nadomestili kapitalizem, ne moremo ponuditi ničesar konstruktivnega, izvedljivega, vrednega.« (Albert 2001, 10). Cilji njegovih predlogov pa bi po njegovem mnenju lahko poleg konkretnih izboljšav za ljudi (kot je na primer krajši delavni teden)

³⁸ Korak naprej: Program za participativno ekonomijo.

pomenili program gibanja za participativno ekonomijo v 21. stoletju in opogumilo nova gibanja, da v prihodnosti dosežejo še več.

Z izgradnjo ekonomskega modela na filozofski ravni seveda ni nič narobe, še več, premišljevanje alternativ kapitalističnemu sistemu izven ujetosti v neoliberalni model je v družboslovju dobrodošlo. Težava nastopi, ko se začnejo posploševati dejstva. Trditev, da danes ne obstaja nobena alternativa kapitalizmu, ne drži, kar bomo v nadaljevanju potrdili z opisom konkretnih primerov. Še več, delavci, ki se povezujejo v kooperative, večinoma delujejo prav po principih samoorganizacije, direktne demokracije, itn., ki sta v središču Albertove misli. Trditev o neobstoju alternativ, ki jo zagovarja Albert ter večina prevladujoče družboslovne teorije, lahko torej prej beremo kot misel, da gibanja trenutno ne morejo ponuditi nič, kar bi se skladalo z njihovim predlaganim modelom prihodnosti. In tu tiči naš ključni ugovor: politični teoretik mora danes subtilno prepoznavati invencije skupnosti, ki gradijo svoj lasten časovni razvoj, ne pa jih vrednotiti na podlagi vnaprej zastavljenega modela.

Druga težava pa je v časovni umestitvi, saj danes mnogi avtorji, ko govorijo o sodobnih gibanjih, ki hodijo onkraj kapitalizma, ta opisujejo brez njihove zgodovine, ki je pripeljala do njihove medijske in politične odmevnosti oziroma pojavnosti.³⁹ Kot poudarja Bourdieu, smo danes priča »nevarnemu simboličnemu nasilju nove liberalne *lingua franca* – 'napačni univerzalizaciji' in vsiljevanju dehistoriziranih pojasnjevalnih shem in teorij, ki ne upoštevajo zgodovinskega konteksta« (Bourdieu in Wacquant v Dejanova 2008, 121). V izogib temu bom pri obeh revolucionarnih procesih, ki ju bom preučevala, najprej zarisala osnovne zgodovinske koordinate, hkrati pa poskušala aktualne procese razumeti v kontekstu širšega dogajanja. Pri tem izhajam iz premise kritičnega marksizma, ki v svoji analizi ideologije osvetljuje dejstvo, da določeni elementi v družbi živijo dalje kot zgodovinski preostanek in vplivajo na družbena razmerja v sedanosti. Kljub temu je treba imeti v mislih, da to kljub vsemu »ni tisto, kar se pri konstruiranju novih načinov razmerij moči, ki kažejo proti prihodnosti, prevzema, interpretira in uporablja danes« (Gell 2001, 248). Vseeno gre namreč za različna časovna konteksta.

³⁹ Noam Chomsky v svojem tekstu *Chiapas – Symbol of Resistance* (Chiapas – Simbol upora) o vstaji staroselcev tako na primer zapiše: »Zapatisti so se pred desetimi leti nenadoma pojavili kot meteor...« (Chomsky 2003, 17). Dejstvo je, da zgodovina oborožene gverile v Chiapasu sega bistveno dlje, zapatisti sami pa so v svoji Prvi deklaraciji iz Lakadonskega pragozda leta 1994 zapisali, da so »produkt petstoletnega boja« (EZLN 1994/2003, 593).

3.1 KUBA: REVOLUCIJA OD SPODAJ

Čeprav razvoj dogodkov, ki so pripeljali do procesa državnega prevrata in prevzema oblasti s strani Fidela Castra, ustreza naši tezi o revoluciji kot procesu, središče našega preučevanja ne bodo dogodki leta 1959 (tudi in predvsem zato, ker poskušamo prikazati politične prakse, ki gredo onkraj hierarhično zastavljenih družbenih sprememb), ampak revolucija 'od spodaj', ki se je na Kubi odvila v času t. i. 'posebnega obdobja' po razpadu Sovjetske zveze. A če želimo razumeti politično inovacijo teh dogodkov, ki so med drugim pripeljali do zgodovinske prehrabene samooskrbe, iznajdbe in množične uporabe alternativnih virov energije, novih definicij skupnosti in skupnega, moramo najprej preučiti politično participacijo prebivalcev Kube pred prevratnim letom 1959 ter procese, ki so po prevzemu oblasti s strani revolucionarne elite pripeljali do 'posebnega obdobja'.

3.1.1 POLITIČNA PARTICIPACIJA PRED LETOM 1959

Na prehodu iz osemnajstega v devetnajsto stoletje je Latinsko Ameriko pretresal niz bojev proti kolonialnim oblastem na čelu s Símonom Bólivarjem v Venezueli, Joséjem de San Martinom v Argentini ter Morelosom, Hidalgom in Guerrero v Srednji Ameriki. Kuba je kljub tem močnim težnjam ostala pod špansko oblastjo,⁴⁰ čeprav je na otoku hkrati naraščal tudi politični, vojaški in gospodarski vpliv Združenih držav Amerike (Tutino 1971, 91), ki je ključen za kasnejše razumevanje revolucionarnih dogodkov 20. stoletja. Prva kubanska vojna za neodvisnost od Španije je trajala deset let in se končala leta 1878, a so jo vodili privilegirani sloji in med ljudstvom ni imela večje podpore (Tutino 1971, 93). Drugače je bilo z vstajo, ki so jo pripravljali Maximo Gomez, Antonio Maceo in poznejši narodni heroj José Martí, ki je bil pomemben zgled revolucionarjem v drugi polovici dvajsetega stoletja. Svoj boj je naravnal v dve smeri, po eni strani proti španskemu kolonializmu in posledično za neodvisnost Kube, po drugi strani pa proti naraščajočemu imperializmu ZDA, ki je imela leta 1895 pod nadzorom že celotno kubansko gospodarstvo. Španske sile si kljub premoči v orožju niso mogle izboriti ključne zmage. Leta 1880 so črnski sužnji dobili svobodo in se začeli množično priključevati gverilskim enotam. Rastoča nacionalna zavest in odpor proti ameriškemu

⁴⁰ Na Kubi je čedalje hitreje raslo nezadovoljstvo med *creoli* (izraz se praviloma nanaša na prebivalce ameriških kolonij, ki so bili rojeni evropskim naseljencem, a izven Evrope (Anderson 1991, 47). V primeru Kube se izraz *creole* nanaša na potomce Špancev, rojenih na tem otoku (Staten 2003, 12)), ki so le redko sodelovali v kolonialni upravi, upirati so se začeli tudi afriški sužnji in osvobodenci. Slednjič je ta nemir pripeljal do osamosvojitvenih teženj (Staten 2003, 13-14).

imperializmu je skrbela ZDA, saj so se bali, da bodo v primeru kubanske zmage nad Španijo izgubili nadzor nad strateško pomembnim ozemljem (Tutino 1971, 94), saj jim je prisotnost na Kubi omogočala nadzor nad Panamskim prekopom. Tudi zato 25. aprila 1898 Španiji napovejo vojno in se izkrcajo na Kubi. Vojna je kratka (Staten 2003, 39), leto kasneje pa upravljanje otoka uradno preide v roke ZDA.

Kubanci so se začeli pripravljati na svojo prvo ustavo, a je zmagoslavje preprečilo sprejetje tako imenovanega 'Plattovega amandmaja' v ameriškem senatu, ki na Kubi omogoči gradnjo vojaških oporišč,⁴¹ državi pa prepove podpisovanje pogodb in najemanje kreditov brez odobritve Združenih držav, s čimer so si ZDA tudi formalno zagotovile nenehno kreditno odvisnost Kube od njihovih interesov in sredstev. Amandma je ZDA hkrati podelil pravico vojaške intervencije na Kubi (Tutino 1971, 95). Te določbe so Kubo *de facto* pozicionirale kot neo-kolonijo. Plattov amandma se je hitro uveljavil tudi v praksi. Z izgovarjanjem, da bi posojila kubanskim lastnikom zemlje in podjetij tem zmanjšala neodvisnost, so jim Američani preprečili najemanje kreditov, zato so številni bankrotirali. Do leta 1900 je lastnika povprečno zamenjalo 4000 zemljišč na leto, vrednost zemlje je hkrati padla na desetino, v nekaterih primerih pa celo dvajsetino vrednosti, ki jo je dosegala pred začetkom protikolonialne in protiimperialne vstaje (Staten 2003, 41-42). Državo je preplaval ameriški kapital, v zgolj nekaj letih so ameriški podjetniki investirali prek 30 milijon dolarjev (Zinn 2003, 310), od tega 20 milijonov zgolj podjetje *United Fruit* (Staten 2003, 43), ki je kupilo skoraj dva milijona akrov (dobrih 800 tisoč hektarov) zemlje (Zinn 2003, 310).

Skupaj z naraščajočo produkcijo sladkorja so rasle tudi socialne razlike. Ker je bilo celotno gospodarstvo v rokah tujih kapitalistov, so se domače elite osredotočale na zasedanje pozicij znotraj državnega aparata. Korupcija in politična obračunavanja so postala stalnica, prav tako ameriško vmešavanje vanje. Težki življenjski in delovni pogoji, slabe plače in izkoriščanje so postali značilnost rastočega delavskega razreda (Pérez-Stable 1999, 38).

Prva splošna stavka, kjer so delavci zahtevali osemurni delavnik, je nastopila že leta 1899 (Zinn 2003, 310), v nadaljnjem desetletju so nato redno stavkali pristaniški delavci, pa tisti v tobačni in sladkorni industriji ter gradbeništvu. Bili so precej militantni, njihove zahteve pa so bile minimalna plača in večinsko zaposlovanje domače delovne sile v podjetjih. Ker so ZDA tem zahtevam in delavskemu organiziranju na

⁴¹ Na podlagi tega se je vse do danes ohranil zloglasni vojaški zapor in oporišče Guantánamo.

sploh ostro nasprotovale, niso bile zahteve delavcev nikoli implementirane v kubansko ustavo. Upori so bili pogosto zatrti s silo, tudi s strani ameriških vojakov, umorjeni so bili številni aktivisti (Pérez-Stable 1999, 38).⁴²

V času predsedovanja Gerarda Machade (1925-1933) se je vzpostavila in poglobljala diktatura, dolg države in nasilje nad delavci, komunisti ter študenti se je večalo, vladni poskusi po organiziranju delavstva v kontrolirane sindikate pa so propadli (Tutino 1971, 100). Na tem področju je imela opozicija več sreče, tako da se je delavski razred čedalje bolj vzpostavljala kot organizirani družbeni (čeprav še ne toliko politični) igralci.⁴³ Kubo je prizadela še kriza ogromnih razsežnosti, ki se na otoku v takšnem obsegu ni ponovila vse do devetdesetih let prejšnjega stoletja. Zlom Wall Streeta leta 1929 in posledičen padec povpraševanja in cen sladkorja, od katerega je bilo odvisno celotno kubansko gospodarstvo, je povzročil skokovito rast brezposelnosti. Delo je izgubila četrtnina delovne sile, milijon družin je trpelo za lakoto (Gott 2004, 134).

Marca 1930 izbruhne 24-urna splošna delavska stavka po različnih mestih, v kateri sodeluje več kot dvesto tisoč delavcev (Pérez-Stable 1999, 39). Oblast jo je zatrla s silo, podobno kot je šest mesecev kasneje napadla vstajo študentov in protest žensk. Ječe so se polnile s političnimi zaporniki. Več skupin se je začelo pripravljati na oboroženo vstajo, kopičili so orožje in novačili borce, a jih oblasti brutalno zatrejo (Tutino 1971, 104). Delavci v cukrarnah so se z orožjem spopadali z vojaki, zapirali nadzornike in zasedali tovarne. V zgolj enem mesecu so zasedli 36 cukrarn, nadzorovali so tudi številne železniške proge in pristanišča. V provincah so ljudje iztirjali vlake, oblikovali

⁴² V tem času se je na političnem prizorišču pojavil Julio Antonio Mella, ki je leta 1925 sodeloval pri ustanovitvi prve kubanske Komunistične stranke. Vpleten je bil v različne protifašistične, proti-rasistične in študentske boje, populacijo na univerzah je želel povezati z delavskim razredom. Nasilje države se je stopnjevalo, saj je na oblast prišel Gerardo Machado, ki ga je Mella poimenoval kar 'tropski Mussolini'. Mello sta v Mehiki leta 1929 v starosti 25 let ubila Machadova agenta, ravno ko je pripravljala oboroženo odpravo na Kubo. S tem je postal eden izmed prvih 'mučenikov' revolucije, še danes so po vsej Kubi njegove slike. Njegovo delo, ki je temeljilo na internacionalni revoluciji v kontekstu celotne Latinske Amerike (na to se kasneje sklicuje tudi Castro), je prevzel Ruben Martínez Villena, še ena izmed ikon kasnejše kubanske revolucije (Tutino 1971, 97-100).

⁴³ Čeprav je post-revolucionarna zgodovina poskušala iz kolektivnega spomina izbrisati vlogo anarhistov v tem obdobju, ostaja dejstvo, da so bili slednji na Kubi vseskozi prisotni, dobro organizirani in da so bili prav v času Machade čedalje močnejši in aktivnejši. Državno nasilje je bilo uperjeno predvsem proti študentskim in anarho-sindikalističnim aktivistom. Številni med njimi so bili umorjeni, kar je anarhiste spodbudilo k še bolj radikalnemu odporu. Ustanovili so militantne skupine, kot je bila recimo *Espártaco* (Spartak) in *Los Solidarios* (Solidarni), kasneje pa tudi Federacija anarhističnih skupin Kube (FGAC). Skupaj s študenti in nekaterimi politikami so začeli oborožen boj proti podaljšanju Machadovega mandata za nadaljnjih šest let. Pogosti so bili ulični obračuni s policijo, usmrtitve, bombni napadi, bilo je tudi nekaj propadlih poskusov atentatov na predsednika države. To pa niso bile edine oborožene skupine, saj se je v tem času pojavila tudi skupina Revolucionarni študentski direktorat in tajna fašistična organizacija ABC (Fernández 2001, 57).

partizanske enote, vrstile so se demonstracije in stavke, tudi množične splošne. Odvilo se je več spontanih vstaj, a so bila gibanja med seboj nekoordinirana (nepovezana so bila predvsem ruralna in urbana okolja), večkrat so si med seboj nasprotovala tudi na političnem področju (Tutino 1971, 108-109). Machado medtem poskuša najti zaveznike, a mu to ne uspe, in ko mu hrbet obrne še vojska, avgusta 1933 zbeži iz države (Staten 2003, 59). 4. septembra istega leta so se oficirji s Fulgenciem Batisto na čelu začeli upirati zaradi svojega položaja, kar se je ob vsesplošnem civilnem nemiru spremenilo v državni udar. Vlada predsednika Graua je na začetku sprejemala reformistične ukrepe, kot so na primer dekret o minimalni plači, največ osemurnem delavniku, enakomerni porazdeljenosti delovnih mest med Španci in Kubanci (pred tem so imeli Španci prednost), ženske so dobile volilno pravico, ponovno so vzpostavili avtonomijo univerze in napovedali agrarni zakon, ki bi v odnosu kmetje - veleposestniki več pravic podelil prvim (Pérez-Stable 1999, 41).

To pa revolucionarnim gibanjem ni zadostovalo, saj je novi režim s silo zatiral vsak poskus radikalnega preboja. Zadnji poskus vstaje proti sedaj že novemu diktatorskemu režimu s slamnatim predsednikom Mendieta in dejansko močjo poveljnika vojske Batisto se je odvil leta 1935, ko so začeli stavkati učitelji, a je vojska gibanje zatrla z do tedaj še nevideno stopnjo nasilja (Tutino 1971, 110).

3. 1. 2 REVOLUCIJA V VSAKO SOSESKO!⁴⁴

Do leta 1940 je Batista vladal prek niza nastavljenih predsednikov, junija 1940 pa je zmagal na volitvah. Svojo popularnost je gradil na vsečnih socialnih reformah in spretnih političnih potezah. Prva je bila zavezništvo z do tedaj opozicijskimi komunisti, ki so mu na volitvah v zameno za nadzor nad novo konfederacijo sindikatov izrazili podporo. Druga poteza je bila dobro sprejeta ustava iz leta 1940, ki je uzakonila večino zahtev iz upornega leta 1933. Batistova vladavina realnih sprememb vseeno ni prinesla, država se je utapljala v korupciji. Leta 1944 ga na predsedniškem položaju nasledi ponovno izvoljeni Grau San Martín, nato pa še Prío Socarras. V tem času pride do razkola med komunisti. Ustanovljena je nova ortodoksna Kubanska ljudska stranka, ki jo vodi veteran revolucionarnega gibanja iz leta 1933 Eduardo Chibás (Kapcia 2008, 18-19). Tu se začne v politiki udejstvovati tudi Fidel Castro. Leta 1951 je potekal predvolilni boj za predsedniške volitve leto kasneje. Chibás je zagovarjal Kubo brez

⁴⁴ *¡En Cada Barrio, Revolución!* Slogan Komiteja za obrambo revolucije, ki je bil ustanovljen leto dni po padcu Batiste (Hickman 2008).

korupcije in s preprostim programom nagovarjal množice. Čeprav je sam storil samomor, je kazalo, da bo njegova stranka zmagala, saj jih je z radikalnimi zahtevami podpiralo številno obubožano delavstvo. Batista se je ustrašil morebitnega poraza in ob pomoči ZDA zasedel glavni vojaški štab v državi (Tutino 1971, 130-131).

Opozicija je v času državnega udara razcepljena, sindikati so (tudi zato) neuspešno pozivali k stavki, Batista pa posledično ni naletel na resnejši odpor (Pérez-Stable 1999, 52). Ko je njegov režim postajal vse bolj diktatorski (cenzura medijev, neizpolnjene želje po neodvisnosti od ZDA, represija itn.), je odpor ljudstva postajal močnejši. Konec leta 1952 in v začetku leta 1953 so vojaki poskušali izvesti nekaj manjših neuspešnih uporov, pogosti so bili tudi nemiri na univerzah. Številni študenti, med njimi tudi Castro, so se začeli oboroževati. Castro je zbral okoli 150 borcev, ki so 26. julija 1953 napadli Moncado, drugo največje vojaško poslopje v državi. Napad gverilcev je bil neuspešen; veliko je bilo ubitih, okoli sedemdeset so jih ujeli, mučili in kasneje usmrtili, zaradi česar je postal režim med ljudmi še bolj nepriljubljen (Staten 2003, 73-74).

O Castrovem zagovoru kroži več legend, trajal naj bi dve uri (po nekaterih podatkih celo pet) in se končal z besedami: »Obsodite me, ni pomembno. Zgodovina mi bo oprostila« (Castro v Gott 2004, 150). Govor je Castro kasneje napisal znova in tekst je postal revolucionarni program Gibanja 26. julij (Tutino 1971, 146). Imel je pet ključnih zahtev (oziroma revolucionarnih zakonov): oblast se mora skladno z ustavo iz leta 1940 vrniti k ljudstvu, izvedena mora biti agrarna reforma, delavci morajo imeti v podjetjih 30 odstotkov dobička, vse, ki so spoznani za krive korupcije med prejšnjimi vladavinami, pa mora država razlastiti. Polovica tega denarja naj bi šla državi za pokojninski sklad, druga polovica za bolnišnice in različne dobrodelne organizacije. Tem zakonom naj bi po prevzemu oblasti sledili še drugi ukrepi: reorganizacija šolstva, nacionalizacija privatnih telekomunikacij, nadzor nad najemninami in pregon tistih, ki se izogibajo plačilu davkov. Država bi morala po Castrovem mnenju zagotoviti zemljo za Kubance in službe za brezposelne. Na zunanjepolitičnem področju naj bi bila svobodna Kuba solidarna z drugimi narodi Latinske Amerike in se znebila »sramotnega despotizma« (Castro 1953).

Castro je bil iz zapore izpuščen po dveh letih. Leta 1955 je sledil svojemu bratu Raúlú v Mehiko, ki je v tistem času nudila zatočišče številnim kubanskim disidentom, pa tudi revolucionarjem, ki so iz Španije pobegnili med ali po državljanski vojni. Takoj na začetku gverilskega urjenja se je srečal z Ernestom »Che« Guevaro. Na Kubi so se

medtem začeli bolj organizirano boriti študenti in delavci v tovarnah sladkorja, medtem ko je bilo Gibanje 26. julija precej neopazno (Gott 2004, 152-153).

3. 1. 3 »SOCIALIZEM ALI SMRT!«⁴⁵

D drugega decembra 1956 je na Kubi pristalo 82 Castrovih borcev. Z gverilskim bojevanjem na podeželju so nameravali dvigniti uporno ljudstvo in izvesti državni udar. Oblasti so jih takoj po pristanku napadle, veliko je bilo ubitih in zajetih. Nekaj dni kasneje so preživeli padli v zasedo in po urbani legendi (natančnih podatkov ni) naj bi jih preživelo zgolj dvanajst, med njimi tudi Fidel, Raúl in Che (Gott 2004, 154-155).

Tako se začne dolgotrajno gverilsko bojevanje v gorah Sierra Maestre v provinci Oriente, kjer so se revni kmetje že stoletja upirali vsakršni nadvladi. Hkrati se je v mestih bila propagandna vojna Gibanja in manjših oboroženih skupin proti Batistovi oblasti (Staten 2003, 79). V gore so počasi prihajali borci. Guevara je v tem obdobju zapisal, da so kmetje »kmalu ugotovili, da gverile ni mogoče uničiti in da bo vojna dolgotrajna. Od takrat naprej ne samo da so zapolnjevali naše vrste, ampak so se tudi organizirali obenem z nami.« (Guevara v Tutino 1971, 182). Opozicijske stranke so začele Gibanju 26. julij pošiljati borce in kmalu je nastal dokument z naslovom Manifest iz Sierra Maestre. V njem so se stranke zavezale k oblikovanju skupne revolucionarne fronte. Znotraj te so želeli ločiti vojsko od politične oblasti in obljubili pripravo volitev v roku enega leta od padca Batiste.⁴⁶ Še enkrat so poudarili tudi nujnost izvedbe agrarne reforme (Tutino, 1971, 183).

Konec leta 1957 so gverilci dokončno osvojili gorovja Sierre, v ostalih delih države pa so se delavci, kmetje in ostali sloji še vedno upirali vsak po svoje. Gibanje v tem trenutku še ni bilo enotno, res pa je, da je bila Castrova gverila, vključno s Castrom kot vojaškim vodjo, že dominantna. V tako imenovanem Miamijskem paktu so se poskušale opozicijske stranke povezati in prevzeti pobudo revolucionarnega dogajanja na svojo stran. To jim ni uspelo, Castro pa je v obsežnem manifestu, ki je krožil po državi, ostro obsodil ta poskus, ga označil za proti-revolucionarno dejavnost in si tako dokončno

⁴⁵ ¡*Socialismo o Muerte!*« Slogan kubanskih gverilskih borcev v Sierrri Maestri. Kasneje se uporablja kot pomnik revolucije (na zidovih, govorih itn., tudi v različici *Patria, Socialismo o Muerte* - domovina, socializem ali smrt), v bolj ali manj spremenjenih različicah ga uporabljajo tudi drugi latinskoameriški voditelji (npr. Hugo Chavez).

⁴⁶ Kar je ob prej naštetih poskusih vmešavanja vojske v civilne zadeve in številne državne udare razumljivo. Tudi tu lahko vidimo paralelo z zapatisti. Če odmislimo dejstvo, da gre pri Kubi za državno oblast, tudi oni zagovarjajo ločevanje vojske (EZLN) in civilne družbe (skupnosti), pri čemer so pri pravilih za vojake v kontekstu odpovedovanja civilnemu življenju še bolj rigidni.

pridobil dominantno pozicijo znotraj revolucionarnega vrenja. V tem manifestu je tudi jasno pokazal, da je njihov cilj prevzem oblasti (Tutino 1971, 189-190).

1. januarja 1959 so gverilci Gibanja 26. julij s Castrom na čelu osvojili Santiago de Cuba in ta dan je kasneje postal simbol kubanske revolucije. Dan kasneje je Guevara osvojil Havano, Batista pa je medtem pobegnil iz države. Castrova vojska je nato brez težav in s podporo množic napredovala do Havane (Staten 2003, 80).

V prvih mesecih po prevzemu oblasti je vlada pod Castrovim vodstvom večinoma ohranila obstoječe državne sisteme in prerazporejala sredstva v korist njihovim podpornikom, predvsem najnižjim slojem. Kmalu so začeli ustanavljati tudi nova ministrstva in institucije. Ena od teh je bila zadolžena za zasedanje posesti nekdanjih vodij in elite, ustanovljeni sta bili tudi ministrstvo za socialno blagostanje in za primerno namestitvev. Eden izmed prvih ukrepov je bil znižanje najemnin, tudi za polovico, stanodajalci pa svojih najemnikov niso smeli izseliti iz domov. Lastniki zemlje v urbanih središčih so bili prisiljeni zemljišča prodati po nizki ceni komurkoli, ki si je želel graditi hišo. Znižali so cene telekomunikacijskih storitev in za pridelovalce sladkorja uvedli minimalno plačo (Gott 2004).

V prvih mesecih leta 1959 je bil vladni kabinet sestavljen iz strank nekaterih prejšnjih elit, Castro tudi ni bil predsednik države. Februarja 1959 sprejmejo zakon, ki moč odločanja prestavi na vladni kabinet in Castro tako tudi formalno dobi oblast. Čeprav je bil prej opisan prvi niz ukrepov bolj reformističen kot revolucionaren, so maja že začeli izvajati agrarno reformo, za potrebe katere so ustanovili Nacionalni inštitut za agrarno reformo (Staten 2003, 90-91), ki je kmalu postal orodje vladanja na vseh področjih (gradnja cest, izobrazba, zdravstvo, obramba). Prav agrarna reforma je v temeljih spremenila razvoj kubanske družbe (več o tem v nadaljevanju).

Nova kubanska oblast je stvari spreminjala brez temeljitega premisleka, saj so na vseh področjih želeli hitre rezultate. Sredstev je začelo kmalu primanjkovati, po sovjetskem modelu so začeli uvajati plansko gospodarstvo. Kmalu se je pojavilo pomanjkanje hrane in težave z uvajanjem sovjetskih in vzhodnoevropskih tehnologij. Načrti so se jim hitro sesuvali, država pa je že v šestdesetih tonila v krizo (Gott 2004), ki se je do propada Sovjetske zveze le še stopnjevala.

Ko je leta 1990 država vstopila v t. i. posebno obdobje, pa se je kljub nekaterim visokim standardom na področju zdravstva, šolstva in politične participacije izkazalo, da država ni mogla ponuditi pravega odgovora na krizo. Ljudje so se ob vsesplošnem pomanjkanju samoorganizirali na horizontalni ravni in Kubi prvič v zgodovini

zagotovili prehrabeno neodvisnost. Kako je prišlo do tega premika, bomo opisali v naslednjem poglavju.

3. 1. 4 KLJUČNA REVOLUCIONARNA ZAHTEVA: AGRARNA REFORMA

Agrarna nepravilnost na Kubi se je podobno kot v Mehiki in nekaterih drugih državah Latinske Amerike začela s kolonialnim sistemom *encomiendas*, ki je staroselsko prebivalstvo zakonsko privezal na španske zavojevalce. Zaradi suženjskih pogojev dela in krutosti njihovih oblastnikov se je staroselsko prebivalstvo v zgolj nekaj letih zmanjšalo na raven, da Španci niso več imeli na voljo delovne sile. Leta 1513 so tako iz Afrike že pripeljali prve sužnje, ki so nato obdelovali tamkajšnjo zemljo. Ker Kuba ni bila tako bogata z zlatom kot recimo Mehika, so se njeni prebivalci hitro obrnili k obdelovanju zemlje, na kateri so že kmalu po Kolumbovem prihodu začeli gojiti sladkorni trs, ki pa za njihovo gospodarstvo ni bil ključen še vsaj dve stoletji (Staten 2003, 14-15). Kmetijstvo je takrat namreč temeljilo na majhnih plantažah tobaka in živinoreji. Kratka zasedba otoka s strani Britancev leta 1762 je uvedla množične plantaže sladkorja, na katerih so bili v nemogočih razmerah prisiljeni delati sužnji. Posledično je Kuba postala odvisna od izvoza sladkorja. Zaradi uvajanja plantaž so kmetje izgubljali zemljo in bili prisiljeni delati za veleposestnike (in kasneje tuja podjetja). Hkrati pa je prišlo do prvega množičnega uničenja podeželskega okolja, saj so zato, da so pridobili prostor za polja sladkornega trsa, požigali gozdove, polja tobaka in sadovnjake (Lievesley 2004, 40).

V tridesetih letih 20. stoletja so se kubanski kmetje podobno kot po drugih državah Latinske Amerike vključili v razredni boj za svoje pravice. S strani države so bili kruto zatrti. Tudi zato so bili tamkajšnji kmetje bistveno bolj dojemljivi za revolucionarne ideje in so predvsem v prvem, gverilskem obdobju boja, ki je privedel do Castrovega prevzema oblasti, tvorili pomemben del podporne in bojne mreže revolucionarne gverile. Čeprav so tudi drugod po Latinski Ameriki politiki obljubljali agrarne reforme, je bila ta v resnici izpeljana zgolj na Kubi, najbrž tudi zato, ker je socialistična vlada veliko vlagala v modernizacijo podeželja, ki ga je videla kot motor razvoja (Petras in Veltmeyer 2003, 58).

Skladno s Castrovo revolucionarno agrarno reformo naj bi kmetje, ki imajo v lasti ali zasedajo posestva, manjša od 165 akrov (slabih 67 hektarjev), dobili pravico do zemlje. To se je začelo uresničevati maja leta 1959. Lastniki zemlje so lahko obdržali posestva do velikosti 400 hektarjev, razen v nekaterih primerih, kjer je bila za uspešno

obdelavo potrebna večja posest. Okoli 40 odstotkov obdelovalne zemlje naj bi bilo v skladu z reformo z razbitjem veleposesti razdeljenih med obubožane kmete (Gott 2004, 170).

Prvi val agrarne reforme je med drugim prepovedal tuje lastništvo tovarn sladkorja. Še pomembnejša je bil drugi val reform leta 1963. Država je takrat nacionalizirala vsa posestva, večja od 67 hektarov. Skupno to predstavlja okoli 70 odstotkov vseh obdelovalnih površin, nacionaliziranih je bilo tudi blizu 80 odstotkov tovarn sladkorja. Kmetijstvo so začeli organizirati centralistično. Znano je, da je v tem času veliko veleposestnikov in večjih upravljavcev zemlje zapustilo podeželje (in državo), s seboj pa so odnesli tudi znanje o upravljanju posestev. Manj znano je dejstvo, da so številni veleposestniki zaradi spremenjenih razmer zemljo sami razkosali na manjše kmetije in jih razdelili nekdanjim delavcem. Veliko nekdanjih kmečkih delavcev pa je začelo v tem času množično migrirati v urbane dele dežele. S ciljem povečevanja kmetijske produkcije je prosti trg praktično izginil, saj so morali kmetje določene pridelke prodajati državi. Da bi olajšali mehanizacijo in megalomansko industrializirano kmetijsko proizvodnjo, so se morali združevati v kooperative (Wright 2009, 54).

Kuba je bila v začetku tridesetih let 20. stoletja največji pridelovalec sladkorja na svetu, polovica vsega sladkorja, ki je bil prodan na svetovnih trgih, je prihajal prav iz Kube. Ene največjih odjemalcev so bile ZDA. Kuba jim je namreč vsako leto prodala približno šest milijonov ton sladkorja. Na drugi strani pa so imela ameriška podjetja in državljani do leta 1959 v lasti 75 odstotkov vse rodovitne zemlje na Kubi.⁴⁷ Zaradi revolucije in agrarne reforme, s katero so med drugim razlastili tuje lastnike, so ZDA julija 1960 najprej odpovedale že naročeni sladkor, hkrati pa preklicale tudi vse prihodnje pogodbe o njegovi nabavi (Murphy 1999, 6-7).

Sovjetska zveza, po katerem vzoru je bilo načrtovano kubansko kmetijstvo, je obljubila, da bo začela odkupovati sladkor, zato so Kubanci pospeševali njegovo proizvodnjo in predelavo. Po letu 1964, ko so ZDA uvedle sankcije za kubansko gospodarstvo, je bila Kuba še bolj odvisna od SZ⁴⁸. Ta je od Kube kupovala sladkor po precej višjih cenah, kot so sicer veljale na prostem trgu, Kuba pa je od SZ v zameno odkupovala bencin, tehnologijo in ostale produkte ter surovine, ki jih sama ni

⁴⁷ Kuba je imela v tem času približno 6,8 milijona hektarjev obdelovalne zemlje. Od tega je pet največjih ameriških podjetij nadzorovalo več kot dva milijona hektarjev. Največji družbi sta bili *The Cuban Atlantic Sugar* in *United Fruit Companies*.

⁴⁸ Čeprav je bilo izvažanje na Kubo prepovedano že od leta 1960, je popoln trgovinski embargo nastopil šele štiri leta kasneje, ko so ZDA prepovedale tudi uvoz kubanskih dobrin.

proizvajala (Wright 2009, 55). Kuba je tako postajala država z enim najbolj mehaniziranim kmetijstvom na svetu. Skoraj vsi kmetijski stroji in njihovi rezervni deli so prihajali iz dežel sovjetskega bloka. Do začetka osemdesetih let je imela Kuba 21 traktorjev na tisoč hektarjev zemlje, kar predstavlja najvišji odstotek med državami Latinske Amerike (Murphy 1999, 7).

Čeprav je Kuba takoj po revolucionarnem prevzemu oblasti poskušala zmanjšati količino zemlje, namenjeni proizvodnji sladkornega trsa (predvsem zato, da bi zadovoljila potrebe prebivalcev po hrani), je to idejo po nekaj neuspešnih poskusih in pritiskih SZ po industrijskem izvažanju opustila. Tako je Kuba skladno z idejami 'zelene revolucije'⁴⁹ pričela uničevati biotsko raznovrstnost otoka in postala monokulturna dežela, kjer se je večinoma prideloval sladkor. Podobno kot se je na tuje znanje in tehnologijo zanašala pri industrializaciji in načrtovanju kmetijstva, se je na SZ zanašala tudi pri znanju. Kmetijski inženiring je zanemarjal lokalno znanje in uvažal sovjetskega (Wright 2009, 55-56).

Sovjetskemu modelu so sledili na področju kolektivizacije, centralizacije, egalitarizma, velike odvisnosti od izvoza, državnih podporah, monokulturi, visoki stopnji mehanizacije in odvisnosti od kemičnih preparatov v kmetijstvu. Zanimivo je tudi, da je bilo več kot osemdeset odstotkov s strani države zaposlenih delavcev v kmetijstvu v povprečju plačanih manj kot pa v drugih sektorjih. Kljub temu pa Kuba v vsem le ni sledila sovjetskemu zgledu. Kolektivizacija ni bila v resnici nikoli izvedena do konca, zato se je ohranil določen odstotek zasebnih kmetij. Če so nekatere komunistične države, kot sta (bila) na primer Tajvan in Severna Koreja, dobiček iz kmetijstva prelivale v industrializacijo, ga je Kuba v dobršni meri vlagala v ruralno infrastrukturo, npr. namakalne sisteme, transport, izobraževanje v ruralnih predelih države in zdravstvo. Prav zato je Kuba postajala vse bolj odvisna od kmetijstva, česar se je zavedala tudi tamkajšnja oblast, ki je zato porabila več bilijonov dolarjev za razvoj in

⁴⁹ Termin zelena revolucija označuje poskuse tehnološkega spreminjanja kmetijstva globalnega juga. Proces se je začel v štiridesetih letih 20. stoletja v Mehiki s ciljem povečanja količine pridelanih kalorij. Njegov začetnik naj bi bil raziskovalec Norman Borlaug, čigar raziskave v Mehiki so podprle številne multinacionalne združbe, kot so na primer *Rockefeller Foundation*, *Ford Foundation*, pa tudi številne vladne organizacije po vsem svetu, ki so financirale dodatne raziskave, ki so leta 1963 pripeljale do ustanovitve mednarodnega raziskovalnega centra *The International Maize and Wheat Improvement Center*. Iz Mehike se je sistem kmetijstva premaknil praktično po vseh deželah globalnega juga, tovrstne tehnike pa so bile najbolj množično aplicirane v Indiji in na Kitajskem (Briney 2010). Ključni elementi zelene revolucije so vsebovali premik od samozadostnega raznolikega kmetijstva do monokulturnega pridelovanja dobrin, pretežno namenjenih trgu. Namesto pridelave za lastne potrebe in obdelave zemlje so kmete spodbujali h kupovanju industrijsko pridelanih semen, gnojil in opreme, s čimer naj bi povečali produkcijo hrane. Danes številne raziskave kažejo, da je zelena revolucija dosegla prav nasprotno učinke (Shiva 1991/2000, 195; Morgan 2006; Burley 2007).

izobraževanje na področju biotehnologije, zdravstva, robotike in informacijskih tehnologij (Wright 2009, 59).

Konec osemdesetih let 20. stoletja so bile kubanske kmetije tako razdeljene na štiri tipe lastništva: kmetije v lasti države (*fincas estatales*)⁵⁰ in tiste, ki so bile v zasebnem lastništvu: kmetijsko-produkcijske kooperative (*Co-operativa de Producción Agropecuaria*),⁵¹ kooperative za kredit in servis (*Co-operativa de Credito y Servicio*)⁵² ter individualne kmetije.⁵³ Čeprav so zasebne kmetije pokrivalo le 20 odstotkov vse zemlje, so leta 1989 prispevale kar 35 odstotkov državne kmetijske produkcije oziroma 48 odstotkov izvoza. Pridelovali so zlasti zelenjavo, tobak, koruzo, kakav in stročnice (Wright 2009, 60-61).

Da bi zagotovila enako oskrbo s hrano in ohranjala relativno nizke cene, je kubanska oblast centralizirala prodajo hrane. Zaradi padca produktivnosti v kmetijstvu je že v začetku šestdesetih uvedla možnost, da prebivalci kupijo zgolj določeno količino osnovne hrane (npr. riž, fižol, olje). Čeprav je Kuba uvažala več kot 60 odstotkov potrebne hrane, se je v tem času vseeno povečevala domača pridelava nekaterih produktov, zato so bili ti iz tega sistema izvzeti, ko pa je prihajalo do pomanjkanj hrane, so bili ponovno vključeni v sistem nadzora. Hrano na uradnem seznamu so zagotavljale tudi delavske menze in šolske jedilnice, ostalo hrano pa je bilo moč pridobiti prek domačega pridelovanja, restavracij ter črnega trga. Ker je Kubi do konca sedemdesetih uspelo praktično izničiti vsa večja pomanjkanja hrane, je sistem uradnega seznama hrane, ki je na voljo prebivalstvu, v tem obdobju praktično izgubil na veljavi. Razvijalo se je neformalno trgovanje s hrano s strani zasebnih kmetov, na začetku predvsem v

⁵⁰ Predstavljale so 80 odstotkov vse zemlje. Vanje je oblast vlagala bistveno več sredstev kot v zasebne. Večinoma je šlo za velike industrializirane plantaže sladkornega trsa, kave, pa tudi riža in živine.

⁵¹ Te kooperative uvedejo leta 1977. Člane so spodbujali, da združujejo zemljo, delo, materiale in orodje, hkrati pa kolektivizirajo tudi produkte ter investicije. Če so bila zasebna posestva razpršena, jim je država trajno priključila svoja zemljišča, tako da so lahko kooperative spojili v enovito celoto. Takšne kooperative so bile precej velike. Vključevale so od 50 do 200 članov, ki so bili razdeljeni v 10 do 20-članske brigade. Kmalu so začele privabljati tudi ne-lastnike zemlje in izobražence (veterinarje, ekonomiste itn.), ki so se jim začeli priključevati. Kooperative so lahko ustanovile in upravljale osnovno šolo, manjše zdravstvene klinike, športna igrišča, elektriko. Uslužbenci so se srečevali vsakih 14 dni, vsi člani pa enkrat mesečno. Številni pripadniki so bili precej vpleteni v lokalno politiko. Proti koncu osemdesetih je bil nadzor države precejšen, zato članstvo v tovrstnih kooperativah ljudem ni več predstavljalo izziva, hkrati pa je vztrajno padala tudi njihova produktivnost.

⁵² Od leta 1962 je oblast spodbujala individualne kmete, da so se organizirali v kooperative, sestavljene iz 35 do 75 članov, upravljalo pa jih je ožje vodstvo izbranega predsednika, podpredsednika in administratorja. Zemlja je bila zasebna, dobiček oziroma pridelki pa so bili v državni lasti. Kmetje ene kooperative so si med seboj delili stroje, družno so lahko pridobivali tudi kredit s strani banke.

⁵³ Nekateri izmed teh kmetov so zemljo v last dobili s strani države. Nadzorovala jih ni nobena državna institucija, a so se lahko odločili, da sledijo nacionalnemu produkcijskemu načrtu in pridelke prodajajo državi. Ta je vseeno nadzorovala investicije. Tovrstne kmetije so bile majhne in večinoma namenjene samooskrbi s hrano. Njihovo število je konec osemdesetih precej upadlo.

težko dostopnih krajih, ki jih država s svojim sistemom ni dosegala. Cene so bile dražje od državnih, a so ponujale večjo raznolikost produktov. V zgodnjih osemdesetih je država začela eksperimentirati in je priznala že vzpostavljeno stanje oziroma dovoljevala prodajo organiziranim zasebnikom, pri čemer naj bi jo k temu spodbudila predvsem neučinkovitost državnega sektorja. Na tak način je poskušala dobiti tudi nadzor nad presežkom zasebnikov. Poskus ni bil uspešen, saj so se pojavili posredniški špekulanti, ki so hrano kupovali po nižjih in prodajali po višjih cenah, ki niso imele nobene omejitve. Kmetje so se tudi vse bolj oddaljevali od prodajanja produktov državi in so vse več pridelkov namenili tržni prodaji. Posledično so postajali vse bogatejši. Država je takšno trgovanje leta 1986 prepovedala, s tem pa je spet začel rasti črni trg (Wright 2009, 62-63).

3. 1. 4. 1 POSEBNO OBDOBJE

Ko je leta 1989 razpadla Sovjetska zveza, je Kuba vstopila v najtežje obdobje po revoluciji. Zaradi embarga je bilo njeno gospodarstvo (in znotraj tega tudi industrijsko kmetijstvo) takrat že popolnoma odvisno od sovjetske nafte, saj so Kubanci iz vzhodnega bloka uvozili kar 90 odstotkov vse potrebne nafte, iz Sovjetske zveze je prihajalo tudi 63 odstotkov uvožene hrane (Buncombe 2006). Uvoz slednje pa je med letoma 1989 in 1992 padel za 85 odstotkov, kar je posledično prizadelo predvsem obdelavo plantaž sladkorja in izvoz. Ta je v državo prinašal denar, ki so ga Kubanci vlagali v vse segmente socialne države (zdravstvo, izobraževanje itn.). Delavci so izgubljali službe ali pa so bili na čakanju po več tednov, razpadel je javni transportni sistem, izpadi elektrike so bili dnevni in so trajali več ur (Kapcia 2008, 157).

Celotna ekonomija je (po različnih ocenah) upadla med 30 in 50 odstotkov. V teh razmerah avgusta 1990 razglasijo t. i. 'posebno obdobje' (v mirnem času). Ena izmed ključnih ciljev, h kateremu so stremeli voditelji je bila prehrabena samozadostnost, a so vztrajali na centralizirano določenih politikah. Leta 1991 je Komunistična stranka tako nasprotovala odprtju kmečkega trga (Perez-Stable 1999, 176). Kubanci so morali iznajti načine, kako preživeti v novih razmerah. Zaradi pomanjkanja osnovnih resursov (časopisi so recimo nehali izhajati, ker ni bilo papirja) je oblast ljudi vzpodbujala, da namesto avtomobilov kot prevozno sredstvo uporabljajo kolesa in večje javne avtobuse (*camelos*), šole so začele zbirati materiale za reciklažo, ki so jih menjale za učne pripomočke, vzpostavljene so bile nove tovarne, ki proizvajajo produkte iz recikliranih

materialov, urbane soseske so začele vzpostavljati lokalne reciklažne centre (Wright 2009, 81).

Država je poskušala večkrat prikazati »ta obrat v 'zeleno' kot zavestno odločitev kubanskih oblasti« (Wright 2009, 82), še posebej na primeru urbanega kmetijstva in posledične prehrabene samozadostnosti. V nadaljevanju pa bom pokazala, da je revolucionarna vzpostavitev prehrabene samozadostnosti v resnici izšla iz gibanja od spodaj, »kot preživetvena tehnika v času krize« (Morgan 2006), država pa jo je v veliki meri zgolj priznala za nazaj.

3. 1. 4. 2 REVOLUCIJA V MESTIH: PREHRAMBENA SAMOZADOSTNOST

Tri četrtnine kubanskega prebivalstva živi v urbanih središčih. Zgolj Havana kot največje karibsko mesto predstavlja 20 odstotkov prebivalstva, 2,1 milijona v ožjem središču in 3,5 milijonov, če štejemo zraven še okoliške kraje, ki so vezani na prestolnico (Kisner 2008).

Posledično so imeli urbani centri ob vsesplošnem pomanjkanju največjo potrebo po hrani. Zaradi oteženega transporta je bilo hrano težko pripeljati v mesta s podeželja. Poleg tega so zapuščena mestna območja predstavljala okolje za razvoj bolezni, na katere so bili ljudje zaradi pomanjkljivega prehranjevanja še bolj neodporni. Urbano kmetijstvo je na Kubi spontano zraslo zaradi težkih razmer in pomanjkanja v devetdesetih. Številni prebivalci mest so tja migrirali s podeželja že v preteklosti, zato je bila vrnitev k obdelovanju zapuščene (tokrat mestne) zemlje in vzdrževanju majhne skupine živine zanje najbolj naravna rešitev lakote. Čeprav je proces zasedanja zapuščenih zemljišč predvsem v Havani spontano potekal že prej, se prvi bolj organizirani primer zgodi leta 1991. Na severozahodu prestolnice je skupina posameznikov, ki so kasneje na čelu organskega preporoda Kube, zavzela prazno zemljo in združila vse resurse znotraj lokalne skupnosti. Projekt, imenovan Santa Fe, temelji na organski pridelavi hrane, že v prvih treh letih pa je potrojil pridelek in kmalu zadovoljeval približno 30 odstotkov potrebe po hrani s strani lokalnega prebivalstva (Wright 2009, 82).

Država je v pomanjkanju idej uvidela, da je urbano kmetijstvo lahko njena rešitev, zato je gibanje podprla prek legaliziranja zasedenih zemljišč, ki so bile (tudi do tedaj nezasedena) sedaj na voljo za kmetijsko obdelovanje. Leta 1994 je ustanovila poseben Oddelek za urbano kmetijstvo, ki je bilo zakonsko utemeljeno na treh principih: uporabljene metode oziroma pridelava morajo biti organski, uporabljene morajo biti

lokalni resursi, v prodaji izdelkov ne sme biti posrednikov. V resnici je bilo do leta 1994 urbano kmetijstvo že izjemno razvito, tako da je oddelek, katerega naloga naj bi bilo tudi raziskovanje novih kmetijskih metod, težko lovil korak z urbani kmeti in njihovim razvojem. V tem smislu se gibanje urbanih kmetov zelo razlikuje od siceršnjega, do tedaj razširjenega kmetijskega modela na Kubi, ki je bil voden s strani države in hierarhičen. V tem primeru je gibanje od spodaj vodilo tako raziskave kot odločitve o pridelavi. Leta 1997 država sprejme zakon, po katerem je vsak urbani kmet upravičen do lastništva tretjine akra kmetijske zemlje v mestu. Najbolj očiten učinek urbanega kmetijstva je bila seveda preskrbljenost s hrano, drug, morda enako pomemben faktor pa je bilo opolnomočenje prebivalcev, ki so v obdobju krize tonili v cinizem in depresijo. Dejstvo, da so lahko poskrbeli za svoje prehranske potrebe, jim je namreč dalo veliko zadovoljstvo. Urbano kmetijstvo so podprle tudi številne tuje nevladne organizacije (Wright 2009, 83).

Ena izmed takšnih nevladnih organizacij je bila tudi skupina avstralskih znanstvenikov, ki je na Kubo prispela tri leta po začetku posebnega obdobja. Poleg majhnega urbanega vrta so začeli v eni izmed havanskih sosesk organizirati predavanja in delavnice o tehnikah biološkega urbanega kmetijstva. Izobrazili so več sto Kubancev, ki so začeli organizirati svoje urbane vrtove, predvsem pa so se učili skupnostnega življenja. Avstralski znanstveniki so še opazili, da so se vrtovi širili od ulice do ulice prek pogovora in sodelovanja sosedov (Morgan 2006).

Danes je zgolj v Havani s kmetijskimi površinami prekritih okoli 81 tisoč akrov, okoli 200 urbanih vrtov zadostuje za približno 90 odstotkov potrebne hrane v glavnem mestu (Buncombe 2006). Obstajajo tri ključne oblike urbanega kmetijskega organiziranja: *organoponicos*, *huertos intenzivos* in *parceleros*.

Organoponicos se imenujejo vrtovi, ki jih imajo v lasti država ali kooperative. Sestavljeni so iz postelji podobnih struktur, ki so bile nujne zaradi uničene in za kmetijstvo neprimerne urbane površine. Napolnjeni so z zemljo, kamni za drenažo in organskim materialom. Tisti *organoponicos*, ki so bili najbolj produktivni, so bili s strani države izbrani za sredstva in posojila, ki so omogočala, da so vanje namestili nove tehnologije, kot so na primer namakalni sistemi, zaščita proti soncu, vodne črpalke itn.

Zemlja, ki je v zasebni lasti, jo intenzivno obdeluje skupnost ali pa služi kot domači vrt, se imenuje *huertos intenzivos*. Na tovrstnih zemljiščih praviloma delajo družine, zemlje pa je tako malo, da ne potrebujejo dvignjenih 'postelj' kot *organoponico*. Skupaj

s temi so vrtovi do leta 1997 v nacionalnem merilu za poln delovni čas zaposlovali kar 15 tisoč ljudi (en hektar v povprečju zaposluje 15 vrtnarjev-poljedelcev).

Tretja oblika zemlje so *parceleros*. Njeni obdelovalci so od države neodvisni, gre pa za majhne kose zemlje, ki se ponavadi nahajajo na propadlih stavbah ali najbolj zapuščenih predelih mesta. Do začetka tisočletja je bilo takšnih parcel okoli sto tisoč, proizvajale pa so več hrane kot *organoponicos* in urbani vrtovi skupaj. Povezani so v 900 samoorganiziranih vrtnih klubov, ki si izmenjujejo izkušnje, resurse in organizirajo različne delavnice in dogodke. (Wright 2009, 84).

Poleg teh treh glavnih oblik se je urbano kmetijstvo razvilo še v samo-zadostnih zemljiščih na delovnih mestih, predmestnih kmetijah (zgolj okoli Havane je blizu 2000 zasebnih in 285 državnih kmetij, ki so v povprečju velike od dva do 15 hektarjev) in vrtovih na dvoriščih hiš.⁵⁴ Številna podjetja, institucije in šole (zgolj v Havani okoli tristo) so tako organizirale obdelavo pripadajočih zemljišč (Wright 2009, 85).

Plače urbanih kmetov, ki so zaposleni v posamezni pridelovalni enoti, variirajo, saj so odvisne od individualne strukture in organizacije, v povprečju pa so znašale med 12 in 40 ameriškimi dolarji na mesec (Wright 2009, 85). V povprečju pa so kmetje sedaj med najboljše plačanimi poklici na Kubi, hkrati pa se lahko prehrambeno samooskrbujejo, kar pomeni, da ne zapravijo nič denarja za hrano. Sposobnost preživetja dviguje njihovo dostojanstvo (Morgan 2006).

Čeprav je bilo v mesta prinešeno precej znanja s podeželja, je bila večina novih urbanih kmetov brez prejšnjih izkušenj in potrebnega znanja, v večini so bili namreč poklicni delavci, obrtniki, zidarji, gospodinje in izobraženci, zlasti biologi, agronomi in kemiki. Paradoksalno je prav to pomanjkanje znanja vodilo k obratu v organsko kmetijstvo. V začetku tisočletja so bili cilji za urbane kmetije že bolj natančno opredeljeni in so od vsake enote zahtevali, da ima vsak prebivalec na dan lokalni dostop do vsaj 170 gramov pridelkov brez zanašanja na državno zagotovljena osnovna živila. Vse, kar kmetje pridelajo nad to kvoto, lahko namenijo nadaljnjemu sajenju na kateremkoli mestu to želijo. Do leta 1999 so urbani vrtovi in *organoponicos* pridelali že okoli 215 gramov hrane na prebivalca na dan. Večinoma pridelujejo zelenjavo, zelišča in rože. Kmetje, ki obdelujejo *parcelerose*, lahko iz svojega zemljišča izdelke prodajajo na ulici. Ker *organoponicos* pridelajo več, kot zahteva država, se lahko presežki prav tako prodajajo na vhodu na kmetijo. Cene določa upravljavec *organoponica*, a morajo

⁵⁴ Pravzaprav izraz vrt tukaj ni najprimernejši, saj gre ponavadi za obdelavo zemlje v večjih lončkih, kontejnerjih in posodah, balkonih itn. V nekaterih primerih lahko tu najdemo tudi živino.

biti na spodnjem delu državnih in 30 do 50 odstotkov cenejše od cen na novoustanovljenih uradnih kmečkih tržnicah. Do leta 1999 se je v Havani tako pojavilo 505 stojnic z zelenjavo, na katere je država razpisala manjši davek (Wright 2009, 85-86). Skupnosti so tako začele ustvarjati lokalno ekonomijo, hkrati pa številne kooperative s hrano brezplačno oskrbujejo šole, vrtce, starejše, nosečnice in ponovno gradijo neodtujene medsebojne odnose v soseskah (Morgan 2006).

Prehod na organsko kmetijstvo je Kubi omogočil tudi zamenjavo umetnih gnojil z naravnimi. Kljub krizi, ki je nastopila s posebnim obdobjem, ko fosilnih gnojil ni bilo mogoče uvoziti, je Kuba lahko prešla na sistem naravnega kmetijstva, ker so njihovi raziskovalni centri že pred krizo raziskovali oblike takšnega kmetijstva (tu se kažejo učinki ljudskega šolskega sistema, saj na Kubi živi kar 11 odstotkov vseh znanstvenikov v Latinski Ameriki). Danes uporabljajo kar enaindvajsetkrat manj pesticidov kot pred krizo (Morgan 2006). Znanje, pridobljeno v državnih institucijah, se je z leti namreč ztilo z izkušnjami prebivalcev, ki so se spontano znova učili starodavnih tehnik obdelovanja zemlje.

Kmetje na Kubi danes poudarjajo, da je ključ do njihovega uspeha sprememba miselnosti, ki je nekoč ciljala in razmišljala zgolj v velikem obsegu tako tehnike kot zemljišč. Zemlja je sedaj razdeljena na majhne kose, ljudje pa se namesto k traktorjem obračajo k starejšim, enostavnejšim, predvsem pa okolju prijaznim kmetijskim orodjem. Traktorje so tako zamenjali plugi z živino, ki so jo ponovno začeli gojiti, in ročno obdelovanje polj (Morgan 2006).

Ena največjih težav, s katerim se je moralo soočiti urbano kmetijstvo, je pomanjkanje vode za urbane namakalne sisteme. Od celotnega kubanskega vodnega potenciala je uporabnega okoli 63 odstotkov vode, od česar 75 odstotkov predstavljajo površinski, preostalih 25 pa podtalni vodni viri (Cruz in Medina 2003, 60). V Havani se nahaja ogromno industrijskih in turističnih kompleksov, ki zaradi neracionalne rabe in onesnaženja še povečujejo težave pri uporabi vode za namakalne sisteme. Vlada je nekatere največje tovarne ob glavni reki zaprla, a so soseske brez kanalizacij še vedno predstavljale velik problem. Med posebnim obdobjem so se kubanski znanstveniki tako obrnili k naravnemu čiščenju voda in ustvarili umetna mokrišča. Na prej zapuščenem ozemlju v okolici reke so naselili rastline in mikroorganizme, ki so očistili skoraj 85 odstotkov nečistoče v reki (Burley 2007).

Ob začetku posebnega obdobja je bilo 95 odstotkov prebivalcev priključenih na državno električno omrežje, preostali so živeli v težko dostopnih krajih brez električne

napeljave. Prav v teh krajih so začeli uporabljati alternativne vire energije, kot so sončne celice in vetrna energija, pri čemer imajo prednost šole in bolnice. Takšni viri so namreč cenejši od priključitve na državno električno omrežje. Hkrati so v zadnjih letih začeli spreminjati tovarne sladkorja v alternativne elektrarne. V času žetve Kuba dosega okoli 30 odstotkov vse elektrike iz alternativnih virov, kar povečuje njihovo energetska neodvisnost (Morgan 2006).

3. 1. 5 POLITIČNA PARTICIPACIJA V POSEBNEM OBDOBJU

Prebivalke in prebivalci Kube so v času posebnega obdobja na primeru reševanja njihovega bazičnega eksistencialnega obstoja pokazali, da tudi revolucionarna oblast nima mehanizmov, ki bi lahko nadomestili samorealizacijo ljudi, ki jo lahko, kot smo pokazali tudi na primerih samoorganiziranih delavcev in kmetov v španski državljanski vojni, argentinskih piketerosov in zapatističnih skupnosti, dosežejo le horizontalno in brez zunanje prisile.

A podobno kot zunaj Kube ostaja zamolčana revolucija 'od spodaj', ki jo država doživlja v zadnjih dveh desetletjih, pogosto ostajajo prezrti tudi nivoji politične participacije ljudi znotraj zdravstva, šolstva in vključenosti žensk v družbo. V nadaljevanju bomo zato na kratko osvetlili omenjena področja, ki podobno kot agrarno vprašanje (ali pa celo v neposredni povezavi z agrarno revolucijo od spodaj) v času posebnega obdobja doživljajo največjo spremembo.

Primer usmeritev prioritet kubanskih oblasti v času najhujše ekonomske krize v zgodovini nenazadnje samo po sebi ponuja zanimivo paralelo z »najhujšo krizo od svojega nastanka« (Dnevnik 2010), s katero se po besedah francoskega predsednika Nicolasa Sarkozya leta 2010 sooča evrsko območje. Za razliko od Kube, ki se je objektivno gledano leta 1990 soočila z veliko hujšo krizo, je EU v času zadnje gospodarske krize leta 2009 in 2010 napovedala reze pri financiranju javnih storitev in subvencioniranju iz državnih proračunov: zdravstva, šolstva in socialne zaščite. Prav zdravstvo in šolstvo sta bila na Kubi edina sektorja, kjer vlada investicij ni zmanjšala. Oba sektorja so uspeli ohraniti na predkriznem nivoju, v nekaterih kazalcih pa so jih celo izboljšali.

3. 1. 5. 1 PREZRTE DIMENZIJE KUBANSKEGA ZDRAVSTVA: DOMA IN V TUJINI

Uveljavitev univerzalnega zdravstvenega varstva za vse prebivalce države se pogosto smatra za enega največjih dosežkov kubanske revolucije. Dejstvo je, da je Kuba to področje relativno dobro uredila že pred letom 1959, ko je bila v številu zdravnikov na prebivalca na enajstem mestu na svetu (pred na primer Veliko Britanijo, Francijo ali Japonsko) in tretjem v Latinski Ameriki (za Urugvajem in Argentino). Res pa je, da je to v večini veljalo za urbana območja, medtem ko so bile razmere v težko dostopnih provincah izjemno slabe (Gott 2004, 164).

Po prevzemu oblasti se je to razmerje izboljšalo, čeprav se je leta 1990 še vedno nagibalo v prid urbanih območij. Na Kubi je tako kar 46 odstotkov od več kot 31 tisoč zdravnikov (en zdravnik na 333 prebivalcev) zdravilo v havanskih provincah, medtem ko je bilo na teh območjih 40 odstotkov vseh bolniških postelj. Osnovno zdravstveno varstvo pa se je v tem času po vseh provincah razdelilo bolj enakomerno (Pérez-Stable 1999, 93).

Po posebnem obdobju se je razmerje zdravnikov na prebivalca še izboljšalo, saj je danes na Kubi en zdravnik na 170 prebivalcev, medtem ko je razmerje v Združenih državah en zdravnik na 188 prebivalcev. Ključna razlika med zahodnim in kubanskim zdravstvenim sistemom je, da se slednji bolj kot na zdravljenje bolnih pacientov osredotoča na vnaprejšnjo preprečitev bolezni. Prva linija zdravstvene obrambe so tako lokalni zdravniki, ki so zadolženi za posamezne soseske. Pol svojega delavnika preživljajo na klinikah, polovico pa med obiski na domu. Ta del je ključen zato, ker pacienta obravnavajo kot integralni del družbe, med obiski na domu pa izvejo več, saj se pacientom lahko posvetijo tudi, ko so zdravi. Tovrsten pristop hkrati služi kot del socialnega varstva in integracije, saj je lokalni zdravnik predvsem za starejše prebivalce, ki živijo sami, del družine (Burley 2007).

Zanimivo je, da je ekonomska kriza posebnega obdobja statistično izboljšala zdravstveno stanje kubanskih prebivalcev. Ob nespremenjeni zdravstveni oskrbi je več hoje in kolesarjenja ter bolj zdrava prehrana, ki sedaj temelji na raznovrstni zelenjavi, zmanjšala število diabetikov in srčnih kapi (Morgan 2006).

Zaradi embarga so morali Kubanci po kolapsu Sovjetske zveze premisliti načine zdravljenja, saj je bilo potrebno večino zdravil uvažati, za kar pa niso imeli možnosti oziroma denarja. Zato so se obrnili k naravni oziroma alternativni medicini. Zaradi pomanjkanja zdravil pa je začela Kuba razvijati tudi farmacevtsko industrijo (Burley 2007). Kubanski zdravniki se s tradicionalnimi načini zdravljenja seznanijo že na

fakultetah, metode, ki se jih poslužujejo predvsem prej omenjeni družinski zdravniki, pa segajo od akupunkture, masaž, glasbenih terapij do zeliščnih zdravil. Na Kubi gre torej za primer integralne medicine, ki vključuje prakse 'zahodne' in alternativne medicine (Dresang in drugi 2005, 301). Človeka poskušajo obravnavati kot celoto in s tem prispevati k preventivnemu delovanju. Zdravniki pri zdravljenju pogosto kombinirajo obe metodi, pacienti pa se lahko sami odločijo, ali želijo uporabiti 'zahodna' ali alternativna zdravila. (Burley 2007).

Vsak prebivalec Kube mora zdravnika obiskati dvakrat letno, celotna zdravstvena oskrba pa je brezplačna. Kuba ima danes med t. i. razvijajočimi se državami najdaljšo pričakovano življenjsko dobo in najmanjšo stopnjo smrtnosti novorojencev, ki je celo manjša kot v nekaterih delih Severne Amerike (Burley 2007).

Ena izmed manj znanih dejstev o kubanskem zdravstvu je mednarodno delovanje njihovega zdravstvenega osebja. Prva mednarodna zdravstvena brigada je bila ustanovljena leta 1963, misija je bila izpeljana v na novo neodvisni Alžiriji. Od tedaj pa do leta 2005 je po svetu delovalo več kot sto tisoč kubanskih zdravnikov in zdravstvenih delavcev v 97 različnih državah, večinoma v Latinski Ameriki in Afriki (Ospina 2006).

V imenu solidarnosti danes v 68 najrevnejših državah deluje okoli 25 tisoč kubanskih zdravnikov (Burley 2007). To je neprimerljivo več zdravstvenega osebja, kot ga lahko zagotovi Svetovna zdravstvena organizacija ali Zdravniki brez meja, ki so na primer leta 2004 na različne misije po svetu poslali 2290 zdravnikov in medicinskih sester. Kubansko osebje praviloma deluje na najbolj revnih, odročnih in nevarnih mestih v državah, kamor lokalni ali ostali mednarodni zdravniki nočejo iti. Zdravijo brezplačno, najresneje bolne paciente pa pogosto prepeljejo tudi na zdravljenje na Kubo. Med njimi je bilo recimo okoli 19 tisoč otrok in odraslih, ki jih je leta 1986 najbolj prizadela černobilska jedrska nesreča. Kuba je začela leta 1998 vzpostavljati posebne mehanizme, da bi lahko na prizorišča naravnih nesreč pošiljala velike ekipe zdravnikov. V zadnjih desetih letih so tako posredovali v s hurikani opustošenih Dominikanski republiki, Hondurasu, Venezueli, Nikaragvi, Belizeju, Gvatemali, Haitiju. Ko je leta 2005 Kašmir prizadel uničujoč potres, je Kuba tja napotila 3000 zdravnikov in opremila 30 poljskih bolnišnic, več kot katerakoli druga država na svetu. Osem afriških in šest latinskoameriških držav je sodelovalo tudi v izobraževalnem programu o preprečitvi širjenja virusa HIV, v sklopu katerega so kubanski zdravniki

zdravili okoli dvesto tisoč bolnikov in usposobili okoli pol milijona zdravnikov in medicinskih sester (Ospina 2006).

V zadnjih letih je Kuba vzpostavila nekakšno 'blagovno' menjavo z Venezuelo. Oni jim pošiljajo nafto, Kuba pa v zameno zdravnike (Morgan 2006), v najrevnejših predelih Venezuele jih deluje okoli 14 tisoč. Sodelovanje med obema vladama pa poteka tudi na drugih ravneh. V skupni 'Operaciji Čudež' (*Operación Milagro*) zdravijo ljudi, ki zaradi bolezni ne vidijo, projekt pa pomaga tudi prebivalcem drugih latinskoameriških in karibskih držav. Njihov cilj je, da vsako leto pomagajo okoli milijon ljudem. Gre za zdravstveni program, ki ga v takšnem obsegu doslej ni uspela realizirati še nobena druga vlada, mednarodna organizacija ali zasebna institucija (Ospina 2006).

Leta 1998 je bila v Havani ustanovljena Latinskoameriška medicinska šola, ki usposablja mlade ljudi iz revnih družin tako iz Severne (tudi ZDA) kot Latinske Amerike, v njej pa se za zdravnike usposablajo tudi številni Afričani, Azijci, Arabci in Evropejci. Pri tem programu sodeluje vseh 21 kubanskih medicinskih fakultet. Vsako leto se vanjo vpiše okoli 2000 študentov, ki v zameno za zavezo, da se bodo po koncu šolanja vrnil domov in zdravili prebivalce v svojih državah, prejmejo brezplačno usposabljanje, hrano, namestitev in opremo.

3. 1. 5. 2 IZOBRAŽEVANJE: DECENTRALIZACIJA IN INTERNACIONALIZEM

Po letu 1959 je nivo izobrazbe na Kubi skokovito narasel. Do začetka osemdesetih let v državi praktično ni bilo več nepismenih prebivalcev, kar 95 odstotkov vseh otrok v starosti od 6 do 14 let je obiskovalo šolo (Pérez-Stable 1999, 92).

Ob začetku posebnega obdobja se je kubanska oblast zavezala, da ne bo zmanjševala obsega socialnih transferjev, poleg zdravstva predvsem šolstva (Burley 2007). Do konec devetdesetih let 20. stoletja je Kubancem tako na primer uspelo, da so ne le ohranili izobrazbene zmožnosti za najmlajše, ampak so varstvo in izobrazbo otrok do šestega leta spravili na višji nivo kot pred začetkom posebnega obdobja. V brezplačnih državnih vrtcih je danes kar 99 odstotkov vseh otrok, kar je dosežek, ki ga kot vzorčen primer priznavajo številne mednarodne institucije, kot je na primer UNICEF (Kirk 2008, 302). Kuba danes med vsemi državami sveta v izobraževalni sistem vlaga največ sredstev na prebivalca (Steele 2008, 31).

Vsak mladostnik na Kubi ima pravico do javnega osnovnega šolstva, kar pa je zaradi specifične konfiguracije območja velikokrat oteženo. Kljub temu so po

kubanskem podeželju tudi na težko dostopnih krajih posejane majhne osnovne šole, tudi za zgolj sedem učencev v različnih razredih. Čeprav mnoge nimajo elektrike, so opremljene s sončnimi celicami, ki jim zagotavljajo uporabo računalnikov in druge opreme, ki jim lajšajo in bogatijo učni proces. Te šole služijo tudi kot kulturni centri za tamkajšnje skupnosti (Burley 2007).

Danes skorajda vsi Kubanci dokončajo srednjo šolo, številni se nato vpisujejo na poklicna usposabljanja ali univerze (Burley 2007). Splošno gledano za kubanski izobraževalni sistem velja, da država vanj veliko in konstantno investira, ostaja zvesta principu, da mora biti izobrazba na voljo vsem prebivalcem, hkrati pa daje poleg klasičnega izobraževalnega programa velik poudarek na zdravstveno izobraževanje mladostnikov, neformalno izobraževanje zunaj klasičnih institucij in izobraževanje odraslih (Gasperini 2008, 299).

Posebno obdobje je vplivalo tudi na decentralizacijo visokega šolstva, saj je zaradi pomanjkanja goriva javni prevoz še posebej na daljše razdalje otežen, zato si je kubanska oblast začela prizadevati za ustanovitev univerzitetnih središč po vsej državi. Pred posebnim obdobjem je imela Kuba tri univerze, danes jih ima več kot 50, od tega sedem v Havani (Morgan 2006).

Podobno kot na področju zdravstva se je Kuba lotila mednarodnih kampanj tudi v izobraževalni sferi. Eden znamenitejših kampanj je t. i. *Yo, Sí Puedo* (Da, jaz zmorem), ki se je na Kubi začela takoj po revoluciji in prek široke mreže *grassroot* prostovoljcev praktično izničila stopnjo nepismenosti na otoku. Gre za način dialoškega poučevanja, ki ga zagovarja tudi zagovornik kritične pedagogike Paulo Freire, in ki v ospredje postavlja termine in vizualne podobe, ki so ljudem blizu, hkrati pa služi tudi kot način socialne mobilizacije zatiranih. V zadnjih letih se naslanja predvsem na različne avdiovizualne učne pripomočke. Program so (z nekaterimi prilagoditvami lokalnim specifikam) sprejeli v Venezueli, ki ji je Kuba poleg tehničnega znanja ponudila tudi učbenike, avdiovizualno tehnično in učno opremo. Leta 2005 je program s pomočjo številnih prostovoljcev končalo več kot milijon in pol Venezuelcev, stopnja nepismenosti pa se je drastično znižala. Program uspešno izvajajo tudi v Boliviji, Argentini, Novi Zelandiji, Ekvadorju in Nikaragvi (Steele 2008, 33-35), praviloma med najrevnejšim delom prebivalstva, ki je ponavadi staroselski.

3. 1. 5. 3 ŽENSKE V REVOLUCIJI

Ženske predstavljajo slabih 50 odstotkov vsega kubanskega prebivalstva. Od leta 1959 imajo brezplačen dostop do vseh nivojev izobrazbe na vseh področjih (Cruz in Medina 2003, 65).

Številne ženske so bile vključene že v gverilsko bojevanje in so tudi po letu 1959 vseskozi pridobivale na pomenu v družbi. V začetku šestdesetih let so se začele množično udeleževati tudi politično, saj so leta 1961 ustanovile Federacijo kubanskih žensk, ki je postala pomembno orodje v branjenju revolucije. Petindvajset let po ustanovitvi federacije je bilo vanjo včlanjenih že okoli 82 odstotkov vseh žensk nad štirinajstim letom starosti. Leta 1963 je kar 44 odstotkov vseh kubanskih vojakov žensk, zaradi pomanjkanja delovne sile pa se konec šestdesetih let 20. stoletja začne množična mobilizacija žensk kot delovne sile, predvsem v kmetijski produkciji in tovarnah (Pérez 2006, 281).

Delež žensk iz tega prvega vala mobilizacije se je večinoma ohranil vse do danes, pri čemer se je odstotek žensk na nekaterih področjih še povečal. Leta 1997 je bilo v javnem sektorju aktivnih 42,5 odstotkov žensk, 64 odstotkov je bilo delavk v tehničnih poklicih. Vse od leta 1959 je bilo sprejetih precej ukrepov, ki zagotavljajo enakopravno obravnavo žensk na delovnih mestih. V zdravstvu, izobraževanju in turizmu ženske predstavljajo okoli 50 odstotkov vse delovne sile, medtem ko je v kmetijskem sektorju ta odstotek bistveno nižji in znaša 20 odstotkov celotne delovne sile, od tega 30 odstotkov med tehniki in 11,6 odstotkov na vodilnih mestih. Njihovo delo je bilo še bolj oteženo v posebnem obdobju, saj so morale za pripravo in iskanje hrane porabiti več časa kot sicer. V urbanih vrtovih Havane je ocenjeno, da tam dela med 10 in 15 odstotki žensk, a številke niso zanesljive, saj se razlikujejo od posamezne oblike kmetije do druge, pa tudi soseske si med seboj niso enake (Cruz in Medina 2003, 65-66), kar pa je morda lahko tudi kulturno pogojeno, saj naj ženske v Latinski Ameriki (primer Chiapas) tradicionalno ne bi opravljale težjih kmečkih del.

Čeprav se je Kuba v posebnem obdobju srečala z množično strukturno brezposelnostjo, ta žensk ni prizadela, saj so v povprečju dobro izobražene in večinoma delajo v javnem sektorju, kamor država v času krize ni posegala z množičnimi odpuščanji. Ženske danes na Kubi namreč predstavljajo 80 odstotkov srednjih in višjih zdravstvenih tehnic, 87 odstotkov osnovnošolskih in 54 odstotkov srednješolskih učiteljic ter 42 odstotkov znanstvenih raziskovalcev (López Vigil 2008, 310).

Svoje govorijo tudi podatki Razvojnega programa Združenih narodov, ki Kubo v indeksu človekovega razvoja sicer uvrščajo na 51. mesto (Slovenija je tu na primer na 29. mestu), v merilu razporejenosti moči po spolu pa na 29. na svetu, medtem ko je Slovenija tu na 34. mestu na svetu. Kuba je po številu poslank v parlamentu na drugem mestu (43 odstotkov) takoj za Švedsko (47 odstotkov), Slovenija ima teh po podatkih iz leta 2009 le 10 odstotkov. Po številu sodnic, menedžerk in višjih uradnic je Kuba na istem mestu kot Norveška in Irska, čeprav se ti državi po indeksu človeškega razvoja uvrščata na prvo in peto mesto na svetu, Kuba pa kot rečeno šele na 51. (United Nations Development Programme 2009, 186).

3.2 UPOR V CHIAPASU

Kubanska revolucija za številne uporne skupnosti po vsej Latinski Ameriki še danes predstavlja pomembno referenčno točko, navdih in upanje. Tudi za zapatiste, ki so se v uporuh organizirali za dostojanstvo in življenje brez izkoriščanja. In čeprav je njihova revolucija zazvzela povsem drugačno smer od kubanske, ob preučevanju obeh opazimo številne podobnosti in navezave.

Staroselsko prebivalstvo Mehike in še posebej Chiapasa se je (podobno kot Kubanci) 500 let nevidno borilo najprej proti oblasti španskih kolonizatorjev, vseskozi proti zatiranju domačih elit, slednjič pa še proti tujim, predvsem ameriškim kapitalistom, ki v zadnjih desetletjih za potrebe svojih megalomanskih 'razvojnih' projektov neizprosno krčijo njihov življenjski prostor in jih potiskajo onkraj roba dostojanstvenega življenja.

In prav ti staroselci, nepismeni, zatirani, revni, nevidni, so s svojo vstajo leta 1994 in kasnejšo gradnjo avtonomnega šolstva, zdravstva in organiziranja ponudili morda najbolj inovativen primer politične prakse na svetu. Njihov krik ni ostal neopažen in še danes služi kot navdih številnim gibanjem po vsem svetu, ki so se začela spraševati, ali je to tista revolucija od spodaj; proces, ki bo dokončno prelomil okvire kapitalističnega odtujevanja.

V nadaljevanju bom najprej predstavila širšo zgodovinsko in družbeno-politično sliko, ki je privedla do zapatistične vstaje v Chiapasu, nato pa poskušala raziskati še nekaj ključnih mehanizmov njihovega avtonomnega samoorganiziranja, ki uteleša boj za svetove onkraj kapitalizma, ki jih gradijo na mehanizmih nove družbenosti, preko katerih upravljajo šolstvo, zdravstvo, prehransko samooskrbo ter spolno enakopravnost.

3. 2. 1 ZGODOVINSKI KONTEKST: MEHIKA - ZEMLJA IN SVOBODA!⁵⁵

Majevska ljudstva so se v Srednji Ameriki naselila okoli leta 1500 pred našim štetjem. Ostaline njihove starodavne kulture (Gregorčič 2005b, 136) najdemo na območju, velikem okoli 324.000 kvadratnih kilometrov, danes pa so majevski običaji in jeziki ohranjeni predvsem v vzhodni Mehiki, Gvatemali, Belizeju in zahodnem Hondurasu (Sharer in Traxler 2006, 23). Antična majevska civilizacija v Chiapasu, katere potomce bomo preučevali v nadaljevanju, je svoj višek dosegla v letih 900 do 1000, ko so se zapletli v spopade s pripadniki drugih ljudstev, slednjič pa so jih podjarmili Azteki.

Leta 1519 so začeli Španci osvajati azteška ozemlja in tu se začne prej omenjenih petsto let boja. Že v prvih desetletjih kolonializma se je namreč ustvaril specifičen agrarni okvir za izkoriščanje staroselcev, skozi celotno obdobje španske nadvlade pa se je zvrstilo več kmečkih uporov, številni med njimi tudi v Chiapasu. Šlo je predvsem za konflikte med veleposestniki in kmečkimi delavci zaradi zemlje, pravic do vode in delavskega režima (Hamnett 1999, 90).

Leta 1810 se je začela osvobodilna vojna,⁵⁶ ki se je končala z mehiško neodvisnostjo od španskih kolonialistov enajst let kasneje. Federacija je bila ustanovljena leta 1824, zaradi notranjih nasprotij pa se je začela državljanska vojna, ki ji je sledila invazija ZDA, leta 1863 pa še napad francoskih sil na glavno mesto Mehike (Gregorčič 2005b, 136).

Leta 1876 se je na oblast zavihtel general Porfirio Diaz. Njegova 'politika pomiritve' je državi na videz prinesla mir, v resnici pa zatrla vse opozicijske struje. Do leta 1910 so v deželi vladali policijska tiranija, korupcija in nepotizem. Volitve so potekale vsaka štiri leta, a so bile zgolj navidezne. V tem času se je sicer razvilo rudarstvo, črpanje nafte, železnice in industrija, a to ni prineslo splošnega napredka za ljudi, temveč le za bogate sloje. Ključne sektorje so nadzirali kapitalisti iz Velike Britanije, Francije in ZDA. Mehika je s tem vstopila v novo kolonialno razmerje, ki je njeno ekonomijo gnalo v stajajočo popolno odvisnosti. Diaz je hkrati zavračal vsakršno agrarno reformo, zato so se

⁵⁵ »*Tierra y libertad!*« Ključna zahteva kmečkih upornikov v mehiški revoluciji.

⁵⁶ Razlogi, ki so pripeljali do boja za neodvisnost, so seveda kompleksni, ključni pa so bili izkoriščanje ljudi (čeprav številni neodvisnosti vseeno niso podpirali) in kolonije v celoti, pa tudi ambicije nekaterih vidnejših predstavnikov vladajočih kolonialnih elit. Španija je bila v začetku 19. stoletja kot kolonialna sila v krizi zaradi močne mednarodne konkurence in se je čedalje bolj zanašala na mehiški denar, kar je kolonijo izjemno obremenilo z davki (Hamnett 1999, 112). V tem času so se v Mehiki krepile težnje po reformah, o neodvisnosti pa se je začelo bolj odprto govoriti z neodvisnostjo ameriških kolonij od Velike Britanije, vzponom Napoleona Bonaparta, njegovo zasedbo Španije ter britansko pomorsko blokado Španije in Francije, ki je pretrgala redno trgovanje in komunikacijo med kolonijo in matično državo (Miller 1985).

v družbi večinoma ohranile fevdalne strukture iz preteklosti. Revno prebivalstvo se je zato na začetku 20. stoletja začelo množično upirati (De Santis 1971, 3-4).

Pozivi k revoluciji so med drugim že leta 1906 prihajali s strani anarhista Ricarda Floresa Magóna in njegovih somišljenikov,⁵⁷ štiri leta kasneje pa se je revolucionarno vretje v Mehiki zlilo v dolgotrajno splošno ljudsko oboroženo vstajo (MacLachlan 1991, x-xi). Znotraj te sta bili morda najbolj odmevni vojski Emiliana Zapate,⁵⁸ ki je na jugu v upor združil kmete, in Pancha Ville, ki je na severu v boj popeljal rudarje, brezposelne delavce, deloma pa tudi kmete. Oba sta se zavzemala za agrarno reformo, znotraj katere bi zemljo iz rok veleposestnikom vrnili malim kmetom (Katz 1996, 28).

Za mehiško revolucijo iz začetka 20. stoletja sicer velja, da o njej ne moremo govoriti kot o enotnem gibanju, saj so imele posamezne družbene skupine različne agende. Lokalni veljaki so si prizadevali za strmoglavljenje diktatorskega režima, ruralni in mestni delavci so želeli konec odtujenega, represivnega produkcijskega sistema, kmetje pa so zahtevali agrarno reformo, s katero bi ponovno pridobili nadzor nad svojimi produkcijskimi sredstvi, torej zemljo (Hart 1987/1997, 348). Tako imenovani San Luiški načrt, sprejet leta 1911, je poleg zemljiške reforme zahteval krajši delavnik, višje plače, ukinitvev monopolov in zaščito delovne sile (De Santis 1971, 18). Radikalni del delavstva je šel še dlje in zahteval delavsko samoupravljanje, svobodo tiska, pravice žensk, univerzalno volilno pravico in individualne svoboščine, izpodbijal pa je tudi dominacijo katoliške cerkve v javnem življenju (Hart 1987/1997, 356). Edina točka, kjer so si bila gibanja enotna, je bila osvoboditev države izpod vladavine tujega kapitala.⁵⁹

Tako Zapata kot Villa sta v prvih fazah upora podpirala novoizvoljenega predsednika Francisca Madero, ki je kmete na svojo stran pridobil z obljubami o agrarni reformi, a je bil njegov boj za oba revolucionarja premalo radikalen, saj ni šel v smer prej omenjenih korenitih družbenih sprememb (De Santis 1971, 16).⁶⁰ Leta 1911 v

⁵⁷ Z revolucionarnim programom so zagovarjali politično svobodo, delavske pravice (na primer osemurni delavnik), anarho-komunizem in mednarodno delavsko solidarnost (MacLachlan 1991, x).

⁵⁸ Na Zapato, ki se je v kolektivni zavesti vzpostavil kot lik 'pozitivnega revolucionarja', se zaradi njegove vloge v boju kmetov za zemljo še danes sklicujejo zapatistični uporniki (Rajchenberg in Héau-Lambert, 1998).

⁵⁹ V letih 1906 in 1907 so imeli tujci od 170 najpomembnejših podjetij v lasti okoli 130 oziroma 77 odstotkov vseh ključnih podjetij v državi (Hart 1987/1997, 350).

⁶⁰ Magón zato po porazu Diaza Madero razglasi za revolucionarnega oportunisto in poziva k nadaljnjemu oboroženemu boju. Meni namreč, da temeljne družbene spremembe v Mehiki niso mogoče vse dokler so ključni gospodarski sektorji v državi pod nadzorom tujega in domačega kapitala. Anarhisti (oziroma magonisti, kot jih imenujejo v Mehiki) zato leta 1911 zasedejo nekaj mest na meji z ZDA in tam ustvarijo kratkotrajno egalitarno skupnost. Zaradi strahu pred množičnimi delavskimi upori se pritisk na magoniste

enem ključnih dokumentov mehiške revolucije, Ayalaškem načrtu, Zapatovi privrženci tako zahtevajo, da se kmetom takoj vrnejo zemlja, gozdovi in vode, ki so si jih prisvojili veleposestniki (Plan de Ayala, 6. čl.), hkrati pa Madero obtožijo izdajstva in svoj boj proti njemu utemeljijo z dejstvom, da so borci za »principe, ne pa za ljudi« (Plan de Ayala, 15. čl.).

Madero kmalu umorijo, na oblast pa se je povzpел Diazov zaveznik Huerta, ki je v državi ponovno uvedel diktaturo. V ZDA je zbežal leta 1914, ko se je na oblast povzpela konstitucionalna struja s Carranzo na čelu, ki je dokončno porazila Villo in Zapato⁶¹ (De Santis 1971).

Leta 1917 je bila sprejeta nova ustava, ki je med drugim predvidela agrarno reformo. V tem obdobju se začne neprekinjena enainsedemdesetletna vladavina stranke,⁶² ki se leta 1946 poimenuje Institucionalna revolucionarna stranka (PRI) (Gregorčič 2005b, 137).

Kljub domnevnemu socialističnemu poreklu stranka nikoli ni uresničila revolucionarnih obljub. Vodila je konzervativno ekonomsko politiko, onemogočala vsakršno demokratizacijo države in na široko odprla vrata tujemu kapitalu. Breme razvoja je elita domačih in tujih kapitalistov prevalila na delavski razred in kmete, spodbujala je privatizacijo, po letu 1940 pa je prišlo še do masovne infiltracije kapitala iz ZDA v vse mehiške ekonomske sektorje. Zaradi javnega nasprotovanja odkriti invaziji ameriških korporacij je kapital do petdesetih let 20. stoletja v državo vstopal predvsem skozi 'zadnja vrata', prek skladov in multinacionalnih podjetij, vlagali pa so predvsem v tehnološki in finančni sektor, ki na nižjih ravneh obvladuje ostale sfere ekonomije (De Santis 1971, 86).

Mehika je med letoma 1940 in 1952 sicer doživela največjo gospodarsko rast, a je stopnja neenakosti, predvsem med ruralnim in urbanim prebivalstvom, še vedno naraščala. Mehiko je leta 1973 močno prizadela globalna naftna kriza, še bolj ključna pa je bila dolžniška kriza leta 1982 (Huck 2008). Ko se je leta 1989 liberaliziral mednarodni trg kave, je Mehiko udarila še kavna kriza, ki je zaradi pritiskov velikih

povečuje (na mehiški strani je v tem zelo dejaven prav Madera), kar slednjič pripelje do aretacije Magóna in sojenja v ZDA (MacLachlan 1991, xi-xii).

⁶¹ Villa je poražen med letoma 1915 in 1916 (in v nepojasnjem zločinu umorjen leta 1923), Zapato po dolgotrajnem gverilskem boju na jugu države umorijo leta 1919 (De Santis 1971).

⁶² Stranka prvič izgubi predsedniške volitve leta 1999, ko se na čelo države povzpne Vicente Fox (nekdanji direktor *Coca-Cole*). Politika do staroselcev in najrevnejših (predvsem ruralnih) slojev se ne spremeni, ključno politično vprašanje zanje tako ostaja agrarna reforma (Gregorčič 2005b, 137). Več o tem v nadaljevanju.

multinacionalk, kot je denimo *Nestlé*, začela množično uvažati poceni kavo, kar je vodilo do propada manjših obdelovalcev kavnih plantaž (Renard 2010).

Do začetka devetdesetih let se je država tudi sicer čedalje hitreje odpirala neoliberalnim reformam, ki sta jih vsiljevala Mednarodni denarni sklad in Svetovna banka. Kmetijsko predelavo (ki je bila sicer že od časov kolonizacije pretežno namenjena tujim trgov) so dokončno usmerili v izvoz in pridelovanje hrane za živino, kar je ob hkratnem padcu plač kmetijskih delavcev (ki jih je mehiška vlada pozdravila kot vabilo tujim vlagateljem) prineslo dobičke tujim lastnikom in ozkemu krogu bogate mehiške elite. Medtem se je delež zaposlenih v kmetijstvu zmanjšal, slaba prehrana je imela negativne učinke na zdravstveno stanje prebivalstva, »rodovitna območja so opustili in Mehika je začela uvažati velikanske količine hrane« (Chomsky 2005, 138).

3. 2. 2 CHIAPAS: PRIHAJA NEVIHTA⁶³

Tovrstna neoliberalna politika iz druge polovice dvajsetega stoletja je še posebej prizadela Chiapas, najjužnejšo mehiško zvezno državo, ki jo uradni govorec Zapatistične vojske narodne osvoboditve (EZLN) Subcomandante Marcos imenuje »klet Mehike, staroselska klet, ki za preostalo državo ne šteje, ne proizvaja, ne prodaja ali kupuje, ne obstaja« (Marcos 1994/2003b, 62). V Chiapasu, ki predstavlja slabe štiri odstotke celotnega ozemlja Federativne republike Mehike, živi okoli 4,3 milijonov prebivalcev (gre za sedmo najgosteje naseljeno območje v Mehiki), od tega slab milijon staroselcev (Servicio internacional para la paz).⁶⁴

Čeprav je Chiapas takoj za Guerrerom druga najbolj marginalizirana država znotraj Mehike,⁶⁵ je glede na preskrbljenost z naravnimi viri hkrati ena najbogatejših regij na kontinentu. Po zalogah vode je v Mehiki celo na prvem mestu (Servicio internacional para la paz), a je podobno kot v drugih predelih sveta čedalje večja težava privatizacija vode, ki jo usmerja Svetovna banka, ki pri tem tesno sodeluje z različnimi

⁶³ Naslov komunikeja Subcomandanta Marcosa iz 8. oktobra 1994.

⁶⁴ Navedeni podatki so zbrani na spletni strani www.sipaz.org, sestavljeni pa so iz raziskav različnih državnih agencij, inštitutov in nevladnih organizacij.

⁶⁵ Državni prebivalstveni svet (*Consejo Nacional de Población*) je do teh podatkov prišel na podlagi ocene o dostopnosti do osnovnih življenjskih potreb. Prihodek staroselcev v povprečju namreč znaša le 32 odstotkov prihodka ostalih prebivalcev. Zaposlenih je le okoli 300 tisoč staroselcev, od tega pa jih 42 odstotkov nima nikakršnih prihodkov. Drugih 42 odstotkov zasluži manj od zagotovljene mesečne plače. 83 odstotkov staroselcev je kmetovalcev (Servicio internacional para la paz). Pri tem je treba dodati, da gre za podatke, ki ne ločujejo zapatističnih skupnosti od ostalih staroselskih, a dobro kažejo stanje, v katerem je vzniknil zapatistični upor. V nadaljevanju bomo videli, da so zapatistične skupnosti na številnih področjih svoj standard od vstaje dalje znatno izboljšale.

multinacionalkami (Shiva 2001).⁶⁶ Coca-Cola ima tako denimo v Chiapasu nad enim ključnih podzemnih izvirov vode locirano največjo polnilnico pijač v Latinski Ameriki (FEMSA), ki je hkrati druga največja polnilnica na svetu. Mehiška vlada jim daje koncesije za izrabljanje vodnih izvirov in rek (številnih na območju, poseljenim s staroselci, ki jim mehiška vlada odreka pravico do upravljanja s temi resursi) ter odlaganje strupenih odpadkov nazaj v reke in okolje (Wooters 2008). In medtem ko vlada dovoljuje tovrstno izrabljanje naravnih bogastev, 43 odstotkov vseh prebivalcev Chiapasa še vedno nima tekoče vode (Servicio internacional para la paz).

Območje je bogato tudi z nafto in zemeljskim plinom, za prihodnost pa je poleg obstoječega črpanja zaskrbljujoče predvsem načrtovanje vedno več geoloških raziskav, saj naj bi bilo v Chiapasu še ogromno neodkritih naftnih polj, ki jih želijo še naprej izkoriščati multinacionalke (Servicio internacional para la paz).

Bogat živalski in rastlinski svet je cilj farmacevtskih in biotehnoloških multinacionalk (na primer poslovne skupine *Grupo Pulsar*, ki je deveto največje biotehnološko podjetje na svetu). Te so v chiapaškem pragozdu ustanovile raziskovalne postaje, v katerih pod pretvezo ohranjanja biološke raznovrstnosti iščejo rastline, ki jih staroselci uporabljajo v tradicionalnem zdravstvu, in jih kasneje patentirajo za masovno proizvodnjo konvencionalnih zdravil. Svetovna banka si prizadeva ustanoviti Srednjeameriški biološki koridor, ki bi ustanovil in povezoval več kot 300 zaščitenej območij od severne Mehike do panamskega prekopa. Uradno z namenom zaščititi biodiverzitetu, pri čemer pa njihov proračun jasno kaže, da gre v te namene le manjši del sredstev, saj je večina denarja namenjena izgradnji klasičnih razvojnih projektov. Kritiki biološkega koridorja menijo, da gre zgolj za masko, pod katero bodo lahko naložbeniki nemoteno izkoriščali naravne resurse, od že omenjenega bio-piratstva, monokulturnih drevesnih plantaž do črpanja nafte. Lažjemu izkoriščanju naravnega bogastva bo služil tudi drugi megalomanski projekt na tem območju *Plan Puebla Panama*, ki naj bi prek gradnje transportnih poti zagotovil nemoten prevoz dobrin iz pragozdov do logističnih središč (Zinn 2002).

Chiapas poleg bogatih arheoloških ostalin premore tudi številna jezera, slapove in ostale naravne znamenitosti, ki jih želi mehiška vlada prek projekta *Ruta Maya* (majevska tura), ki je del že omenjenega Srednjeameriškega biološkega koridorja,

⁶⁶ Njihova strategija vključuje komercializacijo ravnanja z vodo na vseh nivojih, kar vodo spreminja v tržno dobrino, viša njene cene, pogloblja prepad med revnimi in bogatimi ter se spreminja v ekološko krizo, ki prek netrajnostnega ravnanja z vodo kot naravno dobrino vodi do njenega pomanjkanja. V Mehiki je ustekleničena voda tako že dražja kot pa denimo *Coca-Cola* ali *Pepsi*.

spremeniti v megalomanske eko-turistične hotelske komplekse, ki naj bi jih sredi pragozda povezovala široke ceste in letališča (Tenuto 2010).

V teh megalomanskih projektih ni prostora za staroselce, ki so zaradi apetitov mehiške vlade in multinacionalk po bogastvu, ki jih skriva Chiapas, desetletja »tiho in nevidno umirali v pragozdu« (Gregorčič 2005a, 74). Mehiška vlada staroselcem namreč vztrajno zanika pravico do nadzora nad naravnimi resursi in samoodločanja (McLaren 2000, 47), to pa počne prek naraščajoče militarizacije in represije. Chiapas je tako z leti postal kraj »zaprtih, oropanih, izseljenih, ugrabljenih, izginulih« (Marcos 1994/2003b, 61). Vseh tistih, ki so se leta 1994 uprli in zakričali odločen *¡Ya basta!*.⁶⁷

3. 2. 3 PRVI JANUAR 1994: *¡YA BASTA!*

Staroselci so bili že v času kolonializma pregnani v najodročnejša območja Chiapasa. Še danes jih dobrih 80 odstotkov živi v treh regijah: visokogorju, severnem območju in pragozdu (Servicio internacional para la paz).

V petdesetih letih 20. stoletja so živinski baroni iz visokogorja v Lakandonski pragozd nasilno pregnali majhne staroselske kmete iz njihovih tradicionalnih poselitvenih območij, kar je mehiška vlada v naslednjih dveh desetletjih sprejela kot svojo uradno politiko, s katero je reševala naraščajoče družbene napetosti v visokogorju.⁶⁸ Tamkajšnji kmetje so (tudi zaradi prenaseljenosti) začeli oblikovati neodvisne kmečke organizacije in zasedati prazno zemljo živinorejskih oligarhov. Ker se vlada v tistem času še ni zavedala, kakšno bogastvo skriva pragozd, se jim je zdela nasilna preselitev kmetov dobra rešitev (Weinberg 2006).

Novi kmečki naseljenci so začeli v pragozdu oblikovati majhne kmetije in zaselke, ki so bili zaradi nedostopnosti terena še toliko bolj oddaljeni od mehiških oblasti, prepuščeni sami sebi in medsebojnemu sodelovanju (Benjamin 2000, 428). Staroselci so tako na temeljih neodvisnih kmečkih organizacij iz visokogorja, ki jih je želela vlada s preselitvijo uničiti, oblikovali lastne, relativno demokratične mehanizme lokalnih oblasti (Weinberg 2006). V pragozd je prihajalo tudi vse več teologov osvoboditve in levičarskih aktivistov (Benjamin 2000, 428) in v prvi polovici osemdesetih let so že

⁶⁷ Dovolj! Bojni krik med zapatistično vstajo. Krik *¡Ya basta!* po besedah zapatistov ponazarja »dovolj zla, ki so ga spočeli oblastniki, ki so nas le poniževali, nam kradli, nas zapirali in pobijali, nihče pa ni nič rekel ali storil. Zato smo rekli *¡Ya basta!* Se pravi, da jim ne bomo več dovolili, da bi si nas podjarmljali in z nami ravnali slabše kot z živino« (EZLN 2005, 15).

⁶⁸ Leta 1950 je v Lakandonskem pragozdu živelo okoli 1000 ljudi, leta 1970 že 40 000, desetletje kasneje 91 000, sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja pa že okoli 200 000 (Benjamin 2000, 444).

začele krožiti govorice, da so novi naseljenci v pragozdu začeli oblikovati gverilsko vojsko (Weinberg 2006).

Leta 1983 so v to gorovje vstopili tudi štirje mestici in dva staroselca, ki so ustanovili Zapatistično vojsko narodne osvoboditve. Sprva so se v izolaciji urili v preživetvenih tehnikah, njihove revolucionarne ideje pa so dobivale vse več podpornikov. Med staroselce (večinoma prej omenjene kmete iz visokogorja) so prvič stopili leta 1986, pri čemer so sprva naleteli na jezikovno oviro. V Chiapasu namreč prebiva več različnih staroselskih skupnosti, ki govorijo šest različnih jezikov, mnogi pa ne govorijo kastiljsko (Gregorčič 2005a, 74). Okoli 3000 novih skupnosti je počasi začelo graditi skupni jezik upora in kolektivno identiteto revnih kmetov, staroselcev, Majev (namesto skupin Tzeltal, Tojolabal itn.) (Benjamin 2000, 428).

EZLN je na prehodu iz osemdesetih v devetdeseta leta počasi rekrutirala med staroselskimi kmeti in pridobivala široko podporo z različnimi zdravstvenimi (organiziranje cepljenja) in izobraževalnimi kampanjami (opismenjevanje žensk) (Stephen 2002, 135). Pri tem pa je nujno poudariti, da tu ni šlo za enosmerno delovanje, saj so se pripadniki zapatistične vojske od staroselcev učili »novih političnih in komunikacijskih metod – dialoga, poslušanja in govorjenja« (Gregorčič 2005a, 75), ki so del bogate majevske tradicije. Marcos pravi, da so v pragozd prišli kot »klasična revolucionarna elita v iskanju subjekta, proletariata v klasičnem marksistično-leninističnem smislu, a je bil začetni pristop neprimeren za soočanje z realnostjo staroselskih skupnosti, ki imajo drugačno podlago; kompleksno zgodovino vstaj in upora« (Marcos v Vodovnik 2003, 39). EZLN po njegovem mnenju ni bil zgrajen izključno iz staroselskih elementov, ampak iz mešanice različnih pristopov; iz »kulturnega šoka, ki se je nato razvil v nov diskurz, v gibanje mesticev, ki je kritično in emancipatorno« (Marcos v Vodovnik 2003, 39).

Medtem ko se je gibanje zapatistov nevidno razvijalo v pragozdu, se je pritisk kapitala in države na staroselsko prebivalstvo v začetku devetdesetih let čedalje bolj stopnjeval. Mehika se je namreč pripravljala na uveljavitev vrste sporazumov o prosti trgovini, ki so fundamentalno posegli v tradicionalni način lastništva in obdelovanja zemlje ter vsakdanje življenje staroselskih (pa tudi drugih) skupnosti.⁶⁹

⁶⁹ Poleg že omenjenih NAFTE in *Plana Puebla Panama* tudi Območje svobodne trgovine za Amerike (ACLA) in Zveze za varnost in blagostanje Severne Amerike (ASPAN) med ZDA, Kanado in Mehiko (Gregorčič 2005b, 138).

Mehiška vlada je leta 1992 najprej spremenila 27. člen mehiške ustave, ki je bil neposredna posledica mehiške revolucije. Prebivalcem je zagotavljal pravico do lastništva zemlje in vode ter hkrati določal, da je vsa zemlja last države, ta pa jo lahko da v uporabo posameznim prebivalcem. Člen je ukradeno zemljo vrnil malim kmetom in prebivalce ščitil pred imperialističnimi izkoriščevalci (nafto je na primer lahko črpala le mehiška država). S spremembo člena je vlada dokončno končala (vsaj teoretično možnost uradne) distribucije zemlje kmetom. Bila je tudi ključni pogoj za sprejem Severnoameriškega sporazuma o prosti trgovini (NAFTA),⁷⁰ saj je staroselske kmete oropala pravic do njihove zemlje in tako državi omogočila, da jim jo odvzame in proda oziroma da v najem tujim korporacijam za potrebe v prejšnjem poglavju omenjenih megalomanskih projektov (Lendman 2007).

Zapatisti so NAFTA razglasili za sporazum, ki bo predstavljal »umor milijonov Mehičanov« (Marcos 1995/2003b, 197) in prinesel zgolj »svobodo oblastnikom, da bodo lahko ropali, in svobodo oropanim, da bodo lahko revni« (Marcos 1994/2003a, 79). 1. januarja 1994, na dan, ko je NAFTA stopila v veljavo, so Zapatisti izdali svojo Prvo deklaracijo iz Lakadonskega pragozda, v kateri so mehiškim oblastem napovedali vojno z besedami: »Vseeno vam je, da nimamo ničesar, prav ničesar, niti streh nad našimi glavami, ne zemlje, ne dela, ne zdravstvene oskrbe, ne hrane in ne izobrazbe. Svojih političnih predstavnikov ne moremo izbirati svobodno in demokratično, prav tako nimamo neodvisnosti od tujcev, za nas in naše otroke ne veljata ne mir, ne pravica. A danes pravimo: dovolj je!« (EZLN 1994/2003, 593).

S tem bojnim krikom so zamaskirani⁷¹ zapatisti zasedli mesto San Cristóbal de las Casas in še nekatere druge občine (Ouviaña 2005a, 35).⁷² In čeprav so bili staroselci

⁷⁰ NAFTA je sporazum, ki so ga podpisale Kanada, Združene države Amerike in Mehika ter tako ustvarile skupni trg (Collier in Lowery Quaratiello 1999, xiv). Mehiko je vključila v reforme, s katerimi naj bi postala nov »ekonomski čudež« (Chomsky 2005, 120). Čudež, ki je v resnici pripomogel le k še večjemu bogastvu vlagateljev iz ZDA ter posameznih mehiških bogatašev, medtem ko je prebivalstvo pahnilo v še večjo bedo (Chomsky 2005, 120). Zgolj v kmetijskem sektorju, ki zaposluje večino staroselcev, je delo v prvem desetletju po sprejetju NAFTA izgubilo okoli deset odstotkov mehiške delovne sile (1 700 000 ljudi), saj je trg preplavila nizkocenovna hrana iz ZDA (Preston 2007). Sporazum je predvidel tudi ukinitve vseh kmetijskih subvencij s strani mehiške države. Tisti staroselki kmetje, ki so imeli v lasti zemljo, so jo bili zaradi spremembe 27. člena ustave prisiljeni prodati, saj niso zmogli tekmovanja s cenenimi produkti ameriškega trga (Blowers 2006, 14).

⁷¹ Zapatisti nosijo maske iz več razlogov. Pravijo, da so bili z razkritimi obrazi stoletja nevidni. Bili so spregledani, ko so se pritoževali pri uradnikih, ko so protestirali ali gladovno stavkali. Po stoletjih nevidnega obstoja so prijeli za orožje in si nadeli maske in šele tedaj je svet spregledal, da obstajajo. Hkrati pa jim zakriti obrazi ponujajo možnost kolektivne identitete (Alonso 1999), saj so »pod masko anonimnosti staroselci, delavci, kmetje, gospodinje, sindikalisti, študenti, učitelji, upokojeanci, aktivisti, otroci, ženske...ki se upirajo« (Marcos 1998/2003, 335).

⁷² Skupnosti so sicer najprej razmišljale, da bi se v javnosti pojavile že dve leti prej, natančneje 12. oktobra 1992, na 500. obletnico začetka osvajanja kontinenta s strani španskih kolonizatorjev. Po

»oboroženi z resnico in ognjem« (Marcos 1994/2003b, 63), so se njihove čete, v katerih so bile tudi ženske in mladi, močni mehiški vojski dejansko zoperstavile predvsem z improviziranim orožjem ali, kot je to opisal Subcomandante Marcos, z »mačetami, kamni, palicami, rokami, nohti, zobmi« (Marcos 1998/2003, 330).

Vojna je trajala dvanajst dni, boji so bili hudi, izgube pa velike, saj je umrlo blizu dvesto ljudi, nadaljnjih 1000 je bilo ranjenih. 12. januarja je vlada razglasila enostransko premirje (Ouviña 2005a, 35) in tudi zaradi pritiskov številnih predstavnikov civilne družbe, ki so s svojim angažmajem podprli staroselske upornike, so se februarja začela pogajanja med EZLN in mehiško vlado (Virtuoso 1994). Zahteve EZLN so bile jasne: »delo, zemlja, dom, hrana, zdravje, izobrazba, neodvisnost, svoboda, demokracija, pravičnost in mir« (EZLN 1994/2003, 595) ali kot ponavljajo še danes: »nič za nas, vse za vse« (Marcos 1994/2003b, 63).

16. februarja 1996 so vlada in uporniki podpisali Pogodbe iz San Andrésa (Harvey 2001, 200), kljub premirju pa se slednjega držijo zgolj zapatisti. Mehiška vlada je namreč začela voditi vojno nizke intenzitete in posledično vsesplošno militarizacijo Chiapasa, s katero poskušata zvezna policija in vojska skupaj s paramilitarnimi skupinami zatreti zapatistični upor. Njihove taktike segajo od vsakodnevnih preiskav in zastraševanj staroselskih kmetov do njihovih umorov (Ouviña 2005a, 35), izginotij in množičnih pokolov. Eden takšnih je bil tudi tisti iz decembra 1997, ko so paramilitarne milice v begunski vasi Acteal umorile 45 staroselskih otrok in žensk (Gregorčič 2005a, 75), ki so bili člani in podporniki pacifistične civilno-družbene skupine *Las Abejas*, ki je v zahtevah po agrarni reformi in avtonomiji podprla zapatistične upornike (McLaren 1998, 60).

3. 2. 4 REVOLUCIJA OD SPODAJ: OD GVERILE DO SKUPNOSTI V UPORU

Kot smo pokazali v prejšnjem poglavju, je zapatistično gibanje na prehodu iz osemdeseta v devetdeseta leta 20. stoletja preraslo začetno gverilsko revolucionarno skupino in postalo skupnost v upor (Ouviña 2005a, 36), ki se je skozi nenehno transformacijo svoje realnosti prelevila v edinstven politični in družbeni eksperiment, v revolucijo brez cilja prevzema oblasti. Namesto vnaprej postavljenih odgovorov, kakšen je svet in kakšen bi moral biti, svoj obstoj utemeljujejo na vprašanjih, odgovor nanje pa

dolgotrajnem premisleku in pogovorih, v katerih so skupnosti analizirale možne posledice oboroženega upora, so se leta 1992 odločili za vojno. Ker so menili, da takrat še niso bili pripravljeni, so z vstajo počakali, vmes pa ustanovili tudi Tajen staroselski revolucionarni komite zapatistične vojske in se tako pripravljali na oboroženi upor, ki je sledil dve leti kasneje (Benjamin 2000, 433).

iščejo skozi pot boja in grajenja izkušenj znotraj skupnosti (Ouviña 2005a, 38). Zato se je notranja struktura njihovega organiziranja v zadnjih petnajstih letih večkrat temeljito spremenila.

Kmalu po vstaji, natančneje 8. avgusta 1994, so ustanovili avtonomne občine, imenovane *Aguascalientes*, ki so nato skoraj desetletje predstavljale središče političnega in kulturnega dogajanja njihovih skupnosti, saj so služila predvsem srečevanju (Burch 2003) v velikih amfiteatrih. Ta organizacijska oblika je bil učinkovit model skupnostnega organiziranja in demokratičnega samoupravljanja. Kljub že omenjeni grožnji vojske in paramilitarcev so zapatisti v njih zagotavljali osnovne življenjske potrebe za staroselsko prebivalstvo, od zdravstvene oskrbe, izobrazbe, kulture do ostale infrastrukture, in to na ravni, ki je mehiška država nikoli ni (niti poskušala) (Podur 2003).

Zapatisti v svoji Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda razlagajo, da so kmalu opazili, da te »avtonomne oblasti niso bile usklajene, pač pa so bile nekatere bolj napredne in so imele več podpore civilne družbe, druge pa so bile bolj zapostavljene« (EZLN 2005, 19). Večkrat se je namreč zgodilo, da jim je mednarodna in nacionalna civilna družba vsiljevala prioritete brez temeljitega poznavanja situacije na terenu. Kot pravi Marcos, »predstavljajte si obup neke skupnosti, ki potrebuje pitno vodo, potem pa ji vsilijo knjižnico, tisti, ki potrebuje šolo za otroke, pa podarijo tečaj zeliščarstva« (Marcos v Dowdell 2005, 197).

Uporniki v šesti deklaraciji pravijo tudi, »da se je EZLN s političnim in vojaškim deležem vmešavala v odločitve, ki so zadevale 'civiliste'« (EZLN 2005, 19). Ker so mnenja, da mora družbena ureditev delovati po principu, da vojski ukazuje civilno prebivalstvo in ne obratno, so se odločitve, ki jih je v preteklosti sprejemala EZLN, »postopoma prenesle na demokratične, v vaseh izvoljene predstavnike« (EZLN 2005, 19).⁷³

Da bi torej uravnotežili razvoj skupnosti in posledično prek »boja za dostojanstvo nadzor nad lastnimi življenji« (Ouviña 2005a, 39) dokončno vzeli v svoje roke, so morali zapatisti iznajti nov, primernejši način organiziranja. Tudi zato, ker so sklenili, da je nujno, da nadaljujejo z bojem »navkljub vsem tem lenim parazitom, imenovanim

⁷³ Zapatisti sicer pravijo, da so vojaki zato, »da ne bi bilo treba nobenih vojakov več« (EZLN 2005, 19). Ko bodo torej dosežene njihove ključne zahteve; svoboda, pravičnost in demokracija, se bo vojska razpustila. Na tem mestu je izraz vojska primeren, saj je EZLN organizirana na podlagi vojaškega modela. Ko se je začela vojna, so »uradno razglasili vojno napoved, imeli prepoznavne uniforme, čine in insignije, spoštujejo civilno prebivalstvo ter nevtralna telesa« (Marcos 2001/2003, 525), s čimer po Marcosovih besedah zadoščajo mednarodnim regulativam, da so priznani kot vojska.

politiki« (EZLN 2005, 18). Mehiška vlada namreč tudi sedem let po podpisu pogodb iz San Andrésa svojih lastnih določil še vedno ni upoštevala, zato so zapatisti razglasili, da bodo unilateralno izpolnjevali njihovo vsebino (EZLN 2005, 19).

Tako so 8. avgusta 2003 razglasili smrt *aguascalientes* in dan kasneje rojstvo školjk, novih oblik zapatističnega organiziranja (Podur 2003), kjer poteka »skromno, a dostojanstveno življenje upornih skupnosti« (Gregorčič 2005b, 139). Pet školjk; Oventic, Morelia, La Garrucha, La Realidad in Roberto Barrios, predstavljajo združbe avtonomnih staroselskih skupnosti, nekakšne regije (Chapman 2005, 211). V vsako školjko je povezanih največ sedem občin, v teh pa je po več deset skupnosti. Leta 2005 je znotraj školjk tako živelo okoli petsto tisoč staroselcev (Gregorčič 2005b, 141). Tam delujejo različne komisije, »bolnice, zdravstveni domovi, šole ... podporniki zapatistov, projekti z vsega sveta, trgovine in zadruge staroselskih vezenin, kave, čevljarne, pekarnice, avdio in video produkcija itn.« (Gregorčič 2005b, 139).

Za uporne skupnosti pa je ključno delovanje *Juntas de buen gobierno* (Svetov dobre vlade), katerih vloga je prek dialoga najti miroljubne rešitve konfliktov med zapatisti in ne-zapatisti, služijo pa tudi kot posrednik med avtonomnimi skupnostmi ter mehiško vlado in kot posredno telo za izvedbo projektov, ki jih zapatisti izvajajo skupaj s predstavniki nevladnih organizacij in ostale civilne družbe (Chapman 2005, 211-212). Enakomeren razvoj skupnosti morajo zagotavljati tako, da donacije s strani civilne družbe ne prihajajo več v posamezne skupnosti, temveč sredstva pravično prerazporejajo. Sveti dobre vlade morajo skrbeti tudi za pravico, zdravstvo, izobrazbo, zagotavljanje bivališč, zemljo, delo, hrano, trgovino, informacije in kulturo. Njihovo delovanje nadzira Tajen revolucionarni staroselki komite, ki mora preprečiti, da bi vlade delovale koruptivno ali se kakorkoli oddaljile od (Podur 2003) principa »vladati ubogljivo« (EZLN 2005, 19), kar pomeni, da morajo spoštovati in izvajati voljo oziroma želje prebivalcev.

Mehanizmi samoodločanja se odvijajo na treh ravneh. Najprej se odločitve in posameznike, ki so zadolženi za njihovo realizacijo, določi na ravni vasi, ki so najosnovnejša in najpomembnejša točka organiziranja (do odločitev prihajajo na razpravah vaških skupščin, imenovanih *consejos*). Odločitve se nato prenesejo na raven občin, na koncu pa še v školjke, kjer se prej sprejete odločitve tudi realizirajo (Gregorčič 2005b, 140).⁷⁴

⁷⁴ Vaška skupnost vsako leto posebej določi več različnih kolektivov, ki so zadolženi za pridelavo hrane, oskrbo z naravnimi zdravili, prevoz itn. ter promotorje za zdravje, izobrazbo itn. Skupnost določi tudi

Delo imenovanih predstavnikov je na vseh ravneh brezplačno, zato so takšne tudi storitve za uporabnike školjk, vključno z obiskovalci. Zadolžitve predstavnikov ne trajajo več kot tri leta, prav tako pa se po opravljenih dolžnostih (praviloma po tednu dni) vrnejo v svoje vasi, kjer ostanejo približno enako dolgo, preden se zopet odpravijo v školjke, tako da življenje v domači vasi na račun njihovih zadolžitev v školjki ne trpi. Kroženje funkcij je dvojno; poleg vsakokratnega določanja predstavnikov njihove zadolžitve tudi kolobarijo, kar, povedano drugače, pomeni, da je »nekdo lahko eno leto v svetu dobre vlade, naslednje leto promotor izobraževanja ali zdravja, če je v svojem izobraževanju in boju že pokazal dovolj znanja, da lahko kvalitetno opravlja tovrstna dela za skupnosti in če ga na to mesto določi skupnost« (Gregorčič 2005b, 141). Na tak način preprečujejo koncentracijo moči v rokah posameznikov, kar je še bolj poglobljeno z redistribucijo dobrin in skupnostno lastnino, o čemer bomo več spregovorili v nadaljevanju, ko bomo podrobneje preučili posamezne vidike zapatistične revolucije.

3. 2. 4. 1 KMETIJE: KOLEKTIVNO DELOVANJE ZA RAZVOJ SKUPNOSTI

Maji so v drugi polovici 20. stoletja zaradi prenaseljenosti, posledičnega pomanjkanja obdelovalne zemlje in izkoriščanja kmetov s strani živinorejskih veleposestnikov v Lakadonskem pragozdu zasedali *ejido* zemljišča⁷⁵ (Chiapas Media Project – Promedios, 2000b).⁷⁶ Ko je vlada napovedala spremembo 27. člena mehiške ustave, je bil to za staroselce dogodek katastrofalnih razsežnosti, saj bi izgubili vso zemljo, ki jih je preživljala, in tudi to je bil srž njihove vstaje leta 1994 (Stephen 2002).

Zapatisti pravijo, da danes nimajo veliko, »je pa veliko več od tistega, kar smo imeli pred začetkom vstaje, januarja 1994« (EZLN 2005, 20). V primerjavi z nezapatističnimi vasmimi se je prebivalcem njihovih skupnosti življenjski standard do danes dejansko izboljšal na več področjih, tudi pri vprašanju zemlje, čeprav obstajajo tudi »območja, ki še naprej trpijo zaradi pomanjkanja obdelovalnih površin« (EZLN 2005, 20).

Ključna komponenta grajenja novega, samozadostnega ekonomskega sistema v zapatističnih skupnostih temelji na kolektivnem obdelovanju zemlje (Hatting 2008), saj zapatisti pravijo, da »če ne bomo delali skupaj, ne bomo nikoli imeli ničesar« (Chiapas Media Project – Promedios, 2000b). Uporniki tako živijo »posamezna družinska

predstavnik, ki koordinirajo dejavnosti več vasi na ravni avtonomnih občin in predstavnik za školjke, ki morajo ubogljivo izpolniti navodila vaških skupnosti.

⁷⁵ *Ejido* zemljišče je oblika skupne zemlje, »ki ga vaški ali mestni svet podari družini, vendar jo lahko spremeni tudi v privatno posest, če se s tem strinja skupnost« (Gregorčič 2005a, 74).

⁷⁶ Kako so staroselski kmetje doživljali te spremembe glej dokumentarni film *The Sacred Land*. Chiapas media project - Promedios (2000b).

življenja na skupen način, vsaka družina ima svojo zemljo in hišo, ki je hkrati zemlja vseh in hiša za vse v skupnosti« (Gregorčič 2005b, 140). Tako kot delo so tudi pridelki razdeljeni med skupnost, s čimer zagotavljajo enakopravnost vseh staroselk in staroselcev ter onemogočajo pojavnost avtoritete (Chiapas Media Project – Promedios, 2000b). Zapatizem tako za razliko od socializma kolektivnega življenja ne vsiljuje, »pač pa dovoljuje svobodo vseh in vsakogar v skupnem« (Gregorčič 2005b, 140).

Delo v vaseh je organizirano prek različnih kolektivov, ki so odgovorni za samozadostno preživljanje celotne skupnosti. Vsak od kolektivov je pristojen za določen tip kmetovanja (Hatting 2008), od pridobivanja medu, kave, koruze, fižola, perutnine do živine in nabiranja zelišč, obstajajo pa tudi kolektivi, ki niso neposredno zadolženi za kmetovanje, ampak so združenja rokodelcev ali pekarn in trgovin (Gregorčič 2005b, 140).

Večina skupnosti ne pozna velikih presežkov svojih pridelkov oziroma izdelkov, če pa se ti pojavijo, jih najprej prerazporedijo v bližnje skupnosti, ki jih potrebujejo, šele nato jih prodajo. So pa zapatisti ustanovili tudi večje kooperative, ki pridelujejo in prodajajo hrano zunanjemu svetu in se osredotočajo predvsem na gojenje koruze in kave, ki jih prodajajo zapatističnim solidarnostnim mrežam po svetu, ki jih distribuirajo dalje. Denar od prodaje pridelkov se vrača v skupnosti, ki ga vlagajo v razvoj, večinoma zdravstva in šolstva (Hatting 2008).

Zapatisti svojo obdelavo zemlje vse bolj usmerjajo v organsko oziroma ekološko pridelavo pridelkov, saj pravijo, da so »del zemlje in zato zemlja skrbi za nas« (Chiapas Media Project – Promedios, 2000b). Svoj boj za avtonomijo namreč razumejo kot skrb za zemljo, ki jih preživlja. Postopoma nameravajo prenehati uporabljati za rodovitnost zemlje škodljive metode obdelovanja, kot sta na primer požiganje polj in uporaba insekticidov (Muñoz Ramirez, 2008e). Te že nadomeščajo z uporabo mačet, s katerimi odganjajo škodljivce, uporabljajo pa tudi organska gnojila brez kemikalij (Muñoz Ramirez, 2008d) in ponovno zasajajo drevesa, ki so jih ogrozila stoletna izsekavanja v komercialne namene v Lakandonskem pragozdu. Zapatisti so že takoj po vstaji prepovedali uničenje dreves in sprejeli ukrepe, ki »ščitijo gozdove, prepovedano je tudi lovljenje divjih živali« (Marcos 1995/2003a, 118).

O ekološkem kmetovanju poučujejo promotorji⁷⁷, ki jih izberejo skupnosti, njihova naloga pa je, da raziskujejo, prakticirajo in promovirajo tradicionalna, že pozabljena majevska znanja in nove, eksperimentalne poljedelske metode (Schools for Chiapas).⁷⁸

3. 2. 4. 2 SAMOUPRAVNI ZDRAVSTVENI SISTEM: ZDRAVJE ZA VSE!

Zaradi niza diskriminatornih vladnih politik so staroselske skupnosti v Chiapasu in ostalih zveznih državah na jugovzhodu Mehike praktično odrezane od državne zdravstvene oskrbe. Zato si zapatistične skupnosti prizadevajo, da vzpostavijo avtonomno zdravstveno oskrbo v najširšem smislu.

Njihovo zdravstvo je, kljub temu da je (v primerjavi z zahodnjaškimi sistemi) preprosto, v resnici zastavljeno precej široko. Temelji na predpostavki, da cilj zdravstvene oskrbe ni le zdravljenje bolezni, temveč grajenja zdravega življenja, ki celostno spoštuje majevsko kulturno tradicijo. Poleg zastrupitev je podhranjenost vzrok za večino bolezni, zato v sklopu preventivnega delovanja vplivajo predvsem na boljše prehrambene navade. Promotorji zdravja ljudem svetujejo, kako z malo sredstvi zagotoviti zdrave obroke (Edinburgh Chiapas Solidarity Group 2004).⁷⁹ V sklopu preventivnega zdravljenja potek tudi več kampanj. Med drugim poskušajo iztrebiti parazite, cepiti čim več otrok in izobraževati o higieničnih standardih, ki preprečujejo širjenje bolezni (Muñoz Ramirez, 2008d).

V zapatističnih skupnostih so droge in alkohol prepovedni, kar dodatno prispeva k boljši zdravstveni sliki prebivalstva. Ta prepoved je predvsem rezultat ženske emancipacije, saj so takoj po vstaji zahtevale prohibicijo,⁸⁰ od katere so »največ pridobile prav ženske in otroci, največ izgubila pa vlada in podjetniki« (Marcos 1995/2003a, 118). Od vstaje leta 1994 so v svojih skupnostih znižali tudi število smrti

⁷⁷ Promotorje za izobrazbo, zdravstvo in ekološko poljedelstvo izberejo skupnosti, s tovrstnim poimenovanjem in funkcijami pa se izogone hierarhičnim vlogam doktorjev in učiteljev. Zapatisti namreč verjamejo, da so vsi del učnega procesa in da k napredku skupnosti vsak lahko prispeva svoj delež.

⁷⁸ Podatki so s spletne strani nevladne organizacije *Schools for Chiapas*, ki podpira in sodeluje z zapatističnimi avtonomnimi izobraževalnimi centri v Chiapasu, predvsem na področju pismenosti, zdravstva in ekološkega poljedelstva. Za več podatkov glej njihovo spletno stran.

⁷⁹ Podatki izhajajo iz pamfletov škotske aktivistične organizacije *Edinburgh Chiapas Solidarity Group*, ki že vrsto let sodelujejo z zapatističnimi skupnostmi. Med drugim so jim pomagali zgraditi kliniko *Clinica San Antonio de Padova* v avtonomni občini 16. februar.

⁸⁰ Alkoholizem je bil pred vstajo v staroselskih skupnostih velika težava. Zapatistične upornice so tako zapisale: »Ni nam všeč navada, da moški preveč pijejo, kajti potem se prepirajo, tepejo žene in zapravljajo denar, ki ga potrebujemo za hrano. Vlada omogoča podjetja, ki prodajajo alkohol s tem da jim dajejo posebna dovoljenja za prodajo. Me nočemo teh slabih navad.« (*Mujeres de San Cristóbal de las Casas*, 1994/2006, 13). Prav zato je bila zahteva po prohibiciji ena ključnih revolucionarnih zahtev, saj se je tako zmanjšala količina družinskega nasilja (Moncayo 2006, 90), posledično pa se spreminja tudi vloga zapatističnih žensk.

novorojenčkov in ukinili prostitucijo (Marcos 1995/2003a, 118), s katero so se v preteklosti prenašale različne spolno nalezljive bolezni.

Podobno kot ekološko kmetijstvo tudi zdravstvo temelji na že omenjenih promotorjih, ki jih (večinoma prek solidarnostnih projektov) usposabljuje tuji strokovnjaki. Ti pa zdravstvene promotorje zgolj izobražujejo, saj tujci v zapatističnih klinikah ne delujejo. Zapatisti se namreč izobražujejo zato, da bodo v svojem delovanju avtonomni, šol ali bolnic pa nimajo vse dotlej, dokler niso sami usposobljeni za delo v njih (Gregorčič 2005b, 148). Izobraževanja promotorjev potekajo v tematskih sklopih in predvsem v obliki razprav (Farmer 2003, 123), pa tudi prek konkretne prakse, saj bolj izkušeni zdravstveni promotorji svoje znanje prenašajo naprej na nove staroselce. Promotorji študirajo anatomijo, fiziologijo, diagnostiko in različne poteke zdravljenj, predvsem pa se izobražujejo o preventivni medicini. Za svoje delo niso plačani, a jih skupnosti pri njihovem študiju in kasnejšem delu podpirajo v obliki zagotavljanja hrane (Muñoz Ramirez, 2008b).

Zapatistična zdravstvena oskrba sicer poteka na treh ravneh. Po eni strani vlagajo v izgradnjo in opremo centralnih klinik (nekatero izmed njih so izjemno dobro tehnološko opremljene in imajo napredne laboratorije ter pripomočke za zdravljenje npr. rakavih obolenj, transplantacijo, zobozdravstvo itn.), po drugi strani pa po občinah gradijo manjše zdravstvene postaje. Najosnovnejša raven so majhne posvetovalnice v posameznih vaseh, kjer se lokalni zdravstveni promotor pogovarja o težavah, s katerimi se soočajo prebivalci. Če jim ne zna ali zmore pomagati, paciente napoti v večjo kliniko, kjer tamkajšnji promotorji zagotavljajo 24-urna dežurstva (Edinburgh Chiapas Solidarity Group 2004).

Tudi zato zapatisti vlagajo v razvoj prometne infrastrukture in rednih prevoznih sredstev za prevoz bolnikov (Gregorčič 2005b, 148). Gradnja klinik in t. i. *casas de salud* (hiš zdravja) je izključno domena zapatistov, saj se zanje odločajo po intenzivnih pogovorih znotraj skupnosti, kjer se odločijo, kaj sploh potrebujejo, in naredijo načrt gradnje. Ta vsebuje ustanovitev posebnega kolektiva (ponavadi okoli 13 ljudi), ki skrbi za uspešno izvedbo projekta, za samo gradnjo pa skrbijo prostovoljci iz več vasi (Schools for Chiapas).

Staroselci so dobro poučeni o tem, kako deluje farmacevtska industrija, kako se določajo (visoke) cene zdravil in kam gredo (še višji) profiti od njihove prodaje. S tujimi strokovnjaki razpravljajo o vlogi in pomenu generičnih zdravil, njihovih cenah, učinkih, predvsem pa primerni uporabi in zlorabi klasične medicine (Farmer 2003, 123).

Dobro poučeni se tako lahko sami odločajo o svoji izbiri zdravljenja in napredka tudi na področju zdravja.

V zadnjih letih se množično vračajo k zdravljenju z naravnimi zelišči, saj se je v preteklosti izkazalo, da staroselci praviloma potrebujejo drugačna zdravila od tistih, ki jih uživajo ostali prebivalci. Kemična zdravila njihovega zdravja velikokrat sploh niso izboljševala, ampak slabšala (Gregorčič 2005b, 148). Zato se trudijo odkriti že izgubljeno vedenje o tradicionalnih majevskih zeliščih z zdravilnimi učinki, s katerimi lahko kombinirajo oziroma povsem nadomestijo konvencionalna zdravila (Edinburgh Chiapas Solidarity Group 2007).

To poskušajo narediti v sklopu posebnih zeliščnih laboratorijev in centrov (eden takšnih je v školjki La Realidad), ki naj bi opolnomočili več sto ženskih nabiralk zelišč, zdravilk kosti in babic, ki pomagajo pri porodu. Ko so se skupnosti odločile, da želijo spet začeti negovati tradicionalne oblike zdravljenja, so poklicali ljudi, ki so se s tem še vedno ukvarjali. Na začetku nekateri niso bili pripravljeni deliti svojega vedenja, ki ga niso dojemali kot znanje, ampak kot posebno moč, vendar so sčasoma to kulturno oviro premagali in sedaj delujejo kot promotorji na tem področju (Muñoz Ramirez, 2008a).

Klinike zdravijo tako zapatiste kot nezapatiste, saj se v zadnjih letih vse pogosteje dogaja, da se v njihove klinike zatekajo tudi ostali staroselci, ki še vedno nimajo dostopa do državnih zdravstvenih storitev. Naravna zdravila in zdravljenje so brezplačni, zaračunavajo jim le farmacevtske izdelke (in še to ne vedno). Odkar imajo v školjkah Svete dobre vlade, imajo zapatisti tudi splošni zdravstveni načrt, ki ga ocenijo vsake tri mesece. V sklopu teh posvetovanj preučijo ključne bolezni na območju in morebitne potrebe po novih resursih (Muñoz Ramirez, 2008d). Velik poudarek dajejo na spoštljivo ravnanje z bolniki, saj so se staroselci v državnih bolnicah večkrat srečevali z rasističnimi opazkami in neprimerno obravnavo. Zato zapatisti poudarjajo, da s pacienti ravnajo kot z »brati in sestrami« (Edinburgh Chiapas Solidarity Group 2004).

Nasploh pa je njihov zdravstveni sistem dober primer samoupravnega delovanja, ki horizontalno in neodvisno od vladnih oziroma zasebnih naložb razvija ključne elemente, s katerimi zagotavlja osnovno oskrbo svojih skupnosti.

3. 2. 4. 3 AVTONOMNO IZOBRAŽEVANJE: HODIMO SPRAŠUJOČI

Podobno kot pri zdravstvu so podatki o izobrazbeni strukturi prebivalcev Chiapasa, še posebej staroselcev, med najslabšimi v državi.⁸¹ V Mehiki je bilo formalno izobraževanje praviloma vedno namenjeno predvsem 'civiliziranju' in asimilaciji staroselcev v nacionalno kulturo z eksplicitnim namenom zatrtja kolektivnega spomina na staroselsko preteklost. Izobraževanje je zato ena od ključnih zahtev zapatističnega boja in pomemben del gradnje avtonomnega sistema izven primeža neoliberalnega kapitalizma (Servicio internacional para la paz).

»Ker je izobraževanje integralni del zapatističnega boja, sta osnovna principa avtonomnega zapatističnega izobraževanja *educar produciendo* (proizvajajoče učenje) in *educar aprendiendo* (učeeče učenje).⁸² Vzajemnost boja in izobraževanja je še najbolj očitna v politični praksi, ki so jo ponovno obudili zapatisti in je postala prevladujoča praksa številnih gibanj v Latinski Ameriki in onkraj nje.« (Gregorčič 2005b, 150). Gre za prostor srečevanja dialoga in analiz, imenovan *encuentro*⁸³ (Gregorčič 2005a, 109). Zapatistični izobraževalni sistem ni fiksni, ampak se tako kot ostale njihove strukture prek premišljevanja in evalvacije nenehno spreminja in prehaja skozi različne forme in vsebine.

Njihov cilj je predvsem učenje o lastni preteklosti in bojih, tako v formi kot v vsebini pa se želijo oddaljiti od institucionaliziranih oblik izobraževalnega procesa (Servicio internacional para la paz). Zapatisti so se v državnih šolah namreč soočali z rasizmom, nezainteresiranostjo učiteljev za delo z njimi, ponekod pa učitelji v njihove zaselke, ki so bili težko dostopni, sploh niso hoteli prihajati (Chiapas Media Project – Promedios 2000a).⁸⁴ Razliko med državnim in zapatističnim šolskim sistemom vidijo v tem, da »v zapatističnih šolah delamo za naše brate. Vlada vsiljuje izobrazbo, ki je

⁸¹ Več kot 42 odstotkov vseh prebivalcev zvezne države Chiapas nad 15 letom ni končalo osnovne šole, 20 odstotkov jih ni bilo nikoli del kakršnekoli formalne izobrazbe. Če pogledamo podatke za staroselsko prebivalstvo (pri čemer podatki ne nakazujejo stanja zapatističnih skupnosti, ki ga bomo opisali v nadaljevanju), 14 odstotkov otrok pod 14 letom starosti ne obiskuje šole, slabih 25 odstotkov jih ne govori špansko, v letu 2005 je bila za staroselce doba, ki so jo preživeli v šolskem sistemu, slaba štiri leta. Po podatkih iz istega leta slabih deset odstotkov otrok med osmim in 14 letom in 20 odstotkov ljudi nad 15 letom ne zna ne brati ne pisati. Nepismenih je okoli 27 odstotkov moških in kar 50 odstotkov žensk (Servicio internacional para la paz).

⁸² Gre za izraza, s katerima so zapatisti opredelili svoje inovativne metode radikalne pedagogike. V nadaljevanju bomo podrobneje prikazali način njihovega učenja v boju.

⁸³ To je prostor dialoga, saj zapatisti menijo, da je prav medsebojna komunikacija ključno orožje v boju za svobodo: »Beseda je tista, ki gradi mostove med ljudmi. Tišina je tisto, kar oblastniki ponujajo naši bolečini zato, da bi nas naredili majhne...Oblastniki uporabljajo tišino, da prikrijejo svoje zločine. Mi tišino uporabljamo zato, da se poslušamo, dotikamo, spoznavamo. Bratje, to je orožje! ... Združimo se v besedi in tišini, ki osvobajata!« (EZLN 1995).

⁸⁴ Kako zapatisti vidijo odločitev, da vzpostavijo avtonomno šolstvo in kako danes poteka delo znotraj njega, glej dokumentarni film *Education in Resistance*. Chiapas Media Project - Promedios (2000a).

oblikovana za bogate, vsiljuje nam svoje ideje in tuj jezik. Mi pa razvijamo naš jezik in svojo kulturo» (Edinburgh Chiapas Solidarity Group 2008).

Podobno kot pri ekološkem kmetovanju in zdravstvu imajo tudi pri avtonomno organiziranem izobraževanju ključno vlogo promotorji. Prve generacije so vzgojili komandanti EZLN in predstavniki civilne družbe, v zadnjih letih pa postaja zapatistični izobraževalni sistem vse bolj neodvisen, saj promotorje (ki so lahko v luči tega, da zapatisti verjamejo, da lahko vsak nekaj ponudi skupnosti, tudi zelo mladi, stari le osem ali devet let) iz tretje in četrte generacije skorajda v celoti izobražujejo njihovi bolj izkušeni tovariši. Njihovo izobraževanje poteka v posebnih centrih (Muñoz Ramirez, 2008e), večkrat pa se promotorji iz različnih zapatističnih šol srečajo in izmenjujejo svoje izkušnje, pripravljajo učne načrte in delijo znanje, ki ga nato prenašajo otrokom oziroma svojim skupnostim (Schools for Chiapas).

Zapatistični avtonomni izobraževalni sistem ima več ravni. Na osnovni stopnji se otroci od tretjega leta dalje (in vse dokler ne osvojijo potrebnih znanj, kar je lahko pri osmih ali štirinajstih letih) učijo pisati, brati in računati. Tovrstno šolanje poteka po vaseh, poučujejo pa bolj izkušeni zapatisti. Druga raven izobraževanja poteka na posebnih kampusih v občinah ali školjkah. Ko otroci zaključijo ta del procesa, lahko napredujejo na tretjo raven, nekateri pa že po tej stopnji postanejo promotorji znanja. Na kampusih, kjer so prostori za bivanje, učilnice, športna igrišča, kuhinja in jedilnica, otroci bivajo 30 dni, nato se ponovno vrnejo v svoje oddaljene vasi za 15 dni (Gregorčič 2005b, 155-156).

Otroci se v šolah učijo o poljedelstvu, politiki, umetnosti, kulturi, zdravju, športu, matematiki, zgodovini, vse pa poteka dvojezično: v enem izmed staroselskih jezikov in španščini, ki jim omogoča komunikacijo z gibanji izven lokalnih skupnosti. Pri tem pa je treba poudariti, da poučevanje ne poteka po učnih načrtih, ki jih poznajo v državnih šolah, ampak se mladi zapatisti učijo predvsem o svojem boju, branjenju skupnosti, svoji kulturi in skrbi za zemljo (Muñoz Ramirez, 2008d). Pri tem jih vodijo ključne zahteve zapatistične vstaje, saj zapatisti razlagajo, da je namen izobraževanja nadaljevati boj in krepiti staroselsko identiteto: »Ne rabimo se naučiti, da smo staroselci, to že vemo. Ne poznamo pa naše zgodovine, in to je tisto kar potrebujemo.« (Muñoz Ramirez, 2008c). V šolah se v obliki kronologij učijo tudi o zgodovini posameznih avtonomnih skupnosti, v katerih živijo (Muñoz Ramirez, 2008e).

Svoje šolanje mladi eksplicitno opisujejo kot proces. Učenje znotraj tega procesa je vzajemno, tisti, ki uči, znanje tudi sprejema in obratno. Prav tako za izobraževanje ni

starostnih omejitev. Mladi poskušajo tako ob vsaki priložnosti od starejših in bolj izkušenih tovarišev izvedeti čim več. Čeprav je šolanje neobvezno, težav z izostajanjem otrok praviloma nimajo. Če se te vseeno pojavijo, se promotorji o pomembnosti participacije v izobraževalnem procesu pogovorijo s starši (Gregorčič 2005b, 155-156).

Zapatisti opazajo, da je napredek otrok, zahvaljujoč avtonomnemu šolskemu sistemu, velik, saj so po zaključku šolanja opremljeni z orodji, ki jim omogočajo prepoznavanje njihovih pravic, in pogumom, da se zanje borijo. Eno izmed vprašanj ob končanju njihovega šolanja je denimo, kako bodo z novimi znanji pomagali svoji skupnosti, otroci pa se nato odločijo, ali želijo sodelovati pri ekološkem poljedelstvu, trgovanju, zdravstvu itn. Šole tako na več načinov krepijo zapatistični boj za avtonomijo (Muñoz Ramirez, 2008b), rezultati njihovega delovanja pa so očitni na številnih področjih, od večje participacije žensk, znanja tujih jezikov, pismenosti, širokega poznavanja uporov po svetu, kulturi sodelovanja itn. (Gregorčič 2005b, 154).

3. 2. 4. 4 KRIK ŽENSK: OD DVOJNEGA ZATIRANJA DO DVOJNE MOČI ZA UPOR

Nekaj mesecev po začetku zapatistične vstaje je Subcomandante Marcos zapisal, da je za ženske v Chiapasu »vse, razen spoštovanja, podvojeno: odstotek nepismenosti, nečloveški življenjski pogoji, nizke plače, zapostavljenost, vse to je zabetonirano v nočno moro, ki jo sistem ignorira ali zakrije v splošne indekse, ki ne pokažejo izkoriščanja žensk, ki omogoča vsesplošno izkoriščanje. A nekaj se začneja, nekaj se ne sklada v tej dvojni podrejenosti. Dvojna nočna mora pomeni tudi dvojno prebuditev« (Marcos 1994/2003b, 64). Ena izmed ženskih poveljnic EZLN, komandantka Ramona, je v devetdesetih letih v enem izmed govorov podobno povedala: »Ženske smo najbolj izkoriščane. Vstati moramo ob treh zjutraj, da pripravimo koruzo za zajtrk našega moža in si ne oddahnemo vse do poznega večera. Če primanjkuje hrane, jo najprej damo našim otrokom in možu. Zato smo se ženske sedaj odločile, da sežemo po orožju in postanemo zapatistke.« (Ramona v Arsenault, 2005).

Zapatistke so se tako množično vključile v vstajo leta 1994 in hkrati zahtevale novo premišljanje vzorcev dominacije, ki so jim podvržene, saj pravijo, da hočejo (poleg ostalih mehanizmov represije, ki jih izvajata država in vojska) spremeniti tudi lastne običaje, ki rušijo njihovo dostojanstvo (Hernández Castillo in drugi 2006, 44).

1. januarja 1994 so zapatistične upornice izdale besedilo z naslovom Ženski revolucionarni zakon, ki jasno postavi že omenjene zahteve po enakopravnosti. V desetih točkah so povzele zahtevo po pravici do sodelovanja v revolucionarnem boju, ne

glede na njihovo raso, veroizpoved, barvo ali politično pripadnost. Zahtevale so pravico do dela in pravično plačilo zanj. Hotele so imeti pravico o avtonomnem odločanju glede števila otrok, pravico do sodelovanja v zadevah skupnosti in možnost zasedanja vseh funkcij. Zase in za svoje otroke so zahtevale osnovno zdravstveno oskrbo, hrano in izobraževanje. Same hočejo izbirati svoje partnerje in v poroko ne smejo biti prisiljene. Zahtevale so tudi prepoved alkohola, konec nasilja nad njimi in pravico do činov v revolucionarnih oboroženih silah (Gutiérrez 2005, 175).

Moški v gibanju so jim legitimnost teh zahtev priznali, čeprav se ženske še vedno soočajo s številnimi težavami. Ko so se zapatisti s šesto deklaracijo leta 2005 ozrli na prehojeno pot, so ugotovili, da sicer počasi, a vztrajno narašča število žensk, ki sodelujejo pri avtonomnem odločanju o ključnih stvareh skupnosti, tako da prevzemajo zadolžitve v Svetih dobre vlade, različnih komisijah in kolektivih. Kljub temu pa opažajo, da se »zaradi pomanjkanja spoštovanja do tovarišic še vedno premalo udeležujejo boja« (EZLN 2005, 20).

Ženske so vseeno že od začetka vstaje množično sodelovale tako v poveljstvu kot siceršnji sestavi EZLN, kjer je od okoli 15 tisoč borcev približno 40 odstotkov žensk (Gutiérrez 2005, 169).

S svojim delovanjem so odprle prostor zase in v kombinacijami z različnimi zahtevami na novo definirale vlogo staroselskih žensk. Svoje delo so začele organizirati kolektivno (Chiapas Media Project – Promedios 1999),⁸⁵ v procesu grajenja avtonomije od spodaj pa prevzemajo čedalje več odgovornosti, predvsem v različnih kooperativah, kot promotorke zdravja, izobrazbe itn. Pri tem je treba priznati, da je moških promotorjev še vedno več od ženskih, saj so slednje ob prevzemu tovrstnih funkcij še vedno zaznamovane. Staroselke tradicionalno svojih vasi namreč niso zapuščale. Zapatistke vseeno pravijo, da se ne bodo vdale, saj so »prve, ki branijo svoje skupnosti, ko vojska vstopi v vasi. Če smo lahko v prvih bojnih vrstah, potem lahko tudi študiramo!« (Muñoz Ramirez, 2008c). Eden izmed pokazateljev razvoja in napredka žensk znotraj zapatističnih skupnosti je bil tudi prvi ženski *encuentro* na prehodu iz leta 2007 v 2008, ki se ga je udeležilo več kot 3000 žensk iz vsega sveta in na katerem so razpravljale o različnih težavah, s katerimi se srečujejo v svojih bojih, ki so jih tudi medsebojno oplajale skozi dialog (Klein 2008).

⁸⁵ Za primer tovrstne kolektivne obdelave zemlje glej dokumentarni film *Woman United*. Chiapas Media Project – Promedios (1999).

Tovrstno udejstvovanje in odločnost je v skupnostih zgradilo njihovo prepoznavnost in možnost, da v boj med splošne zahteve vključijo tudi tiste, ki bi jih lahko sicer uvrstile med bolj specifično ženska vprašanja. Njihove zahteve zato v temeljih spreminjajo globoko zakoreninjene odnose neenakosti, segregacije, moške dominacije in slabega ravnanja z ženskami (Millán 1998, 67).

Gibanja staroselk je še toliko pomembnejše, ker so mobilizacijo začele same (in v gibanje niso vstopale zaradi želje moških po simboličnem zastopstvu žensk v različnih strukturah), po drugi strani pa strategije boja črpajo iz svojega zgodovinskega okvira in specifičnega položaja znotraj skupnosti. Ženske tako ustvarjajo situacije, ki jih opolnomočijo, to pa vodi v radikalno spremembo njihovega družbenega položaja (Gutiérrez 2005, 177).

3. 2. 4. 5 MEDNARODNI ODMEV VSTAJE: NAVDIH IN PODPORA

Enajst let po svojem uporju so zapatisti v Šesti deklaraciji iz Lakadonskega pragozda zapisali, da so leta 1994 zahtevali demokracijo, svobodo in pravico za vse Mehičane, čeprav so se osredotočali predvsem na staroselce, ker je to sredina, iz katere izhajajo. Boj so že od začetka zastavili tudi v mednarodnem kontekstu.⁸⁶ Pravijo, da se hočejo boriti z vsemi ljudmi, ki so skromni in preprosti »kot mi in živijo v pomanjkanju in so žrtve izkoriščanja in ropanja bogatih in njihovih zlih vlad, tukaj v naši Mehiki, kot tudi v drugih deželah sveta« (EZLN 2005, 15).

Praktično takoj po začetku vstaje so se po vsej Mehiki in svetu začele oblikovati številne organizacije (mnoge so seveda obstajale že prej in so se nato identificirale z zapatističnim bojem), ki so dobavljale zaloge obkoljenim naseljem, opazovale stanje človekovih pravic in pripravljale proteste. Upor je hkrati pokazal, kako rasistična je Mehika v resnici. Številne belske skupnosti (ponavadi bogatih veleposestnikov) so se prav tako organizirale in pozivale k odkriti sovražnosti do staroselcev v mehiški družbi (čeprav je ta v resnici, kot smo prikazali v prejšnjih poglavjih, *de facto* obstajala že prej). Prav ta odpor je na stran zapatistov privabil še več podpornikov (Gilbreth in Otero 2001, 8-26).

Skozi leta so zapatistične skupnosti začele tesno sodelovati predvsem z italijanskimi, baskovskimi, katalonskimi, nemškimi in ameriškimi kolektivi. V Sloveniji

⁸⁶ Če smo natančni intergalaktičnem, saj so tako poimenovali niz srečevanj *encuentro*, kjer si s predstavniki gibanj iz vseh kontinentov že več let delijo izkušnje in sklepajo nova poznanstva, ki jih imenujejo intergalaktična »samo zato, da bi izpadli šaljivčki, in zato, ker smo povabili tudi tiste iz drugih planetov, ampak zdi se, da niso prišli, mogoče pa so, pa nam niso dali jasno vedeti« (EZLN 2005, 17).

je leta 2000 začelo delovati društvo *Aguascalientes*, znotraj njega pa kolektiv DOST JE!, ki se ukvarja z distribucijo zapatistične kave »in podpira gradnjo šole v La Realidadu« (Gregorčič 2005b, 143), leta 2001 pa je v Chiapas odšla prva organizirana skupina aktivistk in aktivistov iz Slovenije, ki jim je nato sledilo še nekaj odprav (Zadnikar 2004, 217).

Mehiška vlada je poskušala že od začetka upor v Chiapasu prikazati kot izolirano gibanje nekaj posameznikov in je povsem cenzurirala poročanje predvsem televizijskih medijev, ki so v Mehiki v večinski lasti državne mreže *Televisa*. To jim ni uspelo, ker so zapatisti že na začetku boja spretno komunicirali s posameznimi neodvisnimi novinarji, ki so v svet prek faksov in elektronske pošte pošiljali novice iz Chiapasa. Ob boku zapatistične vstaje se je oblikoval tudi *cyberspace*, skupina bolj ali manj organiziranih podpornikov zapatistov po vsem svetu, ki so zbirali, objavljali in prevajali izjave in zapise upornikov na internetu, forumih, spletnih knjigah itn. (Cleaver 1998). Ko govorimo o zapatističnem gibanju, tako velikokrat govorimo o internetu kot njihovem ključnem orožju, ki je zavedanje o boju razširil po vsem svetu.

Po drugi strani pa je z boji po svetu solidarna tudi zapatistična skupnost. V svoji šesti deklaraciji so med načrti denimo navedli, da se bodo poskušali zaradi podpore in spoštovanja še bolj povezovati s posamezniki in posameznicami ter organizacijami, »ki se borijo proti neoliberalizmu in za človečnost« (EZLN 2005, 31). V luči tega so sklenili, da bodo poskušali po svojih zmožnostih (zavedati se moramo, da so skupnosti, čeprav čedalje bolj samozadostne, kljub napredku gmotno še vedno slabo preskrbljene) gibanjem pošiljati pomoč, predvsem hrano in izdelke. Gibanja so pozvali še k medcelinskim srečanjem, kjer se pogovarjajo o različnih bojih in izmenjujejo izkušnje (EZLN 2005, 31).⁸⁷

EZLN je nedavno izrazil solidarnost z ljudsko vstajo v Grčiji, ki se je začela po uboju 15-letnega anarhista. V atenski četrti Eksarhia je še danes na mestu, kjer ga je decembra 2008 ustrelila policija, zapatistična slika s podpisi njihovega poveljstva.⁸⁸ Tudi Subcomandante Marcos je skozi leta v več komunikacijah izrazil solidarnost z nizom

⁸⁷ Kombinacija preprostega in lahko razumljivega jezika, staroselskega mističnega besednjaka in lucidnega humorja, ki je navdušila ljudi po vsem svetu, veje tudi iz Šeste deklaracije. Tako recimo pripomnijo, da bodo poskušali srečanje pripraviti nekje, kjer imajo dovolj velik zapor, da se v primeru, če jih bodo oblasti želele zapreti, ne bi preveč gnetli in imeli hkrati dovolj prostora, da srečanje nadaljujejo tudi za rešetkami.

⁸⁸ Podatki zbrani med delom na terenu v Grčiji maja 2009.

uporov po svetu.⁸⁹ Ob poskusu odstranitve Chaveza leta 2002 denimo kliče k spoštovanju venezuelske suverenosti in podpre vstajo v Argentini leta 2001 (Marcos 2002/2003, 584), ki je zanimiva tudi zato, ker jo analitiki večkrat označujejo kot prvo urbano zapatistično vstajo,⁹⁰ ki je pokazala na možnosti radikalnih družbenih sprememb tudi v sodobnih mestih.

Z zapatistično vstajo piketerose družijo tudi zavračanje prevzema oblasti. Gre namreč za popolnoma avtonomno gibanje 'od spodaj', po čemer se razlikuje od vseh revolucionarnih gibanj iz argentinske preteklosti (Ranis 2004, 10-11). Člani gibanja ne zahtevajo vrnitve v ustaljeni vertikalni sistem, saj so ustvarili lastno logiko delovanja. Iz posameznih akcij so začeli vzpostavljati nov red; urejajo si okolico, razmere za življenje, šolstvo, zdravstvo, hrano in delo ter si gradijo prostor za novo politično delovanje (Gregorčič 2005a, 58-59). Podobno kot zapatisti tudi oni vse odločitve sprejemajo na podlagi razgovorov in maksimalne vključenosti v procese odločanja.

⁸⁹ Zgolj v Šesti deklaraciji iz lakadonskega pragozda (2005) zapatisti nagovarjajo uporne tovariše po vsej latinski Ameriki, Evropi, Afriki, Aziji, Oceaniji.

⁹⁰ Ko smo že pri urbanih gibanjih: simbolika in besednjak zapatistov se pojavlja tudi na območju nekdanje Jugoslavije. V Bosni in Hercegovini denimo deluje samoorganizirano gibanje *Dosta*, ki je ta hip najbrž edina entiteta, ki v državi, še vedno razklani od vojne, ljudi v boju za dostojanstvo in proti korupciji in nasilju države združuje ne glede na spolno, rasno ali religijsko pripadnost. Gibanje je nastalo leta 2006, ko se je nekaj posameznikov, ki so se poznali z internetnih forumov, odločilo, da se bodo srečali tudi v živo. Na trgu pred parlamentom so začeli razpravljati o težavah, ki jih tarejo, in to s transparenti in vzkliki. Vsak teden se jim je pridružilo več ljudi, dokler niso leta 2008 po umoru mladega fanta izbruhnili dolgotrajni množični protesti, med katerimi so razjarjeni Sarajevčani med drugim razbili parlament in 'odnesli' predsednika kantona, županjo mesta ter še nekaj drugih skorumpiranih politikov in poslovnežev. Gibanje je prisotno v vseh večjih bosanskih mestih, trenutno poskušajo vzpostaviti predvsem delavsko samoorganiziranje od spodaj ter se še naprej borijo proti nacionalizmu in fašizmu. Podatki so bili zbrani med delom na terenu septembra 2009 v Sarajevu.

4 MED KUBO IN CHIAPASOM: REVOLUCIJA?

Na začetku pričujočega dela sem si zastavila tezo, da *revolucije danes ne moremo dojemati kot enkratnega zgodovinskega reza, temveč kot dolgotrajen proces ustvarjanja alternativne družbenosti. Realizacijo revolucije moramo torej iskati v vsakdanjem življenju posameznic in posameznikov oziroma v njihovem samoorganiziranem, avtonomnem, kolektivnem delovanju. V raziskovanju so me vodili trije ključni premisleki. Najprej sem razdelala družbeni kontekst, znotraj katerega danes prihaja do potrebe po revoluciji. Nato sem na konkretnih primerih zapatistične vstaje in spregledanega kubanskega upora 'od spodaj' mislila revolucijo kot organski proces, ki ni vsiljen s strani avantgardnih revolucionarnih voditeljev, ki bi si prizadevali za prevzem oblasti. Na koncu sem prikazala še, kako se lahko revolucija v vsakdanjem življenju v resnici udejanji šele znotraj samoorganiziranega delovanja onkraj produkcije odtujenih družbenih odnosov.*

4.1 ŽIVLJENJE ONKRAJ KAPITALIZMA

Premišljevanje o revoluciji sem reflektirala v kontekstu kapitalističnega sistema, »fundamentalne oblike produkcije, ki označuje moderno dobo in temelji na razrednem konfliktu med delom in kapitalom« (Amin 2008, 7). Pokazala sem, da je ključna značilnost kapitalistične proizvodnje vsebovana v razbitju družbenega delovanja, alienaciji, ki se ne nanaša zgolj na proizvodnjo objekta, ki je proizvajalcu tuj, temveč tudi na samoodtujitev delavca (Holloway 2004, 47). Tovrstna fragmentacija pa vsebuje še eno dimenzijo, saj to, da »je človeku odtujena njegova generična bitnost, nasploh pomeni, da je en človek odtujen drugemu, tako kot je sleherni od njih odtujen človeški bitnosti« (Marx in Engels 1844/1969, 310). Zato sem pri svojem raziskovanju analizirala emancipacijske procese, ki prehajajo to dvojno naravo alienacije, značilno za kapitalistične družbe.

Nadaljnje ovire, ki notranje otežujejo izumljanje novih družbenosti, ležijo v iluziji, v katero nas vodijo prav odtujeni družbeni odnosi, ki jih proizvajamo v kapitalističnem sistemu. Mislimo namreč, da smo kot posamezniki svobodni zgolj zato, ker ne živimo v sužnjelastniškem sistemu in lahko prosto dostopamo do sredstev preživetja. Pri tem pozabljamo, da takšna svoboda posameznika hkrati odvezuje »od odgovornosti do skupnosti in od občutka smiselnega sodelovanja v kolektivnem delovanju« (Holloway 2004, 68). Še več, v vsej tej svobodi se ne zavedamo, da ponotranjamo gospodarje in

njihove ukaze, saj se »boj proti svobodi reproducira v človekovi psihi kot samo-zatiranje zatrtega posameznika, to samo-zatiranje pa ohranja njegove gospodarje in institucije« (Marcuse 1998, 16).

Zato smo se z zastavitvijo našega premišljevanja v kontekstu kapitalizma vprašali, v kolikšni meri so tako zapatisti kot kubansko ljudstvo, in v končni fazi katerokoli protisistemske gibanje, ubežali realnosti, ki jih obdaja in preseglji vzorce kapitalistične družbenosti. Sodobna teorija, ki poskuša premišljevat realnost globalnih bojev proti neoliberalizmu, kamor spadata tudi Hardt in Negri, vse prevečkrat poenostavi razmerje med kapitalom in delavcem na zunanji odnos Imperija in Multitude. Delovanje gibanj je tako vidno kot boj proti zunanjemu sovražniku in zato usmerjen predvsem v borbo za avtonomijo. In čeprav je ta dimenzija vsekakor pomembna, se hkrati z njo odpira še drug, v sodobni teoriji revolucije bolj kontroverzni zorni kot. Kapital in kapitalizem ne obstajata brez delavcev, ki ju gradijo. Če se borimo proti kapitalu, se torej nujno borimo tudi proti nam samim (Holloway 2004, 146-147). Če bi bil odnos med kapitalom in delom res zunanji, bi namreč delovala preprosta logika, uničimo sovražnika (država, kapitalizem) in vse bo v najlepšem redu, vladala bosta svoboda in enakost. Zgodovina nam kaže, da to ne drži, saj 'sovražnika' z lastnimi potezami ustvarjamo sami. Razpustitev države ali kapitalizma ne pomeni nič, če ga ne spremlja predhodna gradnja alternativnih skupnosti, vključno in predvsem družbenih odnosov.

Zapatistično samoupravljanje in kubanska transformacija revolucionarnega procesa sta preko vzpostavljanja avtonomnih, od države neodvisnih mehanizmov upravljanja družbe jasen dokaz za naš argument, da je anti-sistemske in kolektivno delovanje za revolucijo nujno potrebno, a še zdaleč ne zadostno. Ključno je namreč ustvarjanje prostora opolnomočenja, samo-realizacije in emancipacije revolucionarnih akterjev, ki šele tako lahko kolektivno in preko samorefleksivnega delovanja v temelju spreminjajo odtujene družbene odnose, ki jih ustvarjamo v vsakodnevnem življenju. Na pomembnost novih oblik odnosov, ki ustvarjajo opolnomočene posameznike, kažejo pričevanja, ki smo jih omenjali v našem delu. Tako zapatisti kot kubanski uporniki izpostavljajo pomen dostojanstva, ki ga prinaša samoorganizirano delovanje. Na obeh primerih smo prikazali, kako se z ustvarjanjem nove družbenosti v ospredje prebija tudi vprašanje emancipacije žensk, vloga otrok (spomnimo se na mlade promotorje izobrazbe v zapatističnih vaseh), bolnih in starejših; vseh tistih marginaliziranih skupin, ki so v kapitalizmu institucionalizirane in oropane dostojanstvenega življenja in

delovanja, v najboljšem primeru obravnavane kot žrtve, ne pa kot akterji svojih lastnih življenj.

Revolucija, kot jo razumem v pričujočem delu, mora imeti zato dvojno naravo. Po eni strani mora biti negativna v smislu proti-sistemskega boja, po drugi pa pozitivna v kontekstu grajenja drugačnih svetov. Prav slednje v najbolj neposredni praksi udeležujejo zapatisti, ko ustvarjajo samoorganizirane družbene oblike delovanja in postajanja. Tudi inovatorji zelene ekonomije na Kubi so proti- ali morda celo mimo-sistemski, saj so revolucionirali svoje prehranske navade, način življenja, odnos do okolja, torej vsa temeljna izhodišča skupnostnega delovanja, in to povsem mimo države in oblasti. Cilj njihovega revolucionarnega procesa tako ni uničenje države oziroma sistema kot fetišizirne forme, ampak prenehanje njegovega ustvarjanja in prehajanje onkraj kapitalističnih družbenih razmerij. Ali povedano drugače: ko mehiška vlada svojih obljub do zapatističnih skupnosti ni držala, so uporniki stvari vzeli v svoje roke in začeli graditi drugačen svet. Ko je kubanska oblast v času krize odpovedala, ljudstvo ni čakalo na njihovo pobudo, ampak se je organiziralo na temeljih egalitarnosti in solidarnosti ter zgradilo novo realnost tu in zdaj.

Ključni prelom s preteklimi (v kubanskem primeru tudi lastnimi) revolucionarnimi praksami zapatistični in kubanski vstajniki nakazujejo tudi s prehodom od kapitalističnega pojmovanja časa, ki implicira čakanje, do delovanja, ki ni pomaknjeno v nedoločljivo prihodnost, ampak svet spreminja že danes. Številna sodobna gibanja s svojim delovanjem dokazujejo, da ideje o čakanju »da nas morebitne spremembe udarijo od Boga, neoliberalizma, nove politične stranke, ideologije ali nove revolucionarne ikone« (Gregorčič 2005a, 122), ne zdržijo realnosti, ki nas obdaja. Opisana primera kaže, da revolucije ne moremo čakati kot zgodovinske nujnosti, ampak je ta lahko zgolj produkt našega lastnega delovanja, če v konkretnih vsakdanjih situacijah prepoznavamo oblike alienacije, podrejanja, samozanikanja in se jim tudi aktivno upiramo.

Čeprav smo bili v našem delu osredotočeni na primer zapatistične vstaje in upora kubanskega ljudstva v devetdesetih letih 20. stoletja, po svetu deluje še vrsta gibanj, ki iritirajo, negirajo, prehajajo ideologijo kapitalizma in preizprašujoče ustvarjajo kolektivitete, ki revolucionarno spreminjajo realnost skozi prizmo »ustvarjanja, širjenja in množenja razpok v kapitalistični dominaciji« (Holloway 2010, 51). Čeprav se poskuša tovrstna gibanja večkrat nasilno poenotiti v globalni boj za pravičnost, gre v

resnici za množstvo različnih vstaj, ki fluidno prehajajo oblike, medsebojno odmevajo in podirajo meje.

Magnituda krika španskih borcev je dala pogum kubanskih revolucionarjem konec petdesetih let, Chejeva predanost je bila vzor zapatističnim upornikom, ki so (tudi) na podlagi kubanskih izkušenj premišljevali svojo lastno pot v izolaciji Lakandonskega pragozda. Piketerosi so skupaj s številnimi gibanji po vsem svetu, ki opozarjajo na izkoriščanje in odtujevanje, ruralni zapatistični upor prevedli v urbano vstajo, kubansko ljudstvo pa je medtem nevidno gradilo zeleno ekonomijo in vstopilo v povsem nepričakovano fazo revolucije 'od spodaj'. Zapatistom svojega boja za avtonomijo najbrž ne bi uspelo razplamteti v tolikšnem obsegu, če z njimi ne bi solidarnostno nastopila staroselska gibanja po Mehiki in aktivisti po vsem svetu.

Postopno prilaščanje avtonomnega prostora iz rok kapitalizma je tisto, kar dela vsa ta sodobna gibanja revolucionarna, hkrati pa tu in zdaj gradi novo teorijo revolucije. Brez namenov prevzema oblasti kmetje po vsem svetu zasedajo zemljo⁹¹ (v tem kontekstu zapatistični upor predstavlja primer revolucionarne prakse, ki jo lahko imenujemo tudi rekuperacija pogojev življenja), delavci v času globalne krize uvajajo samoupravljanje v zasedenih tovarnah, aktivisti v urbanih središčih širijo javni prostor z okupiranimi zgradbami, avtonomnimi kulturnimi⁹² in socialnimi centri,⁹³ med prebivalci mest se ustvarjajo vezi prek delovanja v javnih kuhinjah in svetih sosesk, kjer se uveljavljajo principi direktne demokracije. Skupnosti spletajo solidarnostne vezi in si nudijo medsebojno pomoč, ljudje razmišljajo o radikalnih načinih izobraževanja, staroselci odkrivajo pozabljene načine zdravljenja, študentje z zasedbami univerz in

⁹¹ Ne zgolj na območju Latinske Amerike, Afrike in Azije, ampak tudi v Evropi. Eden bolj znanih primerov je območje Larzaca v Franciji, kjer so se lokalni prebivalci ob podpori levičarskih intelektualcev iz drugih predelov upirali širitvi vojaške baze. Kasneje je prišlo do številnih zasedb zemlje, kjer se kmetje danes borijo proti gensko spremenjeni hrani, vključujejo pa se tudi v različne druge boje po svetu. Za zanimivo analizo glej delo Williamsa (2008).

⁹² Eden takšnih primerov je na primer *Künstlerhaus Bethanien* iz Berlina, ki je po eni strani dom alternativne umetniške produkcije, po drugi strani pa samoupravna stavba gosti vrtec, različne aktivistične delavnice in dogodke ter služi kot mesto srečevanja za lokalne aktiviste (podatki zbrani med delom na terenu v Berlinu maja 2010). V Sloveniji je podoben primer Avtonomna kulturna cona Metelkova, kjer imajo svoje ateljeje številni alternativni umetniki, tam se nahaja tudi anarhistični socialni prostor Infoshop, anarhistična knjižnica, galerije itn. Za več podrobnosti glej njihovo spletno stran.

⁹³ V britanskem Nottinghamu npr. deluje socialni center SUMAC, ki je osredotočen na eko-aktivizem, hkrati pa ponuja prostor za srečevanje aktivističnih skupin, ima ljudsko kuhinjo in vegansko kooperativo (podatki zbrani med delom na terenu novembra 2009). V Ljubljani v zasedeni nekdanji tovarni Rog deluje Socialni center Rog, ki se ukvarja predvsem z vprašanjem prekernih in migrantskih delavcev.

fakultet odpirajo prostor dialoga,⁹⁴ migranti se združujejo v samoorganizirane sindikate,⁹⁵ gibanja se srečujejo in izmenjujejo izkušnje.⁹⁶

Teh revolucionarnih gibanj ne moremo in ne smemo poskušati poenotiti v enotno gibanje, ki bi imelo en program in eno smer delovanja. Poti je več, cilj pa se, kot smo pokazali na primeru razvoja zapatističnih skupnosti, realizira med hojo v utopijo. Tako kot je v sodobnosti razpršena oblast, je namreč razpršen tudi upor, saj »ne obstaja eno mesto velike Odklonitve – duše upora, središča vseh vstaj, čistega zakona prevratnika. Pač pa so različni odpori, ki so različnih vrst: možni, nujni, neverjetni, spontani, divji...« (Foucault 2000, 100). Kot je bilo razvidno iz naše študije, pa imajo prav vsi sidrišče v zgodovinskem, političnem in družbenem ozadju revolucionarnih potencialov svoje dobe.

Gibanja teoretike z nenehnimi invencijami svoje političnosti silijo, da tudi sami vsakič znova preiščujejo potenciale za temeljne družbene spremembe, saj ti uhajajo iz preverjenih kolesij obstoječe teoretske misli. Tipičen primer je denimo marksistično prepričanje, da bo do revolucije najprej prišlo v industrijsko najbolj razvitih delih sveta. Že samo opisana primera zapatistov in Kube kažeta, da se politično najbolj inovativni upori danes pojavljajo v t. i. deželah svetovne periferije, ki so zaradi systemske krize kapitalizma tudi najbolj občutile posledice neoliberalnih politik, ki jih je kot rešitev na ciklične pretrese ponudil (da ne rečemo vsilil) center svetovnega sistema (Močnik 2006, 14-15).

Chiapas in Kuba pa s svojim inovativnim pristopom k fundamentalnemu spreminjanju družbene realnosti odpirata tudi (večno) vprašanje revolucionarnega subjekta. »Kdo bi si pred 31. decembrom 1993 drznil ugibati, da revolucije ne bo vodil proletariat? ... Lahko bi ugibali, da bodo to učitelji, brezposelni, morda študenti ali kak drug del srednjega razreda. ... A nihče ni niti pomislil, da bodo to vlogo prevzeli

⁹⁴ Lokalni primer tovrstnega delovanja se je začel na ljubljanski univerzi odvijati maja 2007, ko so se samoorganizirani študenti združili v Avtonomno tribuno. Nasprotovali so privatizaciji visokega šolstva in krčenju avtonomije. V njihovem delovanju so prednjačilečasne zasedbe fakultet, na katerih so ustvarili javni prostor za svobodno izmenjavo mnenj. V boju so se povezali s sindikati in pobudo proti privatizaciji zdravstva, vseskozi pa delovali na temeljih samoorganiziranja in direktne demokracije ter ostro zavračali hierarhijo in avtoritarnost. Za več podatkov glej spletno stran Avtonomne tribune.

⁹⁵ Tudi v Sloveniji, kjer so samoorganizirane skupine delavcev iz samskih domov konec leta 2007 prvič opozorile na težaven položaj gradbenih delavcev, problematično zaposlovanje začasnih delavcev in katastrofalne razmere v njihovih nastanitvenih domovih. Poimenovali so se Nevidni delavci sveta in se povezali z aktivisti Socialnega centra Rog. Javnost poskušajo na perečo problematiko opozarjati prek javnih razprav, protestov, od marca 2008 pa pripravljajo tudi redno mesečno radijsko oddajo (Gregorčič 2008b, 206).

⁹⁶ V zadnjih letih na primer na srečanjih Svetovnega in regionalnih socialnih forumov, pa tudi na bolj lokalnih zborovanjih. Povezujejo se tudi različne organizacije in afinitetne skupine.

staroselci« (Marcos v McLaren 1998, 48). Nihče tudi ni pomislil, da lahko onkraj delovanja državne oblasti vlogo revolucioniranja svojih življenj prevzamejo kubanski prebivalci mest, ki so v nekaj letih uspeli doseči zgodovinsko prehrambeno samozadostnost in kljub socialistični revoluciji gradijo neko povsem drugo družbenost 'od spodaj'. Če so se teoretiki revolucije stoletja zatekali k preverjenemu revolucionarnemu subjektu v obliki proletariata, danes postaja jasno, da je kritično-revolucionarni subjekt nemogoče določiti, saj »kritično-revolucionarni subjekt ni definirani 'kdo', ampak nedoločeni, nedoločljivi, proti-definicijski 'kaj'« (Holloway 2004, 134).

Realnost in multipliciranje množice uporov po vsem svetu, nepričakovane geografije bojev ter novi politični subjekti nam danes torej kažejo, da moramo spremeniti ne le naše preučevanje teh gibanj, ki jih še vedno poskušamo na silo stlačiti v že obstoječe (in pogosto preživete) forme, ampak tudi temeljno razumevanje revolucionarnega procesa samega.

4.2 REVOLUCIJA KOT PROCES (OD SPODAJ)

Skozi 20. stoletje smo bili priča številnim revolucijam (kar nekaj smo jih omenili v prejšnjih poglavjih), ki so služile kot podlaga za izgradnjo teoretskega okvira, skozi katerega se še danes vrednotijo vsakršni poskusi družbenih sprememb. Nekatere revolucije so se rodile iz državnih udarov, druge iz množičnih protestov, spet tretje so se zgodile kot posledica gverilskega boja. Skoraj vsem pa je bil skupen naskok na oblast (Wallerstein 1984, 83) in voditelji, ki so v tem naskoku vodili mase, bodisi so to posamezniki bodisi partije. Ker se tovrstni prehodi iz kapitalistične v resnično egalitarno družbo niso posrečili (čeprav ne moremo zanikati dejstva, da so se v številnih državah, kjer je prišlo do socialne revolucije, življenjske razmere bistveno izboljšale), Wallerstein podobno kot Holloway (2010) predlaga »razkroj obstoječega sistema. Neposredna posledica tega stališča pa je, da osvojitve državne oblasti ni več neizbežna faza pri prizadevanju za spremembo sistema« (Močnik 2003, 7).

Zapatistični upor je morda najbolj simptomatičen primer revolucije, ki sledi tej logiki. Ko so zapatisti zakričali »*Aquí estamos!*« (Tukaj smo!), to niso storili zato, da bi se potegovali za oblast, ampak zato, da bi se jim priznala avtonomija. Ne borijo se za politično moč (v parlamentarnem smislu), saj je takšen boj del sveta, ki ga zavračajo, ne pa del svetov, ki jih želijo zgraditi. Svojega upora nočejo institucionalizirati (v obliki prevzema oblasti), saj pravijo, da si ne prizadevajo za »pometene stopnice, ki bi od

spodaj brez ovir vodile navzgor, temveč hočejo svet brez stopnic in brez kraljestev« (Holloway in Peláez 1998, 4). To pa je tista nedoločenost, ki marsikaterega teoretika skrbi, saj je potrpežljiva, procesualna, drugačna, nepokorna, neulovljiva.

Kubanski uporniki konec 20. stoletja, predvsem pa zapatistični staroselci niso zavrnili zgolj prevzema oblasti, ampak tudi hierarhično organiziranje znotraj revolucionarnega procesa. V luči tega Marcos enega izmed komunistov naslovi: »Požvižgam se na vse revolucionarne avantgarde na tem planetu« (Marcos 2003, 590). Zapatisti so morali zato oblikovati nove mehanizme odločanja, ki so jih utemeljili na dialogu. Njihove skupnosti o vseh ključnih vprašanjih razpravljajo, dokler ne dosežejo konsenza, pri čemer jih vodi načelo 'dobre vlade', kar pomeni, da so vse odločitve podrejene interesom in željam skupnosti (Ouviña 2005a, 36-37). Na teh dveh točkah zapatizem prelomi tradicijo večine preteklih levičarskih revolucionarnih projektov, ki so ciljali na prevzem oblasti in kasnejšo gradnjo proletarske države kot prehod v komunizem in enakost. Zapatizem za prioriteto revolucionarnega procesa zastavi skupnost, ki izhaja iz kolektivnih odločitev in odgovornosti. Za tak proces pa ni pomembno, kako velik cilj lahko dosežeš, pač pa, da so vsi akterji v revolucionarnem procesu udeleženi tudi pri rezultatih razvoja skupnosti. Notranja moč skupnosti se tako ne kaže v tem, kako močne posameznike, ki posedujejo določeno znanje, ima gibanje, ampak v tem, kako je znanje (in posledično tudi moč) razpršena med njimi. Ni naključje, da tako zapatisti kot kubanski vrtnarji veliko vlagajo v (samo)izobraževanje, saj je za uspešen revolucionarni proces nujno zavedanje, da je skupnost močna zgolj toliko, kot je močan njen najšibkejši člen. Zgolj široka paleta znanj, ki ni last določenih posameznikov, pa je zagotovilo, da bo kolektiv lahko preprečil ustvarjanje (ne)formalnih avtoritet znotraj gibanja.

Obratnega recepta se je konec petdesetih let poslužila kubanska revolucionarna gverila s Castrom na čelu. Čeprav smo skozi zgodovinski pregled razvoja dogodkov pred, med in po oboroženi vstaji tudi na primeru kubanske revolucije jasno pokazali, da »revolucije niso dogodki, ampak procesi« (Wallerstein 1984, 83), je dogajanje na Kubi v t. i. posebnem obdobju pokazalo na nezadostnost revolucije, ki cilja le na prevzem oblasti, ter šel kasnejšo spremembo političnega sistema, s tem pa tudi celotne družbe. Ko je kubanska revolucionarna vlada v specifičnem spletu mednarodnih okoliščin po zlomu Sovjetske zveze in hkratnem ameriškem embargu povsem odpovedala, življenje na otoku pa je zaradi vsesplošnega pomanjkanja praktično zastalo, so se ljudje samoorganizirali in 'od spodaj' začeli pisati novo poglavje revolucije. V praksi so

ponazorili, kaj teoretiki socialne ekologije mislijo, ko pravijo, da je izhodišče reharmonizacije človekovih razmerij z naravo in ključen del razvojnega procesa »odprava vseh razmerij, osnovanih na hierarhiji in gospodovanju« (Chodorkoff 2005, 37). Kubansko ljudstvo je namreč brez želje po oblasti prek kolektivnega in neodtujenega delovanja z obratom v zeleno ne le zagotovilo prehrabeno samozadostnost na nacionalnem nivoju, ampak so prek ustvarjanja mestnih vrtov (na vsaj v začetku pretežno zasedenih območjih) redefinirali prostor skupnega in javnega.

To je tista linija družbenih bojov, ki so znotraj držav centra kapitalizma doživela najmočnejši poraz. Za Kubance vprašanje lastnine oziroma javno/zasebno že v izhodišču ni bilo tako problematično, kot se to danes kaže v zahodnih družbah. Verjetno tega vprašanja ne bi niti načeli, če se jim ne bi pokazalo kot eden izmed predpogojev za ustvarjanje alternativne prakse. Morda so ga tako hitro razrešili tudi zato, ker je bila nova kolektivizacija zemlje le sredstvo za doseg cilja, to je povečanje samooskrbe in samoorganiziranega dostojanstvenega življenja. Kubanci so med alternativnim procesom hkrati organsko, brez navodil 'od zgoraj' začeli sami ustvarjati egalitarnejšo družbo, ki temelji na nehierarhičnem delovanju in dostojanstvenih medsebojnih odnosih. Vpetost prebivalstva v revolucionarni proces je v resnici ključno in najbrž tudi edino varovalo, da revolucija dejansko realizira radikalni rez v odtujene kapitalistične odnose. »Poskus skupine voditeljev, da izpeljejo revolucijo *za* ljudi, je sicer enak poskusu, da izpeljejo revolucijo *brez* ljudi« (Freire 1970/2000, 127-128). Revolucija voditeljev v imenu ljudstva namreč ni nič drugega kot siljenje prebivalstva v situacijo, ki je enako zatiralska, kot je bil sistem, proti kateremu se borijo.

Vprašanje, na katerega v našem delu žal nismo mogli ponuditi dokončnega odgovora pa je, v kolikšni meri je tovrsten razvoj pogojen z dejstvom, da Kuba živi socializem. Ali povedano drugače: bi se tovrsten obrat lahko zgodil tudi, če Castro leta 1959 ne bi prevzel oblasti? Odgovor je tu lahko nikalen ali pritrdilen. V prid prvega govori dejstvo, da 'demokratske' evropske države praviloma izjemno nasilno odgovorijo na vsakršen poskus prilaščanja javnega prostora (spomnimo le na že omenjene nasilne izselitve skvotov ali na množično podiranje nelegalnih romskih naselij v Franciji (BBC 2010)). Težko si je zamisliti, da bi župani evropskih prestolnic tolerirali dejstvo, da bi ljudje vsako parkirišče, zapuščeno stavbo, strehe blokov ali pločnike spremenili v vrtove, kot se je to zgodilo v Havani. Da je kubanska revolucija 1959 vendarle na široko odprla vrata tudi novim revolucionarnim transformacijam kubanske družbe, pa dokazuje ukrepanje vlade v času posebnega obdobja. Delovala je

namreč povsem nasprotno kot je značilno za 'demokratske' evropske države. V času največjega pomanjkanja in bede je ljudstvu zagotovila, da se socialni programi (šolstvo in zdravstvo), na katerih so osnovali socialistično družbo, ne bodo krčili in ukinjali. Kljub velikemu pomanjkanju so nadaljevali z alternativno zdravstveno in izobraževalno politiko, ljudje pa so medtem iskali izhode za gospodarstvo, ki se je na koncu izkazalo kot revolucionarni projekt zelene ekonomije. V zahodnih demokracijah smo ob zadnjih globalnih finančnih krizah in recesijah gospodarstva videli, da vlade najprej posežejo po socialnem proračunu in le izjemoma po vojaškem ali energetskega.

Da bi se obrat v zeleno na Kubi vseeno lahko zgodil tudi, če na oblasti ne bi bil socialistični režim, dokazujejo ostali primeri, ki smo jih obravnavali. Boj zapatistov kaže, da je mogoče revolucionarni proces vzpostaviti tudi znotraj neoliberalnih diktatur in brez kontinuiranih državnih revolucionarnih zametkov. Avtonomno zdravstvo, šolstvo in konec koncev tudi prehrambeno samozadostnost že šestnajsto leto gradijo v z neoliberalizmom prežeti Mehiki. Španski anarhisti so v času državljanske vojne in fašistične vohre, torej znotraj najbolj zaostrenih in nasilnih družbenih razmerij, razvili samoorganizirano produkcijo na podeželju in v mestih, piketerosi pa so tovarne zasedali in samoupravljali ob popolnem zlomu demokracije, ko je finančni kapital bežal iz države, z njim pa tudi podjetniki in pretekli voditelji države.

Če želimo dosledno razrešiti dilemo, ali je revolucija mogoča brez predhodnih revolucionarnih osnov, se na tem mestu ne moremo nagniti niti v eno niti v drugo smer, saj gre ugibanje 'kaj bi bilo, če bi bilo' onkraj akademskega diskurza, hkrati pa bi s tem zanikali naš prejšnji argument proti nasilni univerzalizaciji gibanj. Dejstvo je, da jih ne moremo neposredno prenašati iz enega konteksta v drug, lahko pa se od njih učimo pomembne lekcije, jih poskušati reflektirati ter preizkušati znotraj lastnih skupnosti. Sklenemo lahko le to, da so se revolucionarni procesi v zgodovini človeštva razvili že iz vseh oblik systemskega zatiranja, veliko redkeje pa znotraj revolucionarnih oblasti, kar smo dokazali na primeru Kube.

V redefiniranju pojmovanja revolucije je bil poleg razumevanja le-te onkraj prevzema oblasti naš ključni argument tudi pojmovanje revolucije kot procesa, ne pa kot enkratnega zgodovinskega reza. Naše zanikanje slednjega predpostavlja razumevanje, da je dogodek (v badioujevskih terminih) »prvič nujno spregledan« (Žižek 2008, 387). Vzpostavi se šele za nazaj, in to v obliki mita. Miti pa niso nujno zgodovinsko korektni, saj gre praviloma za konstruiranje dogajanja v preteklosti (Velikonja 1996, 32). Zato je morebitna fetišizacija revolucije kot dogodka odvisna od

načina konstrukcije mitologije, ki ima v sodobni družbi praktično vlogo ustvarjanja končnih resnic v oblikovanju skupnosti (Velikonja 2003, 8). Wallerstein pravi, da so morala vsa revolucionarna gibanja po tem, ko so prevzela državno oblast, zaradi njene narave narediti številne kompromise v svoji viziji anti-sistemskega delovanja (Wallerstein 1984, 84). To je nujno vodilo k razočaranju ljudi, ki so v revoluciji pričakovali konkretne rezultate v obliki temeljnih sprememb vsakdanjega življenja. Morda je tudi tu mogoče iskati razloge za konstrukcijo revolucije kot dogodka oziroma mita, ki osmisli sedanost in daje vizijo prihodnosti. Mitologija ljudi namreč povezuje in jim daje preproste odgovore na vsakdanja vprašanja in dileme. Mit v tem smislu ni brezsmiselno ustvarjanje domišljjskih zgodb, ampak ima konkreten namen spodbujanja k politični akciji (Velikonja 2003, 9). Izdelava mitološkega aparata zato ni lastna zgolj diktatorskim režimom, čeprav je tam morda najbolj očitna, ampak je »neukinljivi del vsake politike in družbene prakse« (Velikonja 1996, 33).

Ne glede na to, da je ideološka konstrukcija mita nagnjena k temu, da fetišizira posamezne dogodke, ne pa proces, je ključno vprašanje, ali tovrstna mitizacija onemogoča dejansko realizacijo revolucije kot procesa. Zdi se, da ne v kubanskem (tokrat se nanašamo izključno na obrat v zeleno ekonomijo v posebnem obdobju) ne v chiapaškem primeru to ni tako. Kljub temu, da lahko v obeh primerih zapazimo dejavnike političnih mitologij (junake, žrtve, prelomne dogodke, simbolični realizem itn.), to skupnostim ne onemogoča samokritičnega premišljevanja preteklih dogodkov, ki vodijo v nenehne transformacije revolucionarne sedanosti. Nenazadnje o revoluciji kot procesu priča tudi dejstvo, da se je zapatistični upor obdržal skoraj dve desetletji, na Kubi pa se je povsem nov vidik revolucije odprl skoraj 30 let po padcu Batistovega režima. Zgodovinski primeri nam kažejo, da revolucionarnega dogajanja ne moremo dojemati v smislu radikalnega reza s preteklostjo preko zavzetja oblasti. Revolucijo lahko mislimo zgolj kot nenehen proces najedanja odtujenega kapitalističnega sistema. Namesto kot pripravo na končen spopad moramo grajenje alternativnih svetov, upiranje podrejanju, odtujevanju in drobljenju družbenih vezi v konkretnih situacijah vsakodnevnega boja in obstoja *de facto* razumeti kot revolucijo.

Sklepni poudarek v našem delu je bil, da se revolucija, ko jo enkrat razumemo kot proces, udejanja v temeljni in nenehni modifikaciji vsakdanjega življenja, od grajenja avtonomnega šolstva, zdravstva, prehranske samooskrbe do emancipiranega političnega delovanja. Gre za prizadevanje za življenje onkraj produkcije odtujenih družbenih

odnosov, onkraj prevzema oblasti, onkraj hierarhije. Gre za boj za dostojanstvo, pri čemer direktna demokracija ni le cilj, ampak tudi pot.

Če so imele ortodoksne marksistične revolucije vedno instrumentaliziran pogled na revolucijo, ki je bila sredstvo za doseg cilja, se nam danes radikalen obrat v takšnem razmišljanju dogaja pred našimi očmi. Zato sem poskušala prikazati revolucije, ki so anti-instrumentalistične, saj njihovi cilji niso priprava ostrega zgodovinskega reza v prihodnosti, ampak nenehna transformacija praks in oblik mreženja in povezovanja tu in zdaj. Gibanja skozi permanenten revolucionarni proces namreč gradijo radikalno drugačne odnose od obstoječih razmerij v kapitalizmu; odnose tovarištva, spoštovanja, medsebojne pomoči, vzajemnosti, egalitarnosti, sodelovanja. Prav to pa so že značilnosti družbe, za katero si revolucionarne skupnosti danes prizadevajo. Revolucionarna pot in cilj sta za uporne neznana in predmet vsakokratnega izpraševanja. Za upor proti obstoječemu redu ne potrebujejo natančnih predstav o bodoči skupnosti. Šele z ustvarjanjem drugačnih, alternativnih poskusov spreminjajo način življenja, v veliki meri pa uvajajo tudi nove, drugačne premisleke o revoluciji – s tem pa že teoretizirajo tudi svoja delovanja.

5 SKLEP

Med študijem me je pogosto zmotilo dejstvo, da je družboslovna znanost v zadnjih desetletjih pokorno ponotranjila idejo obstoječega reda in ohranjanje le-tega. V imenu objektivnega preučevanja sveta, ki nas obdaja, prepogosto vztrajamo na vzorcih, ki jim je realnost že zdavnaj pobegnila, s tem pa izvajamo teoretsko nasilje nad številnimi družbenimi procesi okoli nas. Pričujoče delo je zato skromen poskus drugačnega razumevanja naše realnosti in bojov, ki si prizadevajo za njeno predrugačenje.

V svoji diplomski sem si zadala nalogo, da poskušam ponovno premisliti pojem in naravo revolucije tu in zdaj. Raziskovanje sem zastavila v kontekstu kapitalističnega proizvodnje odtujenih družbenih odnosov. Dosedanje revolucije so se v iskanju realnosti onkraj tovrstne alienacije praviloma zanašale na prevzem oblasti kot točko, iz katere bodo lahko spreminjale svet v smer egalitarne družbe. Pretekle revolucije, še posebej tiste v 20. stoletju, so pokazale nezadostnost takšnega delovanja in odprle vprašanje, ali je revolucija sploh mogoča ali pa moramo enostavno pristati zgolj na lepote popravke kapitalističnega sistema. So številna sodobna alter-globalistična gibanja obsojena na ozko polje, ki jo parlamentarne demokracije dovoljujejo znotraj visoko ograjenega in ozkega polja svobode, ki je v resnici zgolj svoboda premožnih in pokornih? Ali pa je nastopil trenutek, da temeljno premislimo koncept revolucije kot enkratnega prelomnega dogodka apokaliptičnih razsežnosti, ki bo prišel kot zgodovinska nujnost in nujno vključeval revolucionarno oblast?

Na to vprašanje sem odgovorila pritrdilno in v svojem raziskovanju sledila tezi, da *revolucije danes ne moremo dojemati kot enkratnega zgodovinskega reza, temveč kot dolgotrajen proces ustvarjanja alternativne družbenosti. Realizacijo revolucije moramo torej iskati v vsakdanjem življenju posameznic in posameznikov oziroma v njihovem samoorganiziranem, avtonomnem, kolektivnem delovanju.*

Prek preučevanja dveh konkretnih primerov sem prišla do zaključka, da je bilo moje izhodišče pravilno. Preučitev klasične socialne revolucije na Kubi v sredini 20. stoletja je po eni strani pokazalo, da tudi revolucije, ki ciljajo na prevzem oblasti, ne delujejo izolirano in dehistorizirano ter so v tem smislu kot prelomni dogodki vzpostavljeni šele za nazaj. Ali povedano drugače, tudi te revolucije je treba preučevati kot procese in nenehno transformacijo vsakdanjega življenja.

A prav kubanski primer je pokazal, da kljub nespornim dosežkom na področju zdravja, izobrazbe in splošnega življenjskega standarda ljudi, hierarhično vodene

revolucije ne prelomijo z odtujenim delom in kapitalističnim načinom produkcije. Na Kubi se je egalitarna družbenost 'od spodaj' namreč začela ustvarjati šele, ko so se ljudje samoorganizirali ter začeli premišljevati o razmerah, v katerih so se znašli, in skupnostno iskati poti iz pomanjkanja. Do podobnih zaključkov sem prišla tudi v primeru zapatističnih upornikov, ki so pokazali, da je temeljna sprememba družbenosti mogoča šele takrat, ko začnemo misliti revolucijo onkraj prevzema oblasti.

Samoorganizacija, horizontalnost, anti-avtoritarnost, nehierarhičnost, direktna demokracija, avtonomno delovanje psoameznika in široka participacija so zato ključni mehanizmi delovanja skupnosti v uporu, ki uhajajo ne le onkraj kapitalističnega sistema, ampak tudi onkraj obstoječih form akademskega premišljevanja. Pričujoče delo je zgolj skromni poskus razumevanja teh procesov. Gotovo je pustilo več vprašanj kot odgovorov in zgolj upam lahko, da bo morda sprožilo nadaljnjo razpravo. Kot je dejal Subcomandante Marcos: »Edina vrlina nas kot teoretikov je bila skromnost, s katero smo si priznali, da naša teoretska shema ne deluje, da je zelo omejena in da se moramo prilagoditi realnosti, ki nas obkroža« (Marcos v Ouviaña 2005a, 38).

6 LITERATURA

- A-Infoshop. 2008. *Novice*. Dostopno prek: <http://novice-infoshop.blogspot.com/search?updated-max=2008-12-18T14%3A33%3A00%2B01%3A00&max-results=7> (5. maj 2009).
- *AKC Metelkova*. Dostopno prek: <http://www.metelkova.org/> (30. julij 2009).
- Albert, Michael. 2001. *Moving Forward: Program for a Participatory Economy*. Dostopno prek: <http://www.zcommunications.org/zparecon/movingforward.htm> (19. julij 2009).
- Alonso, Jorge. 1999. *Zapatista Consultation of Universal Value*. Dostopno prek: <http://www.envio.org.ni/articulo/2238> (3. avgust 2010).
- Althusser, Louis. 1970. *Ideology and Ideological State Apparatuses*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/reference/archive/althusser/1970/ideology.htm> (6. junij 2009).
- Amin, Samir. 2008. *The World We Wish to See: Revolutionary Objectives in the Twenty-First Century*. New York: Monthly Review Press.
- Anderson, Benedict. 1991. *Imagined Communities: Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*. London/New York: Verso.
- Anderson, Sarah in John Cavanagh. 2000. *Top 200: The Rise of Corporate Global Power*. Dostopno prek: <http://s3.amazonaws.com/corpwatch.org/downloads/top200.pdf> (7. maj 2009).
- Arendt, Hannah. 1965. *On Revolution*. New York: The Viking Press.
- Aristotle. 1932/1998. *Politics*. Cambridge/London: Harvard University Press.
- Arsenault, Chris. 2005. *Reflecting on Ten Years of Resistance in Chiapas*. Dostopno prek: http://www.dominionpaper.ca/features/2005/01/18/photo_essa.htm (19. junij 2010).
- *Avtonomna tribuna*. Dostopno prek: <http://avtonomnatribuna.blogspot.com/> (27. julij 2009).
- Badiou, Alain. 2005. *XX. stoletje*. Ljubljana: Analecta.
- Bakunin, Mihail. 1986a. Načela revolucije. V *Antologija anarhizma 1*, ur. Rudi Rizman, 199-203. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
- --- 1986b. Pariška komuna in pojem države. V *Antologija anarhizma 1*, ur. Rudi Rizman, 226-232. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
- BBC. 2010. France Rounds up Hundreds of Roma, (12. avgust). Dostopno prek: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-10955717> (13. avgust 2010).

- Benjamin, Thomas. 2000. A Time of Reconquest: History, the Maya Revival, and the Zapatista Rebellion in Chiapas. *The American Historical Review* 105 (2): 417-450.
- Berkman, Alexander. 1929/2006. *ABC of Anarchism*. London: Freedom Press.
- Bernstein, Eduard. 1899. *Evolutionary Socialism*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/reference/archive/bernstein/works/1899/evsoc/ch03-2.htm#c> (18. junij 2009).
- Blowers, Sara. 2006. Resistance Through Interconnection. *The International Relations Journal* 2006 (1): 13-19.
- Briney, Amanda. 2010. *Green revolution: History and Overview of the Green Revolution*. Dostopno prek: <http://geography.about.com/od/globalproblemsandissues/a/greenrevolution.htm> (1. julij 2010).
- Buncombe, Andrew. 2006. The good life in Havana: Cuba's green revolution. *The Independent*, 8. avgust. Dostopno prek: <http://www.independent.co.uk/news/world/americas/the-good-life-in-havana-cubas-green-revolution-410930.html> (26. januar 2010).
- Burch, Sally. 2003. *From Aguascalientes to Caracoles*. Dostopno prek: <http://alainet.org/active/4276&lang=es> (3. avgust 2010).
- Burley, Ray. 2007. *Cuba: The Accidental Revolution*. ZDA: CBC.
- Castro, Fidel. 1953. *History Will Absolve Me*. Dostopno prek: <http://www.marxists.org/history/cuba/archive/castro/1953/10/16.htm> (20. avgust 2009).
- Chapman, Debra D. 2005. Strateška, oportunistična in post-volilna avtonomija: Primerjalna analiza treh primerov iz Mehike. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 200-217.
- Chiapas Media Project - Promedios. 1999. *Women United*. Chiapas: Promedios.
- --- 2000a. *Education in Resistance*. Chiapas: Promedios.
- --- 2000b. *The Sacred Land*. Chiapas: Promedios.
- Chodorkoff, Daniel. 2005. Redefiniranje razvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (219): 34-44.
- Chomsky, Noam. 2003. Chiapas – Symbol of Resistance. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 17-18. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2005. *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*. Ljubljana: Založba Sanje.

- Christie, Stuart. 2008. *We, the Anarchists! A Study of the Iberian Anarchist Federation (FAI) 1927-1937*. Oakland: AK Press.
- Cleaver, Harry. 1998. The Zapatistas and the Electronic Fabric of Struggle. V *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, ur. John Holloway in Eloína Peláez, 81-103. London, Pluto Press.
- Collier, George Allen in Elizabeth Lowery Quaratiello. 1999. *Basta! Land and the Zapatista Rebellion in Chiapas*. Chicago: LPC Group.
- Cruz, Maria Caridad in Roberto Sanchez Medina. 2003. *Agriculture in the City: A Key to Sustainability in Havana, Cuba*. Kingston: Ian Randle Publishers.
- Day, Richard J.F. 2005. *Gramsci is Dead: Anarchist Currents in the Newest Social Movements*. London: Pluto Press.
- De Santis, Sergio. 1971. Mehiška revolucija. V *Zgodovina revolucij XX. stoletja*, ur. Roberto Bonchio, 1-88. Ljubljana: Komunist.
- Dejanova, Liliana. 2008. »Nova paradigma« ali nov okvir za kritične družbene vede? *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXVI (233): 121-131.
- *Dnevnik*. 2010. Vrh evroskupine odločen rešiti evro: Pahor je napovedal ostre reze v proračunu, (8. maj).
- Dowdell, Kelly. 2005. Zapatistična avtonomija: Alternativni model samorazvoja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 191-199.
- Dresang, Lee T., Laurie Brebrick, Danielle Murray, Ann Shallue in Lisa Sullivan-Vedder. 2005. Family Medicine in Cuba: Community-Oriented Primary Care and Complementary and Alternative Medicine. *The Journal of the American Board of Family Practice* 18 (4): 297-303.
- Edinburgh Chiapas Solidarity Group. 2004. *Zapatista Health Workers Speak*. Edinburgh: Edinburgh Chiapas Solidarity Group
- --- 2007. *Health clinic in 16th February, Chiapas, Mexico*. Edinburgh: Edinburgh Chiapas Solidarity Group.
- --- 2008. *Scotland and the Zapatistas*. Edinburgh: Edinburgh Chiapas Solidarity Group.
- EZLN. 1994/2003. First Declaration from the Lacadon Jungle. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 593-595. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1995. *503 Years Later, the Persecution Continues*. Dostopno prek: http://flag.blackened.net/revolt/mexico/ezln/ccri_503_years_oct95.html (28. maj 2010).
- --- 2005. Šesta deklaracija iz Lakadonskega pragozda. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 15-34.

- Farmer, Paul. 2003. *Pathologies of Power: Health, Human Rights and the New War on the Poor*. Berkeley: University of California Press.
- Fernández, Frank. 2001. *Cuban Anarchism: The History of the Movement*. Tucson: See Sharp Press.
- Foran, John. 2005. *Taking Power. On the Origins of Third World Revolutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Foucault, Michel. 2000. *Zgodovina seksualnosti I*. Ljubljana: ŠKUC.
- Freire, Paulo. 1970/2000. *The Pedagogy of the Oppressed*. New York/London: Continuum.
- Gasperini, Lavinia. 2008. The Cuban Education System: Lessons and Dilemmas. V *Reinventing the Revolution: A Contemporary Cuba Reader*, ur. Philip Brenner, Marguerite Rose Jiménez, John M. Kirk in William M. LeoGrande, 299-301. Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Gaye, Adama. 2009. *Neo-liberalism is still the best development model – Francis Fukuyama*. Dostopno prek: <http://www.thefreelibrary.com/Neo-liberalism+is+still+the+best+development+model+-+Francis+Fukuyama.-a0200510810> (6. junij 2009).
- Gell, Alfred. 2001. *Antropologija časa: Kulturne konstrukcije časovnih zemljevidov in podob*. Ljubljana: Študentska založba.
- Gilbreth, Chris in Gerardo Otero. 2001. Democratization in Mexico: The Zapatista Uprising and Civil Society. *Latin American Perspectives* 119 (28): 7- 29.
- Godina, Vesna V. 1998. *Izbrana poglavja iz zgodovine antropoloških teorij*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- Gott, Richard. 2004. *Cuba: A New History*. New Haven/London: Yale University Press.
- Graeber, David. 2007. *Revolution in Reverse*. Dostopno prek: <http://news.infoshop.org/article.php?story=2007graeber-revolution-reverse> (28. junij 2009).
- Graham, Helen. 2005. *The Spanish Civil War*. Oxford: Oxford University Press.
- Gregorčič, Marta. 2005a. *¡Alerta Roja! Teorije in prakse onkraj neoliberalizma*. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2005b. Caracol – pu'y – školjka. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 134-158.
- --- 2008a. Razredna mobilnost in menedžment globalnega trga dela. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXVI (234): 169-192.

- --- 2008b. Viza za budućnost nevidnih delavcev sveta. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXVI (234): 204-207.
- Guérin, Daniel. 1965/1986. Uspehi samoupravljanja v Španiji 1936-1939. V *Antologija anarhizma* 2, ur. Rudi Rizman, 601-609. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
- Guevara, Che. 1960/1998. *Guerrilla Warfare*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Gutiérrez, Ana Paula. 2005. La Lucha Sigue: Izkušnje zapatistk z zakonom, patriarhalnostjo in pravicami. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (222): 159-180.
- Hamnett, Brian R. 1999. *A Concise History of Mexico*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hardt, Michael in Antonio Negri. 2005. *Multituda: Vojna in demokracija v času Imperija*. Ljubljana: Študentska založba.
- Harrison, Paul. 1993. *Inside the Third World: The Anatomy of Poverty*. London: Penguin Group.
- Hart, John Mason. 1987/1997. *Revolutionary Mexico: The Coming and Process of the Mexican Revolution*. Los Angeles: University of California Press.
- Harvey, Neil. 2001. *The Chiapas Rebellion: the Struggle for Land and Democracy*. Durham: Duke University Press.
- Hattingh, Shawn. 2008. The Free Trade Assault on Farming in Mexico: Ya Basta! *Monthly Review*. 12. marec. Dostopno prek: <http://mrzine.monthlyreview.org/2008/hattingh120308.html> (5. junij 2009).
- Hernández Castillo, R. Aída, Lynn M. Stephen in Shannon Speed. 2006. Introduction. V *Dissident Women: Gender and Cultural Politics in Chiapas*, ur. Hernández Castillo, R. Aída, Lynn M. Stephen in Shannon Speed, 33-56. Austin: University of Texas Press.
- Hickman, Natasha. 2008. *In Every Barrio, Revolution!-CDR Museum Opens*. Dostopno prek: http://www.cuba-solidarity.org.uk/cubasi_article.asp?ArticleID=85 (28. junij 2010).
- Hindess, Barry. 2001. *Discourses of Power: From Hobbes to Foucault*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Hobbes, Thomas. 2002. *Leviathan*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman, John in Paul Graham. 2006. *Introduction to Political Theory*. Harlow: Pearson Education Limited.

- Holloway, John in Eloína Peláez. 1998. Introduction: Reinventing Revolution. V *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, ur. John Holloway in Eloína Peláez, 1-19. London: Pluto Press.
- Holloway, John. 2004. *Spreminjamo svet brez boja za oblast*. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2005a. Dve časovnosti pesmi preprostosti in izkušenosti. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (219): 131-138.
- --- 2005b. Gibanje proti-in-onkraj: Refleksije na razpravo. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXIII (219): 142-179.
- --- 2010. *Crack Capitalism*. London/New York: Pluto Press.
- Huck, James D., Jr. 2008. *Mexico: A Global Studies Handbook*. Santa Barbara: ABC-CLIO, Inc.
- *Indymedia UK*. 2009. Prague: Squat Milada being evicted NOW!! (30.6.) Dostopno prek: <https://www.indymedia.org.uk/en/2009/06/433525.html?c=on#c227265> (5. julij 2009).
- Joll, James. 1974. *The Second International: 1889-1914*. London: Routledge.
- Kapcia, Antoni. 2008. *Cuba in Revolution: A History Since the Fifties*. London: Reaktion Books.
- Katz, Friedrich. 1996. The Agrarian Policies and Ideas of the Revolutionary Mexican Factions Led by Emiliano Zapata, Pancho Villa, and Venustiano Carranza. V *Reforming Mexico's Agrarian Reform*, ur. Laura Randall, 21-35. New York: M. E. Sharpe.
- Kirk, Margo. 2008. Early Childhood Education in Revolutionary Cuba During the Special Period. V *Reinventing the Revolution: A Contemporary Cuba Reader*, ur. Philip Brenner, Marguerite Rose Jiménez, John M. Kirk in William M. LeoGrande, 302-309. Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Kisner, Corinne. 2008. *Green Roofs for Urban Food Security and Environmental Sustainability*. Dostopno prek: <http://www.climate.org/topics/international-action/urban-agriculture/havana.htm> (13. februar 2010).
- Klein, Hillary. 2008. *We learn as we go – Zapatista Women Share Their Experiences*. Dostopno preko: <http://towardfreedom.com/home/content/view/1224/1/> (4. marec 2010).
- Klein, Naomi. 2001. *No logo*. London: Flamingo.
- Kropotkin, Peter. 1986. Revolucionarna oblast. V *Antologija anarhizma 1*, ur. Rudi Rizman, 304- 313. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.

- Landauer, Gustav. 1901/1986. Anarhistične misli o anarhizmu. V *Antologija anarhizma* 2, ur. Rudi Rizman, 426-432. Ljubljana: Krt, Knjižnica revolucionarne teorije.
- Lendman, Stephen. 2007. *The Zapatistas' Struggle against 'Free Trade'*. Dostopno prek: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=5147> (18. junij 2010).
- Lenin, Vladimir Iljič. 1975. *Država i revolucija i drugi politički spisi*. Sarajevo: Svjetlost.
- Lievesley, Geraldine. 2004. *The Cuban Revolution: Past, Present and Future Perspectives*. Hampshire: Palgrave MacMillan.
- Locke, John. 2003. *Two Treatises of Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- López Vigil, María. 2008. Heroines of the Special Period. V *Reinventing the Revolution: A Contemporary Cuba Reader*, ur. Philip Brenner, Marguerite Rose Jiménez, John M. Kirk in William M. LeoGrande, 309-311. Maryland: Rowman&Littlefield Publishers, Inc.
- Luxemburg, Rosa. 1937/2006. *Reform or revolution and other writings*. New York: Dover Publications, Inc.
- MacLachlan, Colin M. 1991. *Anarchism and the Mexican Revolution: The Political Trials of Ricardo Flores Magón in the United States*. Berkeley: University of California Press.
- Malatesta, Errico. 1955. *Anarhiji naproti*. Trst: Germinal.
- Marcos, Subcomandante. 2002. Sedem ločenih kosov globalne sestavljanke. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXX (209-210): 37-57.
- --- 1994/2003a. Letter to Ernesto Zedillo. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 76-84. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1994/2003b. The Long Journey from Despair to Hope. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 56-64. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1994/2003c. There Will Be a Storm. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 55-56. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1995/2003a. A Year of the Zapatista Government. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 116-121. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1995/2003b. Letter to the People of the U.S. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 197-200. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 1998/2003. Above and Below: Masks and Silences. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 321-343. Ljubljana: Študentska založba.

- --- 2001/2003. FAQ on March. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 522-533. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2002/2003. The Zapatistas Can, and Should, Speak Only About the Indigenous Question? V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 580-584. Ljubljana: Študentska založba.
- --- 2003. I Shit on All the Revolutionary Vanguards of This Planet. V *¡Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 585-590. Ljubljana: Študentska založba.
- Marcuse, Herbert. 1998. *Eros and Civilization*. London: Routledge.
- Marx, Karl in Friedrich Engels. 1844/1969. Kritika nacionalne ekonomije (Pariški rokopisi 1844). V *MEID, 1. zvezek*, ur. Boris Zihlerl, 245-398. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- --- 1848/2009. *Komunistični manifest*. Ljubljana: Založba Sanje.
- McLaren, Peter. 2000. *Che Guevara, Paulo Freire, and the Pedagogy of Revolution*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.
- Millán, Mágina. 1998. Zapatista Indigenous Women. V *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, ur. John Holloway in Eloína Peláez, 64-80. London: Pluto Press.
- Miller, Robert Ryal. 1985. *Mexico: A History*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Močnik, Rastko. 2003. *Teorija za politiko*. Ljubljana: Založba / *cf.
- --- 2006. *Svetovno gospodarstvo in revolucionarna politika*. Ljubljana: Založba / *cf.
- Moncayo, Mágina Millán. 2006. Indigenous Women and Zapatismo: New Horizons of Visibility. V *Dissident Women: Gender and Cultural Politics in Chiapas*, ur. Shannon Speed, R. Aída Hernández Castillo in Lynn M. Stephen, 75-96. Austin: University of Texas Press.
- Morgan, Faith. 2006. *The Power of Community: How Cuba Survived Peak Oil*. ZDA: Alchemy House production.
- *Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra*. Dostopno prek: <http://www.mstbrazil.org/> (26. maj 2009).
- Mujeres de San Cristóbal de las Casas. 1994/2006. Women's Rights in our Tradition and Customs. V *Dissident Women: Gender and Cultural Politics in Chiapas*, ur. Shannon Speed, R. Aída Hernández Castillo in Lynn M. Stephen, 5-15. Austin: University of Texas Press.
- Muñoz Ramirez, Gloria. 2008a. *Autonomy under siege – Caracol #1: La Realidad*. Dostopno prek: <http://americas.irc-online.org/am/5742> (4. julij 2010).

- --- 2008b. *Autonomy under siege – Caracol #2: Oventic*. Dostopno prek: <http://americas.irc-online.org/am/5745> (4. julij 2010).
- --- 2008c. *Autonomy under siege - Caracol #3: La Garrucha*. Dostopno prek: <http://americas.irc-online.org/am/5746> (5. julij 2010).
- --- 2008d. *Autonomy under siege - Caracol #4: Morelia*. Dostopno prek: <http://americas.irc-online.org/am/5747> (5. julij 2010).
- --- 2008e. *Autonomy under siege - Caracol #5: Roberto Barrios*. Dostopno prek: <http://americas.irc-online.org/am/5748> (5. julij 2010).
- Murphy, Catherine. 1999. *Development Report No. 12: Cultivating Havana: Urban Agriculture and Food Security in the Years of Crisis*. Dostopno prek: <http://www.foodfirst.org/pubs/devreps/dr12.pdf> (28. maj 2010).
- Ospina, Hernando Calvo. 2006. Havana's medics work around the world: Cuba exports health. *Le Monde Diplomatique*, avgust. Dostopno prek: <http://mondediplo.com/2006/08/11cuba> (6. julij 2010).
- Ovišna, Hernán. 2005a. Kratek pregled novih družbenih gibanj. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XXXIII* (222): 35-53.
- --- 2005b. Latinska Amerika: Upor z obrobja. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo XXXIII* (222): 35-53.
- Pérez, Louis A. Jr. 2006. *Cuba: Between Reform and Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Pérez-Stable, Marifeli. 1999. *The Cuban Revolution: Origins, Course and Legacy*. Oxford: Oxford University Press.
- Petras, James in Henry Veltmeyer. 2003. The Peasantry and the State in Latin America: A Troubled Past, an Uncertain Future. V *Latin American Peasants*, ur. Tom Brass, 43-82. London: Frank Cass Publishers.
- *Plan de Ayala*. 1911. Dostopno prek: <http://www.hist.umn.edu/~rmccaa/la20c/ayala.htm> (20. maj 2010).
- Plato. 1955/2003. *The Republic*. London: Penguin Classics.
- Podnar, Klement in Urša Golob. 2002. Socialna ekonomija in družbena odgovornost: alternativni globalni anarhiji neoliberalizma? *Teorija in praksa* 39 (6): 952-969.
- Podur, Justin. 2003. From Aguascalientes to Caracoles. Dostopno prek: <http://beta.zcommunications.org/from-aguascalientes-to-caracoles-by-justin-podur> (3. avgust 2010).

- *Pogodba o Evropski uniji*. 2008. Dostopno prek: http://bookshop.europa.eu/eubookshop/download.action?fileName=FXAC08115SLC_002.pdf&eubphfUid=575488&catalogNbr=FX-AC-08-115-SL-C (17. junij 2009).
- Porter, David. 2006. *Vision on Fire: Emma Goldman on the Spanish Revolution*. Oakland: AK Press.
- Preston, Cosanna. 2007. *¡Viva Pacha Mama! NAFTA's Role in Mexico's Indigenous Crisis*. Dostopno prek: <http://www.e-ir.info/?p=165> (27. junij 2010)
- Proudhon, Pierre-Joseph. 1851/1989. *General Idea of the Revolution in the Nineteenth Century*. London: Pluto Press.
- Rajchenberg, Enrique in Catherine Héau-Lambert. 1998. History and Symbolism in the Zapatista Movement. V *Zapatista! Reinventing Revolution in Mexico*, ur. John Holloway in Eloína Peláez, 19-38. London: Pluto Press.
- Ranis, Peter. 2004. Rebellion, Class and Labor in Argentine Society. *Working USA* 7 (4): 8- 16.
- Renard, Marie-Christine. 2010. The Mexican Cofee Crisis. *Latin American Perspectives* 37 (2): 21-33.
- Rizman, Rudi. 2005. Globalizacija nepravične menjave. V *Profit pred ljudmi: Neoliberalizem in globalna ureditev*, Chomsky, Noam, 6-14. Ljubljana: Založba Sanje.
- Rousseau, Jean-Jacques. 1968. *The Social Contract*. London: Penguin Classics.
- *Schools for Chiapas*. Dostopno prek: www.schoolsforchiapas.org/english.html (15. junij 2010).
- *Servicio internacional para la paz*. Dostopno prek: <http://www.sipaz.org> (6. julij 2009).
- Sharer, Robert J. in Loa P. Traxler. 2006. *The Ancient Maya*. Stanford: Stanford University Press.
- Sheehan, Seán M. 2003. *Anarchism*. London: Reaktion Books.
- Shiva, Vandana. 1991/2000. *The Violence of the Green Revolution: Third World Agriculture, Ecology and Politics*. London/New York: Zed Books Ltd.
- --- 2001. World Bank, WTO, and Corporate Control over Water. *International Socialist Review* 19 (avgust/september). Dostopno prek: <http://www.isreview.org> (3. avgust 2010).
- SinghaRoy, Debal K. 2008. Gibanja kmetov v sodobni Indiji. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo* XXXVI (234): 98-114.

- Souchy, Augustin. 2005. Collectivization in Spain. V *No Gods, No Masters: An Anthology of Anarchism*, ur. Daniel Guérin, 440-446. Oakland: AK Press.
- Staten, Clifford L. 2003. *The History of Cuba*. Westport: Greenwood Press.
- Stedile, João Pedro. 2007. The Neoliberal Agrarian Model in Brazil. *Monthly Review* 58(8). Dostopno prek: <http://www.monthlyreview.org/0207stedile.htm> (26. maj 2009).
- Steele, Jen. 2008. Yo, Sí Puedo: South-South Educational Collaboration in Practice. *Society for International Education Journal* 5 (1): 29-43.
- Stephen, Lynn. 2002. *Zapata Lives! Histories and Cultural Politics in Southern Mexico*. Berkeley: University of California Press.
- Tenuto, Mary Ann. 2010. *Chiapas: The Reconquest of Recuperated Land*. Dostopno prek: <http://upsidedownworld.org/main/mexico-archives-79/2469-chiapas-the-reconquest-of-recuperated-land> (2. avgust 2010).
- Tocqueville, Alexis de. 1994. *Stari režim i revolucija*. Zagreb: Politička kultura.
- Tutino, Severio. 1971. Kubanska revolucija. V *Zgodovina revolucij XX. stoletja-III. knjiga*, ur. Roberto Bonchio, 87-256. Ljubljana: Komunist.
- United Nations. 2009. *Millennium Development Goals, Targets and Indicators*. Dostopno prek: <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Data/2009%20Stat%20Annex.pdf> (9. julij 2009).
- United Nations Development Programme. 2009. *Human Development Report 2009*. Dostopno prek: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2009_EN_Complete.pdf (15. julij 2010).
- Velikonja, Mitja. 1996. *Masade duha: razpotja sodobnih mitologij*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
- --- 2003. *Mitografije sedanjosti: študije primerov sodobnih političnih mitologij*. Ljubljana: Študentska založba.
- Virtuoso, José. 1994. *Insurrection in Chiapas... Revolution in Mexico?* Dostopno prek: <http://www.envio.org.ni/articulo/1753> (27. julij 2010).
- Vlada Republike Slovenije. 2009. *Sporočilo za javnost o sklepih, ki jih je Vlada RS sprejela na 36. seji, 15. julija 2009*. Dostopno prek: http://www.vlada.si/si/aktualno/seje_vlade/sporocila_za_javnost/sporocila_za_javnost/article/376/3821/0a38b8c428/ (19. julij 2009).
- Vodovnik, Žiga. 2003. The Struggle Continues... V *Ya basta! Ten years of the Zapatista Uprising*, ur. Žiga Vodovnik, 29-51. Ljubljana: Študentska založba.

- Wallerstein, Immanuel. 1984. *The Politics of the World-Economy: The States, the Movements, and the Civilizations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weinberg, Bill. 2006. *The Struggle for the Lacandon Selva: Mexican State Plays Ethnic Divide-and-Rule in the Chiapas Rainforest*. Dostopno prek: <http://www.ww4report.com/node/2862> (28. julij 2010).
- Williams, Gwyn. 2008. *Struggles for an Alternative Globalization: An Ethnography of Counterpower in Southern France*. Aldershot: Ashgate.
- Wooters, Monica. 2008. *Coca-Cola and Water Resources in Chiapas*. Dostopno prek: <http://www.casacollective.org/story/newsletter/coca-cola-and-water-resources-chiapas> (22. julij 2010).
- World Institute for Development Economic Research. 2006. *Pioneering Study Shows Richest Two Percent Own Half World Wealth*. Dostopno prek: http://www.wider.unu.edu/events/past-events/2006-events/en_GB/05-12-2006/ (11. januar 2009).
- Wright, Julia. 2009. *Sustainable Agriculture and Food Security in an Era of Oil Scarcity: Lessons from Cuba*. London: Earthscan.
- Zadnikar, Darij. 2004. Kronika radostnega uporništva. V *Spreminjamo svet brez boja za oblast*, ur. Marta Gregorčič in Darij Zadnikar, 201-225. Ljubljana: Študentska založba.
- *Zapatista film/Doco festival*. 2009. Dostopno prek: <http://www.latinlasnet.org/node/235> (14. marec 2009).
- Zinn, Howard. 2003. *A People's History of the United States: 1492 – Present*. New York: HarperCollins Publishers.
- Zinn, Ryan. 2002. *The Lacandon Jungle's Last Stand Against Corporate Globalization: Plan Puebla Panama and the fight to preserve biodiversity and indigenous rights in Chiapas*. Dostopno prek: <http://www.corpwatch.org/article.php?id=4148> (1. avgust 2010).
- Žižek, Slavoj. 2008. *In Defense of Lost Causes*. London/New York: Verso.